

АНДРІЙ
МАЛИШКО

ВИБРАНЬ

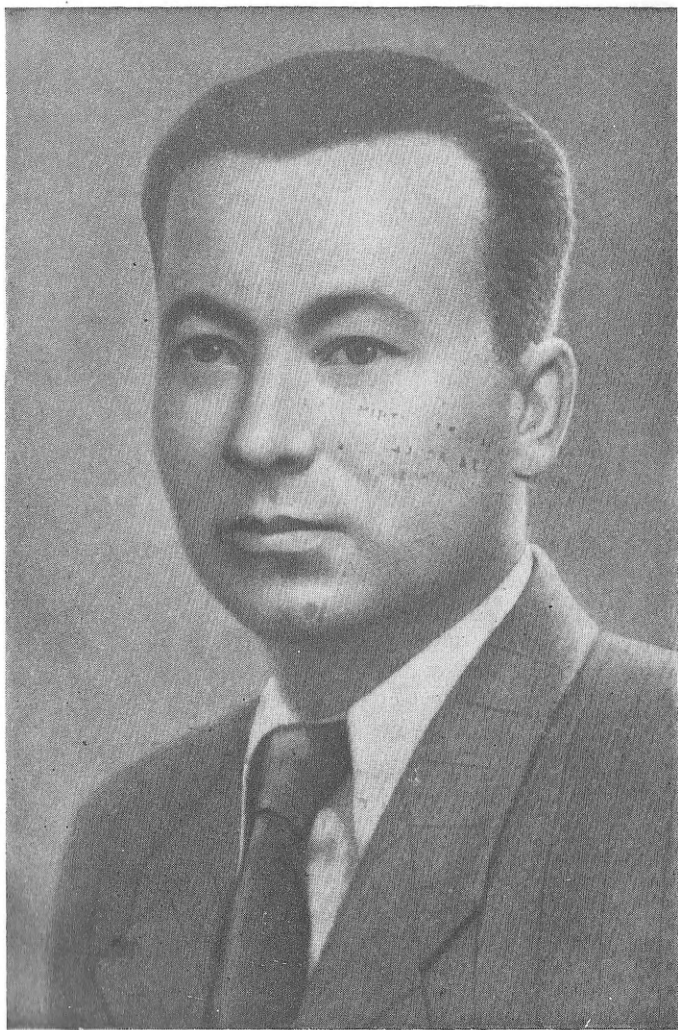
BRITISH MUSEUM

37

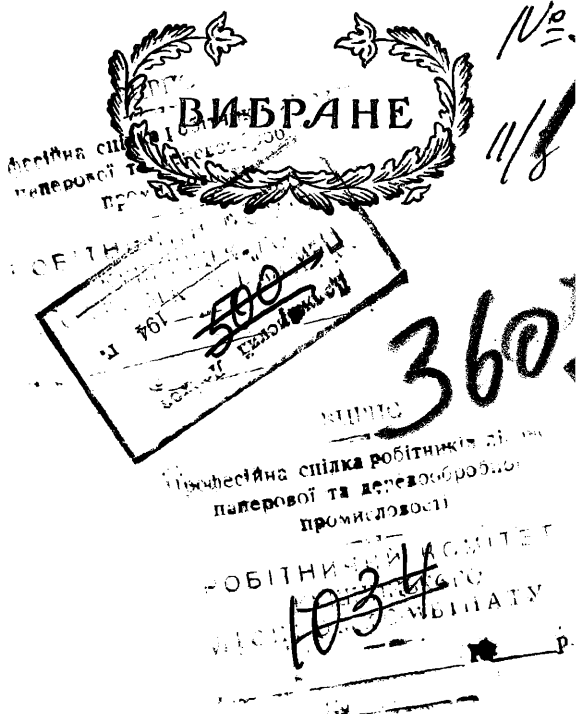
4

3

□

АНДРІЙ МАЛИШКО

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО
ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ
КИЇВ-1954

ТВОРЧИСТЬ АНДРІЯ МАЛИШКА

У вступному вірші, що відкривав першу збірку поезій, Андрій Малишко писав:

Пісень, що стали на ряду
З боями й путь мою покрили,
Що нашу славу молоду
Несуть на неокріплих крилах,
Навчила партія.

Путі

Прослала ранньою порою,
Привчила щирій прямоті
І слово вибрала, як зброю...

Ці рядки якнайкраще визначали зміст життя і діяльності молодого поета. Справді, його, сина бідного сільського шевця з села Обухова Київської області, виховала Комуністична партія, дала йому змогу здобути початкову, а потім і вищу освіту, і згодом стати в ряди радянських письменників. Партія навчила його ставитись до поезії, як до гострої зброї в боротьбі з ворогами, як до могутнього засобу виховання трудівників міста й села в дусі відданості Комуністичній партії, радянській Вітчизні, рідному народові.

Андрій Самійлович Малишко народився 14 листопада 1912 року в селі Обухові Київської області. Закінчивши семирічку в рідному селі, він їде до Києва, де спочатку навчається в медичному технікумі, а потім на літературному факультеті Київського Інституту народної освіти, який і закінчує 1932 року. Деякий час учителює в місті Овручі, а з 1934 по 1935 рік служить у Червоній Армії. Після демобілізації працює в газеті «Комсомолец України», «Літературній газеті» та журналі «Молодий більшовик»

Перші друковані твори А. Малишка побачили світ в журналі «Молодий більшовик» 1930 року.

В 1935 році вийшла з друку невеличка збірка трьох молодих поетів під назвою «Дружба», де було вміщено і кілька поезій А. Ма-

лишка. Ці вірші мали ті ж ознаки, що і попередні, надруковані до 1935 року, хіба що тільки тут Малишко більше, ніж у інших творах приділяє уваги темі громадянської війни. Але до виходу з друку збірки «Батьківщина» (1936) поет не вважав себе професіональним письменником. Лише з цього часу він цілком віддається літературній діяльності, систематично виступаючи в пресі з віршами, статтями, нарисами.

Уже ранні поезії А. Малишка говорили про пильну увагу поета до процесів тодішнього життя, що характеризувалося в першу чергу переходом села на шлях колективізації, а промисловості — на шлях реконструкції і виконання планів 1-ої п'ятирічки. Так, у віршах «На зсипний пункт», «Сівба комунівська» А. Малишко відтворює зміни в житті українського села, що відбувалися внаслідок суцільної колективізації. У віршах «Будують залізницю», «Біля домни» поет розповідає про трудові будні радянського робітничого класу. При всіх недоліках цих ранніх творів поета, обумовлених в першу чергу його творчою недосвідченістю, вони мали безсумнівні позитивні риси. В них читач знаходив правдиві картини тогочасного життя Країни Рад, відчував велику любов поета до рядових будівників соціалізму — робітників і колгоспників. Ця особливість — прагнення розкрити душу радянської людини — стає провідною, основоположною в його дальшій творчості. Ранні твори поета показують, що А. Малишко іде шляхом реалістичного відображення дійсності, не піддаючись впливові формалізму, ще досить сильного на початку 30-х років. Треба відзначити помітний вплив на ранні твори А. Малишка найкращого поета нашої епохи В. Маяковського. Вплив цей виявлявся не лише в подібності підходу до розв'язання тієї чи іншої теми, а і в подібності засобів художнього зображення.

Малишко широко використовує фольклорні скарби свого народу, а також творчі досягнення великих попередників — Шевченка, Лесі Українки, Коцюбинського та видатних сучасників — Маяковського і Тичини.

Творчість А. Малишка можна умовно поділити на три періоди: довоєнну (1930—1941 рр.), років Великої Вітчизняної війни (1941—1945 рр.) і післявоєнну.

До війни побачили світ вісім збірок поезій: «Батьківщина» (1936), «Лірдка» (1938), «З книги життя» (1938), «Народження синів» (1939), «Листи червоноармійця Опанаса Байди» (1940), «Березень» (1940), «Зореві дні» (1940) і «Жайворонки» (1940).

В цей же період були надруковані три поеми Малишка — «Ярина», «Кармаліск» та «Дума про козака Данила».

У збірках розробляються найрізноманітніші теми — від історичних, — про запорожців, громадянську війну, до сучасних — оспівування

життя трудівників колгоспних ланів, робітників, червоноармійців, інтелігентів. Але про що б не писав поет, кожний його твір пронизаний синовньою любов'ю до радянської Вітчизни, її чудових людей і прекрасної природи.

З минулого Малишка найбільше приваблює тема громадянської війни. Ця тема була характерною не лише для творчості Малишка,— вона червоною ниткою проходить через усю українську радянську літературу довоєнного періоду. Згадаймо «Загибель ескадри» О. Корнійчука, «Батьки й сини» М. Бажана, «Шлях на Київ» С. Скляренка, «Десну перейшли батальйони» О. Десняка і десятки інших творів. Героїка Великого Жовтня в цих книгах наповнювала гордістю серця читачів, гартувала їх патріотичні почуття, надихала на трудові і ратні подвиги.

Величчя боїв за владу Рад розкривається поетом здебільшого у віршах баладного типу, де обов'язково наявна гостра сутічка революційного з контрреволюційним, де перемога завжди на боці революційного,— незалежно від того, чи герой твору гине («Опанас Біда»), чи він залишається живим («Берега»). Характерна в цьому відношенні балада «Опанас Біда», що змальовує безстрашного бійця революції в боротьбі з білополяками. Опанас Біда наводив жах на білих своєю тачанкою. В складній бойовій ситуації він потрапляє до рук шляхти. Але і в полоні безногий герой страшний окупантам.

У невеликому вірші поет зумів майстерно показати зверхність моралі нашої людини, що веде справедливу війну, над мораллю загарбників, які прийшли на чужу землю з підлими намірами. Опанас Біда, хоч і знає, що його чекає люта смерть, сміється над своїми ворогами:

І стоїть та шляхта, розгублена й бліда,
В очі їй сміється Опанас Біда!

Балада «Опанас Біда» відзначається ідейною значимістю і стрункістю сюжету, напруженістю в передачі подій, різноманітністю художніх засобів. Малишко широко використовує діалог для розкриття психічного стану «дійових осіб» твору, вдало вкраплює в розповідь фольклорні елементи, вміло будує вірш щодо ритму.

Багато творів цього періоду присвячено показу керівної ролі Комуністичної партії в житті радянського народу. Поет постійно підкреслює, що лише завдяки Комуністичній партії наш народ досяг нечуваних висот у побудові соціалістичного суспільства, у всіх галузях промисловості, сільського господарства, культури.

Тема дружби народів займає в довоєнній творчості А. Малишка чільне місце. Своєрідним поетичним кредо поета звучать рядки його вірша «Кавказ»:

Слово «друг» для серця воскресало,
Битву перейшовши не одну,
Матері одні нас колисали,
На Україні, в Горі, на Дону.

У багатьох довоєнних поезіях А. Малишко через конкретні образи людей показує життя нашої країни тих років. Деякі з цих віршів умовно можна назвати автобіографічними («Материнська», «Дядько мій, Микита, чорнокнижник...»), бо вони мають певний зв'язок з біографією поета. Але більшість з них — це художні твори про життя і труд наших сучасників. Об'єднує всіх їх любов до праці, до своєї батьківщини, до простої трудящої людини. І мати Івга Базилиха, і старий учитель («Учитель»), і колгоспний бригадир Хома Метелик («Урожай»), і дядько Микита — «швець і мрійник, славний чоловік», («Дядько мій, Микита, чорнокнижник...») лише за радянської влади відчули свою людську гідність, пізнали радість вільної, натхненної праці, радість в родинному житті. Може, не всі вони дожили до світлих днів, але ті з них, яким пощастило увійти у наш час, самовіддано трудяться на колгоспному полі, у скромній сільській школі, доглядають онуків, бо розуміють, що їхня праця допоможе стати рідній радянській державі ще кращою, ще багатшою і міцнішою.

З великою проникливістю і теплотою, використовуючи типові деталі з побуту зображуваних персонажів, поет змальовує життя простих людей:

Дядько мій, Микита, чорнокнижник,
Швець і мрійник, славний чоловік,
Все життя розповідав про ніжність,
Хоч її не бачив цілий вік.

Сорок років випало тачати
Халявки та кроїть переди,
Шити з юхти чоботи багатим
І чекать голодної біди.

Саме в оцій простоті, умінні відібрати характерні риси в житті людини, відтворити їх у звичайній, дохідливій і разом з тим високохудожній формі і криється справжня майстерність згаданих віршів.

Поезія «Урожай» в багатьох відношеннях є характерною для групи творів Малишка, які можна назвати ліричними портретами радянських людей. Вона псбудована за допомогою поширеного в радянській літературі композиційного прийому: показ тяжкого минулого в першій частині твору змінюється описом повнокровного, сповненого творчою працею життя в колективному господарстві — в другій частині. Прийом цей підказала письменникам сама дійсність.

Хома Мегелик — типовий представник старшого покоління колгоспників, яке на собі відчуло страшний тягар нелюдського визиску в дореволюційні роки і радість вільного життя в радянський час. Скупими мазками малює поет людину літню, поважну і неквапну, глибоко люблячу працю, розумну, з рисами м'якої іронії в характері. Розгортанню образу підпорядковані всі художні засоби вірша: невеликі портретні та пейзажні зарисовки, епітети та метафори, риторичні вигуки, сама композиція твору. Варто хоча б зупинитись на ролі пейзажних малюнків у вірші. В тих частинах твору, де мова йде про минуле — вони похмурі, непривабливі, зроблені темними фарбами:

А пан іздох, і вицвіла ромашка,
На давнім жнивві — чорна блекота.

Коли ж поет переходить до опису радянської, колгоспної землі — пейзажі виграють яскравими, життєрадісними барвами, сповнюються настроями розквіту, буйного цвітіння і достатку:

У теплий вечір міддю блисне просо,
Медова гречка — в тиші і цвіту,
Жита рясні, пшениця стоголоса
Під обрій гонять хвилю золоту.

У своїх творах А. Малишко успішно розвиває кращі традиції класичної спадщини, вчиться у її передових представників художньої майстерності. Цілком природно, що він часто звертається до образів великих митців минулого, присвячуючи їм окремі вірші, а то й цілі цикли. Серед цих поезій знаходимо, зокрема, твори про Пушкіна, Коцюбинського, Горького, Шевченка, Руставелі. Вже один перелік імен говорить про широту літературних обривів поета, про його прагнення внести і свій вклад у справу зміцнення великої дружби народів.

Великі письменники минулого показані в творах Малишка з якоїсь однієї сторони їх багатогранної діяльності. Але поет висвітлює саме ту сторону, яка багато промовляє до читача, яка є однією з основних у житті митця. І, перш за все, поет наголошує на прогресивній і революційній спрямованості діяльності письменників, на їх постійній і впертій боротьбі за інтереси трудового народу. Пушкін постає перед читачем як друг декабристів — цих перших «благовестителів свободи» на Русі, як їх назвав геніальний Кобзар. Образ Горького нерозривно пов'язаний з образом буревісника революції — сміливого, дужого, сповненого незборимої любові до справжньої людини, до високої краси. Руставелі і Коцюбинський шукають правди в житті, ключів від душі людини і природи і знаходять їх в боротьбі за світле майбутнє.

1939 року весь неосяжний Радянський Союз святкував 125 річчя з дня народження великого сина України Т. Г. Шевченка. Майже всі поети нашої країни відгукнулися ширими, теплими словами на цю подію. Ювілейний пленум письменників був величною демонстрацією розквіту дружби народів СРСР, ще одним доказом правильності національної політики Комуністичної партії. А. Малишко пише в цей час цикл «Зоре моя, вечірняя», присвячений безсмертному Кобзареві. У віршах циклу Шевченко показаний як полум'яний борець з кріпосництвом, борець за звільнення селянства з-під панського ярма, як видатний мислитель, художник слова і пензля, поборник революційного мистецтва. Заслуга Малишка також у тому, що він в художніх образах відтворив класову боротьбу, яка точилася всередині Кирило-Мефодієвського братства, зумів розкрити в особі Куліша огидне нутро українського буржуазного націоналізму, його зрадницьку, антинародну суть.

Восени 1939 року відбулися події, що ввійшли золотою сторінкою в історію Радянської України: здійснилася віковична мрія трудящих західних областей про возз'єднання з єдинокровними братами на сході. Багато наших письменників взяли участь у визвольному поході. Серед них був і А. Малишко. В результаті всього баченого і пережитого поетом з'явилася збірка віршів «Листи червоноармійця Опанаса Байди» (1940). Використовуючи форму листів, Малишко показав думки і помисли мирної радянської людини, що наділа солдатську шинелю і вирушила на допомогу своїм братам. Опанас Байда — це рядовий громадянин кінця 30-х років, вихований в комуністичному дусі, в дусі пролетарського гуманізму. Він розуміє, що йде на захід з благородною метою визволення, що він веде справедливую війну в ім'я щастя трудящих. Тим-то Опанас Байда з такою любов'ю ставиться до західноукраїнської бідноти, разом з нею радіє змінам в житті села, завжди пишається своєю соціалістичною батьківщиною і її людьми.

Перед Вітчизняною війною А. Малишко пробує свої сили і в жанрі поеми. Видрукувані ним поеми мають між собою багато спільного. Передусім, вони присвячені минулому нашого народу. В першій з них — «Ярині» — відтворено часи громадянської війни, в двох інших — «Кармалюку» та «Думі про козака Данила» — події давноминутих днів. Малишко зупиняє свій погляд на найбільш яскравих моментах минулого, на епізодах визвольної боротьби народу проти гнобителів. І дівчина Ярина, що стає бійцем революції, і козак Данило — керівник повсталого проти польської шляхти народу, і Устим Кармалюк — славнозвісний ватажок подільських бунтарів — всі вони є виразниками народного гніву, борцями проти соціального гноблення. Образи героїв поем не з однаковою майстерністю викінчені поетом.

Так, наприклад, багато схематичного є в образі Ярини. Не зовсім повно, зокрема, як організатора і керівника великого антикріпосницького руху, показано Кармалюка. Є чимало і дрібніших недоробок в поемах, але ці твори безсумнівно відіграли позитивну роль перед війною, виховуючи в читачів почуття радянського патріотизму, вірності класовим інтересам, мужності і безстрашності в боротьбі з ворогами. Не втратили вони художньої та пізнавальної цінності і в наші дні.

Ідея радянського патріотизму є головною, всепроникаючою у всіх творах А. Малишка незалежно від того, про який час і про яку подію розповідається в них. Поет систематично виступає у періодичній пресі, багато часу й енергії віддає редакційній роботі, бере активну участь у громадському житті республіки, насамперед як член ЦК комсомолу України та головний редактор журналу «Молодий більшовик».

Навчаючись у класиків, переймаючи все краще у Маяковського, Тичини, Ісаковського, А. Малишко торував свій власний шлях. Однією з особливостей творчості Малишка є уміння якнайширше використовувати невичерпні багатства української усної народної творчості, органічно вплітати її елементи в тканину своїх творів. Цим, між іншим, і пояснюється велика кількість пісень у поета і та простота мовних засобів, що так приваблює читача і робить кращі вірші Малишка земними, ніби буденними, але водночас і високопоетичними, натхненними. Поетизація реалістичної деталі часто веде у нього до глибоких узагальнень. Образна система А. Малишка у кращих його творах стоїть на рівні найвищих досягнень сучасної поезії.

* *
*

В червні 1941 року фашистська Німеччина віроломно напала на нашу країну. Коричнева чума поповзла по радянській землі. Комуністична партія підняла на боротьбу з оскаженим ворогом народи Радянського Союзу. Країна Рад перетворилася на гігантський військовий табір.

В ряди бійців Червоної Армії стали і десятки письменників, що часто діяли не лише зброєю слова, а й гвинтівкою та гранатою. В першій шерензі цих письменників був А. Малишко. В роки Великої Вітчизняної війни він працює військовим кореспондентом у фронтових газетах «Красная Армия», «За честь Батьківщини», в партизанській газеті «За радянську Україну» і водночас друкується в центральній пресі, російських та українських журналах, видає цілий ряд

збірок поезій. Творчість Малишка цього періоду була якнайщільніше пов'язана з долею народу, його боротьбою з окупантами. Наука ненависті стала провідною у його творах. Поет виступає не лише з віршами, а й з гострими злободенними нарисами, що здобули широку популярність серед воїнів Червоної Армії.

В перші дні війни у творах Малишка було ще чимало художніх вад, насамперед вони хибували на декларативність, абстрактність і нежиттєвість зображуваних ситуацій, відсутність справжньої глибини. Це пояснювалося недостатнім знанням конкретного життя тих днів, зокрема життя армії.

Всю творчість поета часів Вітчизняної війни можна поділити на два періоди: творчість 1941—1942 років і творчість 1943—1945 років.

Основними творами першого періоду був вірш «Боженко» та цикл «Батьківщино моя!» (перша редакція називалася «Україно моя»). У вірші «Боженко» Малишко підіймає тему спадковості революційних традицій. Командир легендарних тарашанців Боженко стає символом нескоримості українського радянського народу. Вірш запалював у читачів люту ненависть до німецьких заброд і кликав до активної дії проти них:

Стоптала подвір'я із садом люциперів чорних навала.
Онуку забито у житі. Снарядом підпалено дім.
— Боженку, підводься, Боженку, твоя Україна устала,
Земля подніпровська й бужанська на сурмах суремить:
— Ходім!

Цикл «Батьківщино моя!» складається з п'яти поезій, щільно пов'язаних між собою однією темою і одним настроєм.

В першому з віршів поет згадує своє дитинство і юність, оповиті революційними боями за владу Рад, потім подає невеличкий малюнок розквіту Батьківщини в роки побудови соціалізму. Та налетіли із заходу жовтохресті шуліки, і серце поета сповнюється невимовною тугою за сплюндрованим рідним краєм:

Я віддам свою кров, свою силу і ніжність до краплі,
Щоб з пожару ти встала, тополею в небо росла.

Другий вірш ніби доповнює ці слова, розвиває далі думку. Поет з великою художньою силою відтворює переживання радянської людини, що тимчасово залишила свою любиму землю, з жорстокими боями відходячи на схід:

Надивляйся на землю, де сизі орли клекотіли
Із могили високої в димнім безмежжі доріг.
І лежала земля, в попелищі земля чорнотіла,
Я дививсь і німів, і прощавсь,— і прощатись не міг!

Ідея третього вірша висловлена в чотирьох блискуче написаних рядках:

Буду дихати, падать, рости й воювать до загину,
Бо великий наш гнів, бо дорога рівнішою є.
Я візьму твого смутку і горя важку половину
У розтерзане, горде, нескорене серце мое!

Це були слова і однієї людини, і узагальнені почуття усіх патріотів Радянської Вітчизни у дні відступу.

Четвертий вірш циклу сповнений вірою в швидке визволення України. В п'ятій поезії змальовані страшні картини окупації — смерть коханого сина, пограбування артільного добра окупантами, кривава розправа над мирними людьми. Народ піднявся на загарбників і час розплати не за горами:

Не плачте, мамо, не треба, і ви не журіться,
тату.
Люди ідуть зі сходу, сурма не грає — б'є!
Катів поведуть на страту, на нашу святу розплату.
І в них не вистачить крові за грізне горе твоє.

До цих творів близькі своїми ідейними і художніми ознаками такі вірші, як «Мати», «Київ» та ін.

Поезії А. Малишка першого періоду Вітчизняної війни відіграли значну роль у вихованні палкої любові до радянської батьківщини і ненависті до фашистського звіра. Є багато свідчень про їх великий вплив на бійців фронту і невтомних трудівників тилу. Так, наприклад, «Партизанська пісня» («Ми не маєм поля й хати...»), що була надрукована в грудні 1942 року в газеті «За радянську Україну», швидко розійшлася по тимчасово окупованій території, співалася в багатьох партизанських загонах України й Білорусії, зокрема в загоні ім. Кутузова та інших загонах. Але деякі з них, передусім цикл «Україно моя», не позбавлені серйозних недоліків, що полягають у звуженому розумінні батьківщини, як самої тільки України, та у відсутності показу дружби народів СРСР. Ця хиба в значній мірі послаблює ідейне звучання поезій.

Провідними темами другого періоду стають теми звільнення від окупантів рідної землі, а трохи пізніше — визволення братніх народів та радянських людей, що потрапили на фашистську каторгу. Поет все глибше проникає в будні війни, в побут солдата. Зникають ноти туги — такі відчутні в творах, написаних на початку 1942 року. Чим ближче до перемоги, тим світлішими, сонячнішими стають фарби на палітрі поета.

Найкращими поезіями цих днів є вірші про героїку війни, творцями якої є прості, рядові бійці нашої армії. А. Малишко-

обирає непомітні військові професії — саперів, кашоварів, регулювальниць — і з силою справжнього майстра окреслює їх характери, наголошуючи на тому благородному і чистому, що вело їх на ратні подвиги. Краса їх душі полягала у самовідданому служінні Вітчизні, у скромному виконанні свого високого громадського обов'язку. Ось два невеликих вірші — «Теслярі» та «Кашовар». В першому з них розповідається про саперів, що своїми руками побудували тисячі мостів — від могутньої Волги аж до Шпрее. Позбавлена штучної патетики, зовні навіть ніби суха, епічна розповідь про теслярів насправді у високо поетичній формі малює образ нашого солдата. Спокійний, впевнений у своїх силах радянський воїн зображується за допомогою простих і всім зрозумілих художніх засобів:

Танки повзли і підвід ключі,
Артилеристи везли «катюшу»,
І гули мости вдень і вночі,
Як би сказати, за милу душу.

Все тут звичайне — і епітети, і метафори, і ритм та рими. Але яке все це точне, реально відчутне і близьке кожному з тих, хто проходив по цих мостах, і кожному, хто хоче уявити ці мости. Тим-то так переконують кінцеві рядки вірша, що логічно, умотивовано впливають з усієї поезії:

І нехай хто скаже, що він не воював,
З ранку до ночі не тратив сили,
Як із шістнадцяти рідних держав
По його мостах народи ходили!

Останні два рядки — це блискуче художнє узагальнення, що розкриває тему непохитної дружби народів Радянського Союзу, які плече-в-плече йшли у бій проти фашистів у роки Великої Вітчизняної війни, відстоюючи свободу, честь і незалежність своєї любимої Вітчизни — Країни Рад.

З великою силою і теплотою передав поет глибину гуманістичних почуттів нашої людини в поезії «Кашовар». Сувора, але ніжна любов до своїх друзів — бійців наповнювала серце ротного кашовара. Він вкладав у всю роботу все своє уміння, щоб скрасити тяжке життя солдата. Кожну втрату у рідній частині він переживає болюче і гостро:

Хоч було відомо: згорів дотла,
Уже ні дихання нема, ні тіла,
А він, кашовар, бля котла
Беріг йому кашу, щоб не згоріла.

В цей же період були написані поетом найкращі балади про Вітчизняну війну. В них розв'язується цілий ряд важливих і нових

тем. Перш за все А. Малишко опoетизує ратний подвиг радянської людини. Незважаючи на свої смертельні рани, командир взводу («Балада про комвзводу») і палаючий у вогні танкіст («Балада про танкіста») продовжують поєдинок з ворогом. Фізичний біль не в силах похитнути святої ненависті до ворога. Зміст цих балад ґрунтується на дійсних фактах фронтового життя. В газеті «За честь Батьківщини», наприклад, був надрукований нарис М. Стельмаха про подвиг одного пораненого розвідника, змістом своїм майже тотожний змістові «Балади про комвзводу».

Торкнувся Малишко і теми непорушної солдатської дружби, теми, тісно пов'язаної з ідеєю безсмертя людини, яка віддає своє життя за визволення народу («Балада про Зозулю»). Танкіст Зозуля як герой поліг за Батьківщину. Але пам'ять про нього, ім'я його залишається навіки з живими: друг Зозулі — Некрасов бере собі його прізвище, на вечірній переключці у військовій частині завжди живе пам'ять про танкіста-героя, навічно занесеного у список танкового екіпажу. Всі балади написані на реалістичній основі. Кожна з них має свою, відмінну від інших, ритмічну будову. Часто в одному творі ритм міняється по кілька разів — в залежності від характеру описуваної події (наприклад, у «Баладі про танкіста», або у «Баладі про комвзводу»). Метафори, епітети, порівняння в них здебільшого свіжі, оригінальні.

В останні місяці війни поет пише також чимало віршів про визвольну місію Радянської Армії. Типовими для цієї групи є поезії «Ливон» і «Катря».

У плані поетичної творчості проходила і прозова творчість А. Малишка. В роки Вітчизняної війни, особливо в другий період її, він друкє багато нарисів, в основі яких лежать факти з фронтового життя та життя тилу. Як і в поезіях, в нарисах оспівується краса і велич патріотичних подвигів радянської людини — її сміливість у бою, вірність Комуністичній партії, гуманність і благородство. Нарисам властивий постійний і дуже відчутний ліризм, що проникає у всі деталі розповіді і надає їм особливої ширості і теплоти.

Лірику періоду Великої Вітчизняної війни завершує цикл «Полководець», надрукований спочатку в газетах, а потім у збірці «Чотири літа» (1946 р.), в яку, до речі, увійшов весь поетичний доробок А. Малишка воєнних років.

Творчість А. Малишка періоду Великої Вітчизняної війни говорить про значний крок поета вперед на шляху оволодіння висотами майстерності. Малишко створив багатогранний, повнокровний образ радянського воїна — учасника історичних битв з фашистськими загарбниками. Поет, глибоко проникаючи в суть подій і в характер воїна, відображає найбільш значуще, типове в ньому. Це був

результат ґрунтового знання життя солдата. Безпосередня участь Малишка в боях давала йому безліч сюжетів, наштотувала на ориґинальні, неповторні засоби художнього відображення світу.

Якщо на початку війни в творах А. Малишка ще натрапляємо на голі декларації, «загалники», то десь з 1943 року його поезії стають все конкретнішими, наповненими диханням героїки фронтових буднів. Все більше з'являється у віршах майстерно схоплених типових подробиць солдатського побуту, які оживляють образи, надають їм художньої довершеності і своєрідності.

Творчість Малишка років Великої Вітчизняної війни відзначається також тематичним і жанровим багатством. В ній відбиті майже всі найголовніші теми того часу: боротьба з окупантами на фронті і в тилу; життя солдата в найрізноманітніших умовах; визволення радянських людей з фашистської неволі; минуле українського народу... Ці теми розробляються поетом в таких жанрах, як закличний вірш, пісня, балада, сюжетний, філософський та інтимно-ліричний вірш, поема, нарис і т. д. Поет показав себе майстром в кожному жанрі, багато вніс в розвиток жанрів нового, свіжого, свого.

У дні жорстокої битви з фашистською навалюю усі свої твори А. Малишко поставив на озброєння народу. Разом з книгами М. Шолохова, О. Фадеева, О. Твардовського, О. Суркова, І. Еренбурга та інших видатних російських письменників, разом з «Фронтом» О. Корнійчука, «Сталінградським зошитом» М. Бажана, поемою «Похорон друга» П. Тичини, вони вихсували в наших людях почуття безмежної любові до радянської Батьківщини і пекучої ненависті до німецьких загарбників. Вірші поета добре знали і бійці переднього краю, і трудівники тилу. Вони друкувались у фронтових і центральних газетах, в журналах і альманахах, передавались по радіо, закидалися як листівки на тимчасово окуповану територію.

Після перемоги радянського народу над фашистськими забродами перед радянськими письменниками постали нові завдання — художнім словом допомагати трудящим міста і села відбудувати все зруйноване окупантами і створювати ще потужніші, ще «кращі, ніж були до війни, заводи, шахти, фабрики, міста, канали.

Змінюється відповідно і тематика творів А. Малишка.

В перші післявоєнні роки поет пише цілий ряд великих епічних полотен, поем, тісно пов'язаних тематично з лірикою воєнних літ. Це — «Сини», «Любов», «Марія», «Жива легенда», «Прометей». Вони об'єднані між собою, крім теми, ще й характером відображення явищ та героїв. Поет показує в них просту радянську людину, що віддавала всі свої сили для боротьби з ворогом.

В героїчній симфонії «Сини» та поемі «Жива легенда», що дуже схожі за композицією, Малишко розкриває визначальні, провідні

їси в характері радянських воїнів: їх негасиму любов до рідної Країни Рад, до Комуністичної партії, мужність, дружбу, віру в красу прийдешнього, ніжність і простоту. Поет підкреслює, що ці риси виховані радянським ладом, партією Леніна — Сталіна, що завдяки їм ми здобули всесвітні перемоги в труді і в боях.

Поєми «Любов» та «Марія» присвячені темі кохання, що народилося в умовах фронту. Почуття любові незбориме. В найтяжчі хвилини людина не втрачає його. І особливо міцним стає це почуття тоді, коли воно освячене єдністю великої мети, в даному разі — боротьбою за перемогу над фашизмом. В обох поемах художніми образами стверджується ідея вірності в коханні. Вона витікає з усього світогляду радянської людини, завжди морально чистої, — незалежно від часу, умов, випробувань. Вірність Батьківщині, народові, партії породжує вірність друзові, родині, любимій. Любов облагороджує людину, збуджує у ній все найкраще, найсвітліше. Покохавшись, Нечипір і Марія (поема «Марія») та Зіна і Тимофій (поема «Любов») ще завзятіше б'ються з ворогом, наближаючи годину щастя. Любов кличе Марію до самовідданої праці, робить її передовою стахановкою на відбудові Києва.

Недоліками цих творів є схематичність окремих образів, недостатнє психологічне умотивування дій героїв (наприклад, незрозуміла «двоїстість» почуття Тимофія до Зіни і до Оксани одночасно, — поема «Любов»).

1946 р. А. Малишко закінчив поему «Прометей». В ній розробляється одна із «вічних» тем — тема прометеїзму, що пройшла через літератури світу на протязі тисячоліть свого існування. Цим твором А. Малишко ще раз довів свою художню зрілість, уміння проникати в глибину процесів життя, робити широкі узагальнення.

У поемі змальований подвиг радянського солдата-розвідника, якого живим спалили німці. Чим же, якими ознаками своїми зв'язаний він з Прометеем, що ціною свого життя подарував людям вогонь? Невідомий солдат з Смоленщини гине в ім'я перемоги над фашистами. Духом своїм він незрівнянно вищий за своїх ворогів. І, як Прометей, він безсмертний, бо кожен, хто всього себе віддає людству, завойовує безсмертя. Серце солдата-розвідника, його думи й пориви живуть у серці хлопчика, який підібрав останки попелу під дубом, живе в сернях селян, що бачили муки і смерть солдата.

Розвідник у «Прометей» — це типовий представник молодого покоління радянських людей, вихованого Комуністичною партією. Ні тортури, ні навіть загроза смерті не зупиняють його в боротьбі з гітлерівцями. Малишко уміло скористався великими можливостями, які дає жанр поеми для розкриття характеру персонажа. В образі розвідника зібрано багато кращих рис людини нашого часу, вони

роблять його живим, художньо повноцінним, переконливим. Солдат-Прометей не тільки сміливий розвідник, а й ніжний син, вірний товариш, людина великої душі, сповнена любові до життя і до пізнання, скромна, проста і лагідна. В розвіднику ми пізнаємо багатьох безсмертних героїв Великої Вітчизняної війни — таких, як краснодонеці, Зоя Космодем'янська, Ляля Убийвовк, Гастелло. В ньому узагальнені риси всього радянського народу, який несе народам світу вогонь правди, волі, миру і щастя.

Всі ці й інші риси характеру поет розкриває в конкретних, правдивих умовах, типових для років війни. Арсенал художніх засобів у поемі дуже великий. Від композиційних ходів до «рядового» епітета — все поставлено поетом на службу якнайкращого змалювання солдата-Прометея. Цікаві, наприклад, композиційні засоби розкриття образу. В послідовну розповідь — розвиток сюжету — в багатьох місцях вплітається ліричний відступ, спогади героя, сон і т. д.

В поемі «Прометей» А. Малишко з усією силою художнього переконання відтворив також одну з основних рис радянського суспільства — незламну дружбу народів СРСР, зокрема дружбу українського і російського народів. Гітлерівці, як відомо, надіялись посягти розбрат і ворожнечу між народами Країни Рад. Але це їм не вдалося. Солдата-росіянина в українському селі всі, — від малого до старого, — визнають своїм, рідним, хоч німці загрожують їм за це страшною карою.

За поему «Прометей» та книгу «Лирика» (російською мовою) А. Малишкові в 1947 р. була присуджена Сталінська премія другого ступеня.

Через рік поет видає нову поему — «Це було на світанку». В ній оспівано безсмертя рядової радянської людини, здобуте чесною, самовіданною працею. Героїня твору Докія Петрівна зазнала багато горя і скрути за царських часів, вона пройшла сувору школу боїв за владу Рад в загонах Щорса. Радянська влада відкрила перед нею широкі дороги до натхненної творчої праці. В труді на колгоспних ланах здобуває вона славу, достаток, повагу. У старості і хворості Докії Петрівни постає перед уявою все її життя. І побачила знатна колгоспниця, що прожито воно даремно, що пам'ять про неї назавжди залишиться серед людей.

В поемі розв'язано також проблему «влади землі»: лише в умовах соціалізму людина звільняється від цієї влади, стає володарем і перетворювачем землі, а не рабом її. Одночасно Малишко підняв і висвітлив ще ряд проблем: безсмертя, завойоване чесною і самовіданною працею на благо народу, звільнення і розквіт жінки в наш час, щастя творчої праці.

Художня довершеність образу Докії Петрівни полягає в умілому

поєднанні реалістичних деталей з глибокими філософськими узагальненнями. Опис подій з життя видатної трудівниці переплітається з роздумами про ці події, що підводять до висновків про характер описуваної епохи та характер самої героїні. Чіткість композиції, простота і водночас справжня викінченість художніх засобів, новаторство у змісті та формі робить поему видатним твором нашої літератури.

1949 р. вийшла з друку збірка поезій А. Малишка «Весняна книга». Вся вона вже пройнята настроями мирного життя нашої держави. Відбудова народного господарства, славні сторінки з історії комсомолу, якому тоді якраз минуло 30 років, трудові будні колгоспників, любов — ось ті теми, які художнім словом відбиті на сторінках книги. Чимало місця в збірці відведено також дитячим віршам — жанрові, в якому поет почав працювати ще задовго до війни. Сюди ж увійшло і кілька віршів про труменівську Америку. Вони були поетичним заспівом нової збірки «За синім морем».

В одному з краших віршів «Весняної книги» «Іван гуцул в Донбасі» показано ті зміни в житті гуцулів, які відбуваються в післявоєнний час. Радянська влада відкрила всі дороги для розвитку творчих можливостей людини. Змінюються умови життя гуцулів — змінюється і їх психологія, розширюється їхній світогляд. Іван — молодий гуцул не боїться невідомого, бо знає, що в радянській країні ніхто його не скривдить. Він їде в Донбас, навчається там і згодом стає шахтарем-стахановцем.

У віршах на колгоспну тематику («Мій товариш», «Дівчина з моєї артілі», «Женихи» та ін.) подаються картини багатогранного життя колгоспників, що знову здобувають трудові перемоги у вирощуванні врожаю, організації праці, починають жити заможнo і щасливо.

1946 року, в складі делегації радянських діячів культури, А. Малишко побував у США та Канаді. Спостереження і враження від подорожі лягли в основу творів збірки «За синім морем» (1950 р.). Пафос цієї книги — у розвінчуванні чорного світу капіталу і утвердженні сонячної правди соціалізму.

Ще О. Радішев поклав початок благородній справі викриття потворного обличчя капіталістичного світу. В XIX столітті передові митці Росії і України — Пушкін, Салтиков-Шедрін, Герцен, Шевченко, Франко, Чернишевський пишуть багато творів, в яких гостро критикують лжедемократію західноєвропейських буржуазних країн, їх загарбницькі прагнення, гнилизну моральних і естетичних принципів. Ця тема особливої широти і гостроти набирає наприкінці XIX і на початку XX століття, коли капіталізм почав переростати в імперіалізм. В. Короленко пише повість «Без язика», в якій показує Америку, як країну страшного визиску і безправ'я простої трудящої

людини. Великий пролетарський письменник О. М. Горький на початку 900-х років створює цілий ряд памфлетів, де розвінчує американську «демократію», висміює і картає суспільні основи американського життя.

Зброю викривання капіталістичної дійсності підхоплюють кращі представники радянських письменників. Маяковський одним з перших завдає могутніх ударів системі гніту і експлуатації. За ним ідуть Білль-Білоцерківський, Федін, Павленко, Еренбург, О. Толстой. Після другої світової війни американський імперіалізм, загарбавши більшу частину світових капіталів, перейшов у відкритий наступ на прогресивні сили не лише у своїй країні, а й далеко поза її межами. За ним посунули його вірні поплічники — імперіалісти Англії, Франції, Італії та інших буржуазних країн. З новою силою тема пристрасного розвінчування капіталу зазвучала в таких книгах, як «Англійські враження» М. Бажана, «Друзі та вороги» і «Російське питання» К. Симонова, «Індійська балада» М. Турсун-заде та багатьох інших. Серед цих творів почесне місце зайняла і збірка А. Малишка «За синім морем».

Розповідаючи про сучасну Америку та Канаду, поет іде шляхом реалістичного відтворення злиденного життя трудящих цих країн. Малишко змалює картини нелюдської експлуатації трудящих, їх абсолютне безправ'я. Людина в Америці позбавлена роботи, елементарної допомоги в разі нещасного випадку або старості, права на відпочинок і т. д. Безробітний, колишній сержант, що проливав кров у боях з фашистами, блукає по всій Америці в безнадійних пошуках роботи:

Дош і сніг, морози гостро-люті,
Гній криє латаний рукав,
Був він в Балтіморі і Портсмуті,
У Детроїті зарібку шукав.

...Це від мільйонерів нагорода
За життя важке, за бій вночі.
Холод. Ніч. І статуя Свободи,
Й латана ковбойка на плечі.

(«Безробітний»).

Каменотес, що своїми прекрасними руками оживляв мертвий камінь, прикрашаючи будинки багатіїв, на старості літ, після сорока років тяжкої праці, залишається без шматка хліба і без прилук:

У Чикаго шліфував граніти,
У Нью-Йорку — «бїлдинга» підводив,
Мертвий камінь був, як самоцвіти,
З рук його, Америці на подив.

Та прийшла старість:

От уже дійшов старого віку,
От уже і з рук не та робота,
І його, як старця чи каліку,
Виставили раптом за ворота.

Така доля усіх трудівників США та Канади — і робітників, і фермерів. Особливо важко жити індіюцям — корінному місцевому населенню, та неграм. Бізнесмени не вважають їх за людей, при найменшій нагоді намагаються підкреслити свою зверхність. Для індіюців виділені спеціальні ділянки землі — «резервейшен», — де вони приречені на повільне вмирання. Негр не має права їхати в одному вагоні з білими, дружити з білими, відвідувати культурні заклади і школи разом з білими. У поезії «В ліфті» показано ставлення американських буржуа до негрів. Ліфтерша чорна — і до неї ситі гангстери ставляться, як до неживого предмету, як до створіння, що не заслуговує найменшої уваги. Лише представник країни соціалізму, вихований в душі пролетарського інтернаціоналізму, в душі поваги до трудової людини будь-якого кольору шкіри, низько вклоняється старій негрятянці.

В ліфті не світло, але й не тьмянко,
Я капелюха здіймаю один,
Низько вклоняюсь тобі, негрятянку,
Так, як вклоняється матері син.

За мозолі твої чесні і чисті,
І за усмішку болючу, як звих,
І за синів — чотирьох комуністів,
За полінчованих і за живих.

Незважаючи на жорстокі утиски і намагання капіталістів цілком ізолювати трудящих Америки від Радянського Союзу, велика правда ленінсько-сталінських ідей переборює всі перепони і досягає сердець робітників та селян за синім морем. У вірші «Історія однієї книги» А. Малишко відтворив один із епізодів проникнення комуністичного слова за океан. Як смерті, бояться більшовицького слова бізнесмени, але вони не в силі перепинити йому шлях.

Звіряча експлуатація, безробіття, страшні умови життя пробуджують у робітників класову свідомість, посилюють ненависть до гвобителів. І читач вірить, що герой вірша «Безробітний» «ще вдасть з автомата в злісні очі ситих і глухих!»

Трудящі за океаном знають і люблять далеку Країну Рад. Негри в штаті Оклахома співають нашу «Катюшу», вкладаючи в неї і свою любов до батьківщини соціалізму, і свої заповітні мрії про майбутнє.

У сатиричному циклі «Напис на камені» Малишко дав ряд убивчих портретів верховодів Америки та їхніх вірних блюдолизів — шпигунів, дипломатів, поліцейських наглядачів, українських буржуазних націоналістів та іншої наволочі. В коротких, але влучних характеристиках розкрита ницість і нікчемність їхнього животіння, шкідливість і підлість їх діянь.

Через усі поезії збірки «За синім морем» проходить гаряче і ніжне почуття поета до своєї Батьківщини. В кінці книги, ніби порівнюючи наше щасливе життя із злиднями та безправ'ям трудящих в Америці, Малишко вміщує ряд творів про сьогоднішню Україну. Ці вірші пройняті весняними настроями, радістю, впевненістю у своїх силах. Але поет не забуває, що на Заході і за океаном підіймаються зловісні привиди нових паліїв війни. І він спрямовує проти них повні гніву й ненависті слова:

Ти — вісник горя й лихоліття,
І смерть жахить в твоїм лиці.
А я — в майбутні йду століття,
Піднявши землю на руці!

Завдяки великій ідейній наснаженості і художній довершеності творів, книга «За синім морем» здобула широке визнання читачів всього Радянського Союзу. За неї в 1951 році Малишко був удостоєний Сталінської премії першого ступеня.

В наступні роки поет продовжує викривати звіряче обличчя американського імперіалізму. Малишко пише поеми «Він повернувся додому» та «Корейська поема», де гнівно таврує американських фашистів. В цих творах оспіваний героїзм корейського народу в боротьбі проти загарбників, показано пробудження людського сумління в душах рядових американців. В художньому відношенні, правда, поеми поступаються кращим творам поета (особливо це стосується поеми «Він повернувся додому»).

А. Малишко зробив значний вклад в розвиток української радянської літератури. З сторінок його книг дізнаємося про все, що хвилювало наш народ в роки довоєнних п'ятирічок, в дні героїчної боротьби з гітлерівськими окупантами, в період післявоєнного будівництва комунізму. Малишко створив цілий ряд образів, що назавжди увійшли в свідомість читачів, образів, на яких виховується і буде виховуватись не одне покоління радянських людей. Він одним з перших в українській поезії змалював повнокровний, багатогранний, типовий образ колгоспниці (в поемі «Це було на світанку»). Йому належать оригінальні розв'язання багатьох актуальних і складних тем. І якщо говорити про створення образу позитивного героя в нашій поезії, то не можна поминути ні учителя, ні Опанаса Байду,

ні Хому Метелика, ні розвідника-Прометея, ні безіменного солдата з книг воєнного періоду. В них-бо відбито життя, творча праця, боротьба, думи і помисли радянських людей в два останні десятиріччя.

А. Малишко відомий також як талановитий перекладач з російської та білоруської літератур (твори Пушкіна, Ісаковського, Прокоф'єва, Янки Купали, Куляшова та ін.). Йому належить лібретто до опери Ю. Мейтуса «Молода гвардія» та слова до «Колгоспного вальса» (музика П. Майбороди), який нині лунає далеко за межами України і навіть Радянського Союзу.

Велику роботу провадить поет і як громадський діяч. Він обраний депутатом Верховної Ради УРСР, членом ЦК ЛКСМУ, заступником голови Спілки радянських письменників України, членом правління СРП СРСР. За видатні заслуги в галузі літератури та участь у боях на фронтах Великої Вітчизняної війни А. Малишко нагороджений орденами і медалями Радянського Союзу.

Твори А. Малишка широко відомі читачам Радянського Союзу, а також читачам країн народної демократії. Вони перекладені на російську, білоруську, грузинську, молдавську, угорську, чеську, болгарську, англійську та інші мови світу.

А. Малишко перебуває у розквіті творчих сил і немає сумніву, що він напише ще не один прекрасний твір про наше квітуче життя, про наших чудових радянських людей — будівників комунізму, про героїчну боротьбу народів світу за мир.

Леонід Коваленко.

БАТЬКІВЩИНІ

Ти мене з дитинства підіймала,
Хліб дала і пісню солов'я,
Відвела доріг мені немало,
Земле, зореносице моя!

Степові засмалені дороги,
Мідь важка зеленої тайги,
Дніпрельстану хвилі — за пороги,
Балтики гримучі береги.

Що дороги, що високе жито
Із веселим сонцем пополам.
Рідну, славу, кров'ю перемиту,
Я тебе нікому не віддам!

Як шумуєш чорноморським валом,
Літаками в дальньому краю,
Як гримиш на Сході за Байкалом,—
Я тебе одразу пізнаю.

Як зіходиш зорями густими,
Поїздами кличеш уночі,
Піснею вишневою над ними
Трактористів, славних орачів.

Як тебе на голос не впізнати?
Серце і життя мое, і кров,
Найсвятіше слово наше — мати,
Рідна земле, сонячна любові!

Нас малих доглянула, зростила,
Зір дала — осліпленим колись,
Силу серцю, соколині крила,
Щоб навіки в небо піднялись.

Ми знялися гордо і крилато,
Бачим світ і небо молоде,
Той, кого навчила ти літати,
З піднебесся зроду не впаде!

Ми знялися над великі води,
Бачимо доріг прибитий пил
Та сліди бойовищ і походів
В спокої задумливих могил.

Пшениці над ними стоголосі,
Ріки закипають на зорі,
Там лягли брати мої — матроси,
Ковалі, уперті шахтарі,

Доменщики з синього Уралу,
Чорноморські хлопці-чабани...
То вони знайшли твое начало,
У поході звірені сини.

І приймали смерть суворим оком,
Чорну, неприкаяну біду,
Щоб устала ти, моя широка,
Небесами, водами глибока,
Вилита плодами у саду.

Від чужої кулі, під заграви,
Упаду схвильований в бою...
За твої врожаї, тихі трави,
За людей і невмирущу славу,
За цю землю зоряну мою.

Тільки нам все жити, не вмирати,
Зерно сіять, зацвітати знов.
Тільки щастя нам дано багате,
То велике щастя наше — мати,
То вітчизна, сонячна любов!

УЧИТЕЛЬ

Під літнім широченним небокраєм
Мене стрічають друзі і знайомі,
І кожен добрим словом пригощає,
Пахучим хлібом, яблуками в домі.
Навік та дружба чесна і єдина,
Її не спалить племінь, громовина.

Жнива, обжинки, гомонить Славута,
Ми сядем вкруг над рідною рікою,
І світла чарка, золотом окута,
Обійде круг в розмові, в супокої.
Батьки згадають бойовії рубки,
Дівчата заворкують, як голубки.

Будь славен день багатого врожаю,
Прозоре небо, підіймайся вище!
Як дід Охрім, інспектор, виходжає,
Про молотьбу згада на токовищі,
Згадає случай доярка Ганнуся,
Смішне,— переказати не беруся.

А ти, що заглядивсь на чорноброву,
Славетний конюх, музикант і мрійник,
Чому не вкинеш слова до розмови,
Вона була б жвавішою подвійно.
— Та що казати? Хороші в мене коні,—
Там, як то кажуть, грають на припоні.—

І він сміється. Дуб схиляє віти,
Любиме дерево мого народу.
Ще сотні літ гіллям йому шуміти,
Глядіть любов і віять прохолоду.
Було від куль побите його віття,
Він щастя зрить, забувши лихоліття.

Повз яворину, теж, мабуть, столітку,
Де над водою квітло надвечір'я,
В брилі широкім, сплетенім улітку,
Іде учитель на круте узгір'я,
Трохим Іванович, іде, не перемріє,
Вітається і впізнає: — Андрію!

Школярських днів нам не забудь ніколи,
Не розказать про них, не проспівати,
Як бігали з торбинками до школи
У грізний рік, у славний рік двадцятий,
Забувши сміх, і примовки, і жарти,
Ми слухали, схилившись на парти.

Трохим Іванович звіряв писання,
Знання поезій, множення таблицю,
А за вікном підводилось світання,
Нового світу блисли громовиці,
До заходу котилась темна туча,
І їхали будьоннівці до Збруча.

Осіннім дням ішла зима на зміну,
Морози дужчали несамовито,
І ми несли до школи по поліну —
Учителю кімнатку протопити.
Трохим Іванович, над нашою рікою
Я все скажу і серце заспокою.

В руках тремтіли древні окуляри,
Сльоза в очах стояла, то ще лихо,
А ви: «Ой, наступає чорна хмара»,—
Любиму пісеньку співали тихо.
І нас приймали часто по дозвіллю,
Всі чай пили, без хліба, але з сіллю.

Мовляв, усе як треба. Преспокійно
Нам правили карлючки на папері.
Пройшли літа і гаряче і мрійно,
І я до спогадів зачиню двері,
Бо часто, хто в піснях не має вдачі,—
Береться славить дні свої дитячі.

Багряна осінь тиха, яснолиста,
Несла в серця надію і тривогу,
Як ми пішли учитися до міста,
І вчитель нас проводив у дорогу,
Потиснув кожному смагляву руку:
— Учїтьсѧ ж добре! — мовив на розлуку.

І ми пішли, палкі, веселозорі,
За нами сонце і щасливі хмари,

А він стояв на синьому просторі
І вслід зорив крізь давні окуляри.
Хоч кожен з нас пройшов доріг немало,
— Учїться ж добре! — в душу нам запало.

І ми послухали, і ми учились,
Цю істину взяли собі навіки,
Щоб нам життя оберігали крила,
Всю землю молоду і яснолику,
Щоб наш учитель щастя мав доволі,
І діти вільно дихали у школі.

Знов настає прозора, спіла осінь,
Багрець лісів з Чернігова до Дону,
До школи йдуть дівчатка русокосі
І хлопчаки із піонерзагону,
І спірку чуть, гарячу і завзяту;
За ними — дітлахи із патронату.

Десятикласники ізнов несуть розлуку,
Десятикласниці — як зорі-зоряниці...
— Прощай учителю! Спасибі за науку!
Зросли, зміцніли — полетім, як птиці.
Ми ще приїдем, стрінемось з тобою.
Великий день встає поза горою.

Поїхали за подніпрові плеса,
Учителю навіки незабутні,
І їх стрічає Харків і Одеса,
Москва простора, Ленінград могутній.
Їх десять друзів. Та ще будуть війни,—
І п'ять із них пішло в авіаційний.

Встає погода, чиста і хороша,
Я бачу плід і чую материнку,
У надвечір'я прийде листоноша:
— Трохим Іванович, беріть новинку!
Тож не малі пройшли вони мандрівки,
Від серця ті написано листівки.

Учитель піде тихо по діброві,
На кожному слові перетомить очі:
— Трохим Іванович, ми живі і здорові...

І вже він не засне до полуночі,
Ті голоси згадає повнозвучні,
Сусідам гордо скаже: — Пишуть учні.

Ті учні в небо піднялись крилато,
Їх в океані обвіва моряна.
О земле рідна, земле пребагата,—
Куди я не піду, куди не гляну!
Та де б не був, де б не шукав дороги,
Я не забуду вчителя старого,

Його до школи втоптану доріжку,
Дзвенить дзвінок і до роботи кличе,
І він приносить лагідну усмішку
На чесному старечому обличчі,
Вітається у класі з дітворою,
Великий день встає понад горою.

УРОЖАЙ

Я знав Хому Метелика. Бувало
У ніч в степу, чи в росянисту рань
Закурить люльку, розповідь немало
Веселих чи суворих повідань.

Куди мені їх зміст переказати!
Він сам казав критично: «Молоді!»
Бо сорок літ немовби й небагато,
А як прожиті в горі та біді?

І де вже тут до казки-ласкавиці,
Як дощ січе, як упадає грім!
Напій волів із панської криниці,
Рости хліба на полі несвоім.

Колючий колос наливає сповна
Зерно в зерно і вусом покрива.
І жалко, Хомо, серцю невимовно:
Від Чорномор'я запливуть жнива,

Устануть копи, збирані щоднини,
Махнеш рукою, вимовиш — прощай...

У тебе шо? В долоні дві зернини,
На зуб надкушені, увесь твій урожай.

Та ніч ішла, великий час розплати,
І зупинявся днів коловоріт,
І хліб горів, і племінь язикато
Кричав до хмар про кров твою і піт.

Тобі минуле згадувати важко,
Тютюн розсипав, розповідь не та...
А пан іздох, і вицвіла ромашка,
На давнім жниві — чорна блекота.

Та час кінчати. Вітер, як сопілка,
Заграв край неба спілому вівсу,
І перепел, шукавши перепілку,
З ячменю збив устояну росу.

О мій врожаю, світла моя доля,
Візьму я колос, тихо коливну,—
Люблю твій шум і шепіт серед поля,
І серцем чую силу наливну.

У теплий вечір міддю блисне просо,
Медова гречка — в тиші і цвіту,
Жита рясні, пшениця стоголоса
Під обрій гонять хвилю золоту.

А вдарять густо перекаати грому,
Півнеба вкриє туча зокола,—
Ти зашумиш, як море невідоме,
Похилиш зелень ніжного стебла.

Врожаю мій! А ніжні блискавиці
Впадуть дощем, високим і рясним,—
І ти замреш, немов крилата птиця,
Притомлена простором віковим.

Яке безмежжя! Небеса безкраї,
Ромашка сяє, ніжна і проста.
У тім степу людина походжає,—
Надурожай безмежно вироста.

Іде серед хлібів і супокою,
Стебло погладить, гречки медоцвіт,
Торкається смаглявою рукою
Зерна тугого й чистого. Привіт

Тобі, рільничий, славний бригадире,
Старий Метелику! Ідуть літа,
Врожаєм спіють думи наші щирі,
Встає любов і гине суєта

Про хліб насущний. За налив зернини,
За пшениці великої краси —
Ти кров свою загубиш до краплини,
Але землі ції не віддаси!

Колгоспної, хорошої, ясної,
Де хліб налився й пересох кукіль.
Ну, що ж, Хома Микитович, з тобою
Нам ще не раз водити хліб і сіль.

Ще скільки мрій і скільки того діла!
Шумлять хліба, і простір, і вода.
А він іде, високий, посивілий,
На схід, на захід поле огляда.

Я тільки вгледжу золото врожаю,
Дорідні зорі, виспілі над ним,
Завжди Хому Метелика згадаю
Сердечним словом, тихим і незлим.

КАВКАЗ

На стрімких вершинах незабутніх
Ясних зір непогасимий жар,
Бурка на плечах його могутніх,
Крила хмар за плічми, крила хмар.

Так і встав: до неба від низов'я
У громах, у сонці на віки,
І шумлять річки до Приазов'я,
І повзуть важкі льодовики.

Так і встав: у клекоті орлинім,
Ні огонь не струсить, ні пурга,
Він в горійській кам'яній хатині
Дороге ім'я оберіга.

Будь здоров, Кавказе! Слава лине,
Як моря, яких не перейти,
Де зійшлись народи воедино,
Тридцять три богатирі-брати.

А в синів кипить в серцях відвага,
Кожному скажу, радий без меж:
— Здрастуй, друже мій, чи амханого¹,
Як працюєш, мрієш і живеш?

Слово «друг» для серця воскресало,
Битву перейшовши не одну,
Матері одні нас колисали
На Україні, в Горі, на Дону.

Ми разом пили води живої,
Почуття одні взяли в серця.
— Здрастуй, світе радості земної,
Світ орла, героя і співця!

Так і стій в висотах незабутніх,
Де сніги і зір палючий жар.
Бурка на плечах твоїх могутніх,
Крила хмар за плічми, крила хмар.

* *
*

Землі великої щедроти
В садах наливано цвітуть.
Ріка міняє повороти —
Шукає путь, знаходить путь!

І я пройду путі до краю,
Красу приймаючи земну,

¹ Друг, товариш.

Пісенне злото відшукаю,
Глухі стежини обмину.

Шумлять міста і стигле зерно,—
Куди не гляну — звідусіль.
Стопчу доріг колючі терни,
Відсію заздрості кукіль.

І якщо пісня вийде в люди,
То племінь серця не згашу,—
Схилюсь землі на рідні груди,
Нової сили попрошу.

БЕРЕЗА

В синім полі шепче біля ниви,
Поруч неї опадають зливи.

Йдуть тумани, за верхів'я вищі,
Васильки цвітуть на корневищі.

— Ти скажи, кому шуміла вчора,
Пібсестро моя веселоко́ра?

— Я шуміла золотистій хмарі,
Зустрічала дівчину у парі,

Йшли бійці запилені з походу —
Дарувала хлопцям прохолоду.

І вони пили водицю чисту,
Славили березу густолисту.

«Хай шумить,— говорять,— і не в'яне,
Все твоє сімейство листів'яне!»

— А кому тріпочеш ти гіллями,
Як зелена птиця над полями,

Чи летить тобі на ясні ріки,
Чи к землі припасти навік-віки?

— Я скажу куди світанням лину.
Подивись, ти бачиш луговину?

Там гриміло коване копито,
Там котовця молодого вбито...

Я росу несучу йому прозірну,
Пісеньку виспівуючи вірну:

Як шепочуть ручаї співочі,
Як зоря спадає опівночі,

Як ідуть брати його до бою,
Ріки б'ють красою голубою!

* * *

Від степів і стиглої пшениці,
Славних друзів, хлопців озерян,
Від дівчат, що піднялись, як птиці,
В небеса, на ріки і моря.

Від моїх омріяних, дитячих
Снів і смутків, і високих злив
Я листів чекаю. Слів гарячих,
Слів терпких, як терену налив.

Друзі, друзі! Скільки встало весен,
Яблуні, черемухи рясні!
Скільки рук дістало піднебесся,
Та синів родилось навесні!

Тільки ми не стрілися, неначе
П'ять гілок в зеленому саду.
Прийде лист із словом тим гарячим —
Місяця до півночі не знайду;

Пригадаю теплий шум пшениці,
Славних друзів, хлопців озерян
І дівчат, що піднялись, як птиці,
В небеса, на ріки, на моря.

Багрець лісів, душі мої відрада,
Дзвінкого клена червінковий лист,
І пісенька дівоча поза садом
В дитинстві серцем вивчена колись.

Йй до півночі з вереснем дзвеніти
І підніматись вечором щодня.
В степу криниця. Ковані копита,
І рівна путь гарячого коня.

І шири путь мені не ляже мимо
До неба, серця, бистої води,—
Ми ростемо, змужнілі побратими,
І славим світ, не знаючи біди.

Багрець лісів... Із сином вийшла мати,
Доглянеш сина, вигартуеш ти.
У кого серце мудрістю багате,
Тому глибини всякі перейти.

Земля моя, душі ясна відрада,
Багрець лісів і червінковий лист,
І пісенька дівоча поза садом
В дитинстві серцем вивчена колись.

ПРОЙШЛА ГРОЗА

Пройшла гроза, прозора і висока,
Шумлять озера крилами на схід,
Встає гілля, налите синім соком,
І ярина, і яблуневий плід.

Пройшла гроза, сестра моя співуча,
Важкі краплини — сірі солов'ї,
За небокрай спадають сині тучі
До стиглої, родючої землі.

Так пройдуть весни. Так гаряче літо
Схиляє кленів ковану красу.

Та молодістю серце перелите,
Мов краплю щастя, гордо я несучу.

І не мені старіть, бо на просторі
Товариші, ровесники мої,
Дзвенять берези, процвітає море
І не старіють птиці-солов'ї!

* * *

Постели постіль, моя кохана,
Дві подушки, заполоччю шиті.
За вікном не ранкові тумани,
Не роса у молодому житі,—

То гудуть сіворі снігопади,
У землі питаючи поради.
І вітри злітають без упину
На морозом скуту луговину.

Назову тебе уперше, мила,
Рибкою, і щастям, і зорею...
Повела очима, як скосила,
Холодком повіяло від неї:

— Знаю, що не ранок у тумані,
Не роса у молодому житі,
Постелю подушки на світанні,
Як говориш, заполоччю шиті.

Тільки не тобі сліди топтати —
Іншого чекаю я до хати.
Він от-от повернеться додому
З-під завій і снігового грому.

Він такий, що в неозорім полі
Уночі обійде хуртовину,
Він такий, що ріки охолоті
Перейде, як лісову стежину.

Так що йди, поки велить погода,
З ним тобі рівнятись невігода!

ОПАНАС БІДА

Ну, спочили, хлопці, вставайте, і гайда
Із-під клену-дерева, до суворих круч.
Натягає повода Опанас Біда,
Кров'ю ополощена вибігає Случ.

А дороги міряні, хоч не дві версти,
А мости позірвані — річкою брести.

Гнеться сокорина в світання тихий час,
Розгорта знамена широкий небокрай,
Ескадронним сказано: — Знай же, Опанас,
Ту шляхетську голову добре пригощай!
— Будуть вони падати з-під грізного дощу.
Ту шляхетську кісточку добре пригощу...—

Аж по Случ від Каспія все на бій, на бій,
Небо блиска шаблями, полем ходить гук,
Опанас літає по широті земній,
Кулемета й віжок не випускає з рук.
Тільки невелике горе в нього є:
Двоє літ з тачанки друг мій не встає...

Зорі-зоряниченьки, пісенька коліс,
Кожанка розрубана на правому плечі,
Опанасу байдуже, пагорок чи ліс,
Ворога косити удень чи уночі.
А поляк, лютуючи, з подиву прорік:
— Як грозою вигубив! Що за чоловік?

— Киньте, хлопці, куриво, втіху-самосад,
Про домівку згадуйте, про любов не час.
Здрастуй, тихе місто, світлий Новоград,—
Так душевно мовив товариш Опанас.
Дві великі тучі пішли напереріз.
З піднебесся гайворон падає униз.

Рушили тачанки від правої руки,
А шабельок тисяча з темного ліска.
— Ми ще їх добудемо! — кажуть біляки,
Та медалі сиплються, як стара луска.

Озлobilась шляхта; бачить, що не мед.
Офіцеру в п'ятки проситься душа,
Тільки залітає Опанас вперед,
Що й висока птиця вслід не поспіша.
Ой, чого ти вирвався вітру вперегон?
Коні перестріляні, а тобі — полон.

Недалеко, певне, до смертного кінця,
А пани шукають ехидного слівця:
— Не Біда ти іменем? Ворог наш повік,
Чи не ти з-під Києва гнав ясновельмож?
Цілу роту кулями чи не ти посік? —
Опанас, подумавши, відповів: — А хто ж?

— За такі послуги й нагорода є,
Вчепимо ногами до крайньої сосни,—
Вороння нагряне і голову склює,
Ніч підійде матінка,— снитимуться сні.
— Встати я не можу. З вас би хто поміг.—
Підійшли й обмерли: чоловік без ніг!

Горе невелике в серці в нього є—
Двоє літ з тачанки друг мій не встає.
І стоїть та шляхта, розгублена й бліда,
В очі їй сміється Опанас Біда!

БОГУНСЬКА I

Не плачте, богунці! До бою, богунці!
За нами підводиться край.

За волю, за свободу

Для рідного народу.

Прощай, командире, прощай...

Виблискує зброя і труби заграли

Від степу по тихий Дунай.

За кров твою гарячу,

За доленьку батрачу.

Прощай, командире, прощай...

Та воля твоя нас у бій піднімає.

В пожарі гуде небокрай.

За батька і за брата —
На ворога, на ката!
Прощай, командире, прощай...

Ми витremo сльози і зброю затиснем
Над полум'ям земель і рік,
Щоб ворогів рубати,
Щоб волю здобувати.
Прощай, командире, навік!

До степу старого, до синього неба
Не грізний шумить буревій —
За волю, за свободу
Для рідного народу
На смертний виходимо бій!

БОГУНСЬКА II

Тихим полем, синім морем, долом і горою
Идуть богунці у походах, затискають зброю.

Щорсом вона кута,
У бою не гнута,
Під червоними знаменами
Слава їй добута!

Били ж, били гайдамаків, гетьмана, Петлюру,
Зберігали хлопці зброю вдень і в нічку хмуру.

Щорсом вона кута,
У бою не гнута,
Під червоними знаменами
Слава їй добута!

А за славним командиром — тих бійців немало,
Тільки ж зброя командира з рук йому упала...

Ним же вона кута,
У бою не гнута,
Під червоними знаменами
Слава їй добута...

Та негнулися богунці, поїняті журбою,
За Радянську Україну підіймали зброю! —

Щорсом вона кута,
У бою не гнута,
Під червоними знаменами
Слава їй добута!

СПІРКА

Воркувала не голубка мила,
Мати сину гнівно говорила:

— Йди із хати, сину-гультіпако,
До могола, турчина,— однако,

До поляка в землю посполиту,
До волоха, в хату непокриту.

— Що ж, піду,— говорить син до нені,—
Стрінуть хлопця десь степи зелені.

— Од могола дожидаю рубки,
Од поляка — золотії кубки,

А турчини всюди мені раді,
В пожарах — в Азові, в Цареградї!

Взяв з собою шаблю і кресало.
Дике терня чуб йому чесало.

Від дощу сорочка завше біла.
Мати ж постаріла, посивіла.

Йде щодня в дорогу невідому,—
Десять літ нема синка додому.

СКАРГА

Вийся, листя зелене,
Був товариш у мене,
Порох порівну ділили, пробивалися на Січ,
Списом честили пана,
Гнали турка-погана,
Ночі темної, глухої засинали віч-на-віч.

Випивали терницю,
Їли рибку-плотвицю,
Крихту хліба розділяли, бо для нього жаль хіба?
Щоб товаришу доволі,
Щоб товаришу на волі
Не зустрілася забота, не вклонилася журба.

Не вставай, синя туча,
Буде горе неминуче,
Будуть кулі жалібніти, засвистять плачем шаблі.
Де ж те листя зелене,
Де ж товариш той у мене?
Тільки птиця проквіляє на могилі в ковилі.

Не зустріне на мості,
Не загляне він у гості,
Не черкне високу стелю, не затрубить в чорний
ріг.

Якби знав тее діло,—
Затулив би його тіло,
Щоб товариш у могилу не схилився, не поліг.

Що ж ти рвалася з дула,
Що ж мене ти поминула,
Куле лягати, розпроклята, ти розлучнице стара!
В друга — ненька старенька,
В нього жінка молоденька.
А що в мене молодого,— ні кола, ані двора.

СОН

Уляні снилось вніч: вороння зграя лине,
А їй аж весело. Уляні снилось вніч:
Під стріхою живе кохання ластовині,
Така звичайна й незвичайна річ.

Чи то на добре сон? Кажали вчора люди:
Вертають козаки, то, може, й Тимофій?
Впаде вона йому на смаглі, теплі груди,
Не рвися, серце, з туги і надій!

Чи не забув її, сирітську дочку?
Всміхнулася і рівно круг чола
Довгасті коси виклала віночком,
У праву руку хусточку взяла.

Зірвала квітку, свіжу, як зірницю,
І другу й третю вирвала на те:
Одну приткне в мушкет, другу —
в порохівницю,
Коневі в гриву — третю заплете.

Уляні снилось: стежка невидима
Звела гостей на свайбу з півсела.
А він в степу лежав, над мертвими очима
Ромашка вбога ніжно розцвіла.

КІНЬ

Гривастий кінь імчався навмання,
Копитом бив дорогу, пилом криту.
Невистачало сил тому копиту
Розбити землю, сум пойняв коня.

Він заіржав, — хитнули сині луки,
Луна дрижала в темнім тоні піль.
І в тім іржанні плив гарячий біль,
Живого серця нездоланні муки.

Сльозу солону вітром ізушило,
Багряна туча блиснула крилом.

«Дивіться, хлопці, впав Микита Шило,
Земля йому пером, земля пером».

В огні шабель, в гармат відлитім дзвоні
Микиті добра пам'ятка була,
І мчався кінь у вишитій попоні,
Надвое розкусивши вудила!

БИТВА

I

Гримнули блискучі самопали,
Ковані навіки в жовту мідь.
В ярову, медянисту суцвіть
Сотні тіл підкошено упали.

Сагайдак підвівсь на стременах.
«Хто згада їх в світлих іменах?
Для яких пеонів і палітер
Голови лягли у ковилі?»
Він пригнувся низько до землі,
Шаблю з крові об коліно витер.

«Досить бою! Сон змикає вічі,
Ляжмо, хлопці, в поріст яровий,
Ще не раз рубатися, не двічі».
А орли, чатуючи здобичі,
Знали вже, хто мертвий, хто живий.

II

Блищало небо золотом янтарин,
Та вже метнулись в битву козаки,
І дико скрикнув ординець-татарин,
Сповзаючи з високої луки.

Як позавчора вдарили мушкети
І пожаром взялася димна вись,

І за Дніпром сузір'я і планети
Кривавими сльозами полились...

А ген, за виднокругом неозорим,
При яворі, при тихому дворі,
Із хлібом-сіллю, із таємним горем
Синів додому ждали матері.

ВОРОН

На ланах козачої долини
Толочив ромашок первоцвіт.
Вчора ворон справив іменини,
Триста літ минуло, триста літ.

Не широка піднебесна стеля,
Не глибокий дніпровий заплава.
Ворон бачив Острияницю й Хмеля,
Над полтавським боєм кружеляв.

З'їдено м'яся і крові спито
В бойовищах трудних на зорі.
Ворону колюче, стигле жито
Затуляє обрії старі.

Він оглух, осліп, одна скорбота,
Боязко тремтить, коли крізь дим
На страшнім аліурі мчить кіннота
Під багряним прапором одним.

ГАЮ ТИ МІЙ, ГАЮ...

Гаю ти мій, гаю,
Червеню-розмаю,
Хто про милого розкаже,
Стану розпитаю.

З лісу шепче гілка,
З жита — перепілка,

З-за широкого лиману
Журиться сопілка.

Вийду, гляну з хати,
Днів мина багато.
Вчора син на ніжки звівся,
Вимовляє — тато...

В місяці юні
Покохались юні,
Син до шаблі простягає
Пальчики манюні.

Прийдеш. Стукнеш.— Хто це? —
Сон мені на оді? —
Гляну: — Зірка на кашкеті,
Протигаз на боці.

З лісу шепче гілка,
З жита — перепілка,
З-за широкого лиману
Журиться сопілка.

ЗНАХІДКА

Знайдеш підкову,— щастя.

Йде боєць додому із походу
З думою побачень і розлук.
Підніма підкову біля броду —
Бути щастю. Знахідка до рук.

Ой, даремно радуєшся нині.
Хто бійця зустріне у дворі?
Батько рідний звис на вербовині,
Спеліла хата в пожарі.

Іхали денікінці в негоду,
Головний допалював жита,
Кінь його спіткнувся біля броду,
Загубив підкову з копита.

БАЛАДА

Над берегом кулі горюють і сходить під небо туман,
Над берегом п'ять офіцерів і хлопець один — партизан.

Столітня береза шуміла, і він біля неї заліг,
Від смертної кулі тієї кора опадає до ніг.

Ударить зловісно і люто березі в широке плече
І соком густим та багряним, сльозою на землю тече.

А все ж, біля тої берези могильний лопух не поріс,
А все ж, дев'ятнадцяту весну хлопчина з собою поніс.

Підкралося п'ять офіцерів. Безлюддя. Қора і туман.
І тільки береза, як мати, схилилась і стогне від ран.

ЯЛИНКИ

Стоять засніжені ялинки
Біля кремлівської стіни,
Шепочуть сни, зітхають дзвінко
І з вітром бавляться вони.

І тут, під світлою зорею,
Як з бронзи вилиті,— живі,
На двох окриллях мавзолею
Стоять суворі вартові.

Візьму я гілочку з ялини,
У край далекий понесу,
Щоб потім згадувать щоднини
Її нев'янущу красу.

Щоб завжди бачить: під зорею,
Як з бронзи вилиті,— живі,
На двох окриллях мавзолею
Стоять суворі вартові.

ІМ'Я

На все життя лягла розлука,
Під снігом вечір догорів.
Старим пригадують і внукам
Січневий смуток прапорів.

Нащадкам в славі і в звитязі
Йти крізь весни і літа,
На малиновім буйнім стязі
Ім'я знайоме розцвіта.

Навчися серцем розуміти,
Зростає в його звучанні, йди.
— То Ленін, — кажуть наші діти.
— Ілліч, — одказують діди.

Всього п'ять літер, слово дивне,
Торкнись, — і полум'ям скресне.
У висоті — таке зазивне,
У глибині — таке ясне

ПРОЩАННЯ З АЛАЗАННЮ

Прощай, година розсвітання
За вічним снігом на горі,
І явори над Алазанню,
Як вартові богатири.

Я слухав їх шумливі вісті
Зелених крон у вишині.
І ті верхів'я густолисті
Мій край нагадують мені:

В степу сріблисту тополину,
Березу в тихому гаю,
Багату землю, Україну,
Дніпровську молодість мою.

Прощайте, вечори багряні,
Річок неповторимий плин,

Далекий берег Алазані
В столітнім шумі яворів.

І ви, запінені потоки,
Картвельські зорі уночі,
І ти, горянко чорноока,
Із повним кухлем на плечі!

ДОЩ

Дощик, дощик голубий,
Колосків не оббий

Зливами-приливами,
Хмарами огнивими,

Птицями-зірницями,
В небі блискавицями!

Ти спадай на межу,
Я тобі таке скажу.

— Понад ріки та ліси
Хмари-вдари понеси,

Крапельками росяними
Над ланами вівсяними,

Цебром-цебром, цебрицею,
Над нашою пшеницею,

Лийся тихо вдалині,
На гречки та ячмені,

На гречки та ячмені,—
Буде весело мені!

БУСЕЛ

Він прилітає з далекого краю,
Не спочиваючи, лине, лине,
Здається, на світі миліш немає,
Чим наше подвір'я, стара яворина.

Стоїть вона здавна, листом багата,
Бува, зашумить, бува, не шелесне.
І от він шукає її, і хату,
І те, що прожито, як сон чудесний.

Спочине звечора в темному лузі,
Де в синій заводі чайка кигиче,
А потім копається собі в галуззі,
Гніздо лаштує, буслиху кличе.

Давно спарувались, як птиці гоже,
Пір'я назносять, кладуть між віток.
І хлопці вже чули (чи брешуть, може),
Як розмовляли вони про діток.

Таким його знаю. Люблю недаром
За крила міцні, чи за бистре око.
Вбиває гадюку одним ударом,
А потім в небі кружляє високо.

Чи, може, за те, що у час негожий
Летить у гніздо, забуваючи втому?
Не смійтесь, я теж на буселя схожий
Такою ж любов'ю до отчого дому.

ТОНЯ

Так тебе запам'ятав: діброва
В солов'ях, та степ, та небеса,
Де твоя косинка малинова
На вітрах південних не згаса.

Як же їй згасати полум'яній,
Як на ній півоній дивний сад!

Пройдеш, Тоню,— хлопці на лимані
Хмураються і смалять самосад.

В снах, у мріях, на ловецькім ділі
Скільки дум продумали вони?
Знають сестри — чайки посивілі,
І засвідчать, певне, буруни.

І соромляться й шепочуть: — Мила,—
І стихають крила парусні.
Чим, скажи, їм серце полонила,
Карим оком, піснею вві сні?

Чи морською синьою травою
Ти круг пальця хлопців обвела?
Чи навіки рівною бровою
Світ перетуманила? Діла!

Тільки й сам я в червінькову осінь,
В глід вкохавшись, в небо осяйне,
Виглядаю, Тонько русокоса:
З-понад моря не зовеш мене?

Ні, та й ні... Шепочеться діброва,
Та вечірні плинуть небеса,
Та зоря падає малинова,
Як твоя косинка, не згаса.

ПІСЕНЬКА

Зелено, березово
Ти шуміла вчора,
Листом кучерявая,
Станом білокора.

Хто тобі над коренем
Підніма пагінці,
Хто ж тобі над листями
Розсипа червінці?

— Ходить осінь долами
В золотій обнови,

Листя мені струшує
На мости кленові.

— З чого в тебе, дівчино,
Руки загорілі?
— Сонця набиралися
В полі, ув артілі.

Ходить осінь долами,
Розвиває гілля,
Все шукає посагу
На мое весілля.

В мене ж того посагу —
Скільки глянеш оком,
За полями дальніми,
За Дніпром широким!

* *
* *

Йдуть, біжать дороги дальні
За степи, гаї.
До дівчини, до рибчини,
До хорошої...

Що виходить в поле рано
(Жайворон вгорі...),
Що живе чимало весен
На оцім дворі.

— Може, хлопці, заблудились,
Вулиця не ця?
Що ж, спиняйте бистрих коней,
Підкладіть сінця.

— Знаєм, знаємо дорогу,
Давню биту путь,
Як до двору, до простору
Й коники іржуть.

Як у дівчини тієї
Славні трудовні,
Як вона чотири літа
Сниться все мені!

* * *

Шепче вітер на валу,
Гонить хвилю немалу,
Чайки линуть до прибою.
Що робить мені з тобою?

Сиві хвилі-хвильовиці
Б'ються в берег о граніт,
Журавлі, спокійні птиці,
Все летять на схід, на схід.

Поїзди за ними стрічні
Пропливають ув імлі.
Ти ж мене на віки вічні
Прикувала до землі...

ЖЕНИХИ

Зацвіли усі шляхи,
В хату їдуть женихи
Чорноброві, русяві,
В нагороді та в славі.

— А чи не дасте водиці?
— Чи не бачили куниці?

Ім водиці подають,
У світлицю їх ведуть.
Пригощають їх при ділі,
Не домовившись до згод.
То з листвянської артїлі
Бригадир і полевод.

То пісні рахівникові:
— Щоб зібрався рід увесь...
То в своїм затяті слові
Два шофери МТС.
Зацвіли усі шляхи,
В хату їдуть женихи.

А тобі нема спокою.
Був один, як та зоря.
Серце взяв твое з собою,
Взяв поїхав на моря.

* * *

Ще не шелеснуть явори,
Ще зорі сиплються в яри,
А вже в мелодії високій
Тремтить дихання сивих нив,
То він, землі згубивши спокій,
Під небом грозяним ожив.

Виходить дівчина із хати
Води в криниці набирати,
Бо в неї ще багато діла,
Турбот, як сказано, гора:
Корів артільних не доїла,
Телят одлучувать пора.

А він сипне їй переливів,
І я вчуваю, як вві сні,
Що відра стали говірливі,
Вода виплескує пісні.

Дівча ішло біля криниці
Й серед ранкової імли
На рукавах розшиті птиці,
Як жайворонки, ожили!

* * *

Вечори над полем, вечори імлісті,
На лугах калина мріє весен двісті.

Де громи гриміли смертю огняною,
Зливи прошуміли сивою стіною.

Ми з дитинства знаємо ті громи і тучі,
Як з калини різали сопілки співучі.

Вітряне дитинство зникло за горами,
Ми ж були гіллячками, стали яворами!

Може, хто й не згадує весняную пору,
Може, хто засліпнув і не має зору?

Стрину ж я калину, небо те безкрає —
Цілий день сопілка в серці мені грає.

* * *

Юнь моя ромашкова,
Юність яворова!
Блиске за вибалком
Місяця підкова.

Ким її загублено,
Срібну та гарячу?
Вершником-будьоннівцем?
Щось його не бачу.

Бригадиром красенем,
Що в степу ночує?
За врожаєм виспілим
Щось його не чую.

Чи колгоспним сторожем,
Що летів повз хату
Сватать чорнобривую
Молоду, багату?

Дядько мій, Микита, чорнокнижник,
Швець і мрійник, славний чоловік,
Все життя розповідав про ніжність,
Хоч її не бачив цілий вік.

Сорок років випало тачати
Халявки та кроїть переди,
Шити з юхти чоботи багатим
І чекать голодної біди.

Мов води подавши, ключовиці,
Все мене піснями напував,
Яблуна співала, наче птиця,
Мовлячи по-своєму слова;

Старості вчуваючи негоду,
Як віщун, сивіючи щодня,
З нашого обухівського роду
Ти мене хоч піснею підняв.

Як ти бачив, тихий і суворий,
Через окулярів темноту,
Дядюшко Микита? Грає море,
Хвилю підіймаючи круту,

Мов твої літа. І червіньково
Спіє сонце, як гарячий плід.
Ти мене не кличеш на розмову,
І не просиш в гості, на обід.

Де ти, де ти, волос посивілий?
Тільки гук і відгук по гаю...
Де твоя захована могила,
Чесна, неуквітчана твоя?

Тільки це не жалощі, не сльози
Горло перехоплюють в цю мить.
Інколи ми падаєм в дорозі,
Та безсмертно починаєм жить.

Клен цвіте і неба тепла скиба,
Синь-трава за лугову межу.

Я прийду, скажу тобі: — Спасибі,—
І нічого більше не скажу.

За дороги, де ми походили
В тихому, дніпровому краю,
За любов, і за пісенну силу,
І за ніжність мріяну твою.

МАТЕРИНСЬКА

Бувало мати, Івга Базилиха,—
Давно я голосу її не чув,—
В зимовий вечір заспіває стиха
І доведе малого до плачу.

Та де ж ти брала незвичайне слово,
Де спокою цілюще джерело?
Росли дощі, вклонялися діброви,
І ранок бив загонисте крило

В похилі вікна. Мати моя, мати,
Стара голубко в сяйві сивини...
Пройшло тих літ не мало, не багато,
І де вони, малесенькі сини?

Устане день, він сонцем все забризка,—
Увійде гість, огляне все один:
Санчата в сінях, плетена колиска —
П'ятьох синів забава і спочин.

Засмагли хлопці в небо полетіли,
Казок і мрій сердечні слухачі.
А в тебе вечір. І звичайне діло:
Суворя нитка, пісенька вночі.

Одне бажання, помисли єдині:
— Тепер синам не западеться путь.—
Я знаю, що навіки і віднині
Мені очей старечих не забудь.

Ту пісню колискову — пребагату,
Казок дніпрових золоті мости,
Тебе, маленьку, рідну, сивувату,
Дано навіки в серці пронести.

ГАРМОНІСТ

Бував я гармоністом на весіллях веселих,
Грив мів ладами високо в долинному краю.
А небо виливало дощів зелений келих,
Щоб остудити голову збентежену мою.

І знову на околиці пала шипшина дика,
Дівчата позіходяться із чотирьох доріг:
— І де це заподівся малий отой музика,
Лади вже пересохли, чи, може, занеміг?

Затанцювать «метелицю», чи гордовиту «горлицю»,
А він забув, чи виїхав, чистісінька біда.—
І мила, не танцюючи, до милого пригорнеться
І на другій хвилині про мене не згада.

А я зберу гармонік п'ятсот, якщо не мало,
Пройду усі околиці і росяні сади,
Щоб гармоністи юні весільну знов заграли,
Мою зелену молодість поклавши на лади.

ДІВЧИНА З ПІДГІР'Я

Ой, вітри пролітають гінко
Із черемошських узбереж.
Люба дівчино-полонинко,
Квіт волошковий, як живеш?

Чи зросла ти, а чи розквітла
В підгір'янським тіснім дворі,
Чи здіймала руки до світла,
Виглядаючи на зорі?

Небо сине лежить над нами,
Сонце виплило на обід,
За братами і за синами
Матері утоптали слід.

А за ними, як повна рожа,
Чорнокосе стоїть дівча,
І на зірку воно похоже,
І похоже на смєрєча.

Хай дощу опада росинка,
Хай простелють гармати дим,
Щоб цвіла твоя жар-хустинка
Разом з прапором бойовим!

Хай за річкою, за бистрою
Наша слава встає бистра,
Що назвав я тебе сестрою,
Наймолодша моя сестра...

Ой, вітри пролітають гінко
Із черемошських узбереж.
Люба дівчино-полонинко,
Квіт волошковий, як живеш?

КАТРУСЯ

Поїзди гудуть за Ірпінню,
За Мостище лине луна.
Він промчить голубою тінню,
В небо кине яркого зерна.

І засвище, і заскрегоче,
І здригнеться аж до коліс.
Так і знай, що цієї ночі
Він коханого не привіз.

Вже б навідатись милий мусив,
Тут кілометрів сто їзди.
Ти піди, відпочинь, Катрусю,
Завтра ніччю є поїзди.

Є кур'єрські і є товарні,
Їм числа не облічиш,— тьма,
Їдуть хлопці й дівчата гарні,
А такої, як ти, нема.

Я навчуся на машиніста,
Щоб Катрусі всушить сльозу,
Я поїду в далеке місто,
Їй коханого привезу.

— Де, скажу, ти проводиш ночі,
Серця ніжного лиходій,
Що ти голову їй морочиш,
Голубливій та молодій?

Поберуться вони за руки,
Грай весілля, старий скрипач,
Їм на радість, мені — на муку,
Їм на щастя, мені — на плач.

* * *

Зима завітала, снігів намело,
В облогу взяли сніговії,
Холодна сніжина летить на чоло,
Дівчатам заіскрює вії.

І десь моїм друзям ляга на уста,
На руки знайомі, гарячі.
Чотири зими не пишу їм листа,
Чотири весни їх не бачу.

Багато громів упадало з небес,
Багато земля натворила чудес.

Як вийдуть вони до світанкових зір —
Один не сховає усмішки:
— Це гуси-гусята злетілися в двір,
Покрили стежки і доріжки!

А дівчина вийде сніги промести,
Щоб бачить далеко і зірно:
— Це ж, певно, від хлопця від того листи,
Якого любила так вірно!

ЗИМА

Люблю зав'южену навіки,
Як ввійде гостем до двора.
Зерна пшеничного засіки
Жорно столітнє розтира.

З вовками подружила впору,
Бо з ними жить і з ними вить,
І завтра на зелену гору
Не ляже дощика блакить.

Іде школяр у листоношник,
Де мідна хилиться трава,
І сипле борошно мірошник
Із голубого рукава.

МАЛЮНОК

Зерно і камінь, суша і вода
Достойні бути зображені в картині,
Краечки хмар, на вітрі темносині,
І вечорів грудневі холода.

І кіс твоїх незайманий янтар,
І помах рук, коли ідеш додому.
Не ляже все на полотні німому,
Усе вмістити я не маю чар.

Зерно відкину, небеса і сушу,
І навіть камню я скажу: прости.
Щоб тільки милої велику душу
У незвичайній фарбі донести.

І начебто замилюється око,
Та не минеться гіркота досад,
Бо ти предстанеш тиха, одинока,
І знову землю, вітер і потоки
Я поверну назад, назад, назад.

* * *

Стоять озера світлої краси,
Сади в росі, земним багатством повні,
Гарячий місяць, ставши на підпвні,
Пливе, як човен, знявши паруси.

І коні ржуть в конюшні мимохідь,
Коли почують гомони діброви.
Ідуть поважні, вим'ясті корови,
У теплих стійлах будуть їх доїть,

Поїти пійлом. Світле молоко ж
Впаде струмками в цинкові дійниці.
Дівчата смагли й гарні молодиці
Подоять їх, сіңця внесуть також.

Хто люди ті? Все родичі мої!
В них труд кипить, уста цвітуть дівочі.
І пахнуть хмелем вересневі ночі
Під вітами в столітньому гаї.

ОСІНЬ

Я довго так її шукав
На розширі полів.
Вона ж із вереснем брела
В зеленому саду.

Кувала коні вороні
Пшеницю відвезти,
Переливала, як вино,
Дівчат веселий сміх.

Барвінком росяним пішла —
І слід позолотів,
В колгоспі стала на три дні,—
Гуляють весілля.

До кузні глянула, коваль
Хотів поцілувати,
Вона жар-птицею на клен
Спурхнула — і нема.

Я теж прошу: — зайди, зайди,—
Зіходить на поріг,
І в хаті свище листопад
В горішину дзвінку.

А вслід за нею хлопці йдуть
До армії служить.
На розписнім її човні
Пливуть мої літа.

ЖУРАВЛІ ПРИЛЕТІЛИ...

Журавлі прилетіли заблуки.
Підкотила штанці дівчора,
Паперові пливуть кораблики
До сусідського лиш двора.

Повз тополі старі, похилії,
Через плесо, на синій став...
Ну, пізнав себе в цій ідилії?
Шестилітнім себе пізнав?

ДІДИ

Сидять вечорами тихими, поважні, сивобороді,
Бронзовіють високі чола, стиснуті в думі уста.
Знову війна непокоїть, що воно чути в народі?
Явір із ними шепоче. Сад молодий зроста.

Клялися вони у п'ятім: — Землю кров'ю окропим.
Порох самі готовили, падали в грім барикад.
Турецькі вали кришили, мерли під Перекопом.
Явір із ними шепоче. Буйно зростає сад.

Вечір пливе на човені до солов'їного свисту.
Діди замовкають на хвилику і люльки беруть до рук
Та й бачать, що їхню молодість, як знахідку давню
й чисту,
Несе в золотих зіницях дванадцятилітній онук.

СВЯТО

Тануть снігу полотнища білі,
Струмені дзюркочуть з опівдня,
Квіту рясту голівки несмілі
Засиніли з-під старого пня.

Будуть завтра їхати танкісти,
І тоді безвусий военком
Заквітчає башту урочисто
Голубим, невиданим цвітком.

* * *

Плеще в лузі тиха Бистровиця,
Наче сік беріз, не каламуть,
Хлопці йдуть, буває, з косовиці,
Пригорщами й ковшиками п'ють.

Я ходжу землею много років
І радий, що на своїм віку
Не забув шумних її потоків,
Не згубив до вод її смаку.

ЩЕДРОТА

Під небесним золотим наметом
Із тобою побратались ми.
Не течі ні молоком, ні медом,—
Кованим залізом прогними.

Заметуть, засвищуть білі зими,
А прилине літо з верховин,—
Загорілі, добрі побратими
До походу стануть як один.

Каски світлі, казанки — на диво,
Грань багнету блисне гаряче.
І тоді земля, як тепла злива,
Молоком і медом потече.

ЖАЙВОРОНОК

За свіжим подихом весіннім
В напівпрозорій вишині,
Не клетотом, не голосінням
Вночі згадаєшся мені.

Обляже, ляже чорна туча,
І вже сріблом стинає тьму
Маленька грудочка співуча,
Не видна зору мойому...

Отак би жити синім квітнем
Під небом зорянорясним,
На око — зовсім непомітним,
На слово — дивно голосним.

ЕПІЛОГ

З веселих сіл і селищ давніх
Все плине люд, як ручаї,
Попід горою димні плавні
Зашепотять: — чий? чий?

Застугонять низенькі сходи:
— Прийми гостей на свій поріг! —
Бійці, рибалки, полеводи...
І жар сердець і даль доріг.

І зашумить на спомин слави
Дерев суцвіття молоде.
— Він ніжний був,— дівча чорняве
Підійде, квіти покладе.

— Він гнівний був,— ливар у тиші
Вклонився, смуток затаїв.
— Він нас любив,— земля колише
Зелену силу врожаїв.

І наче хвилю супротивну
Дніпро здіймає знов і знов,—
Вони заводять пісню дивну
Про гнів його і про любов.

* * *

І льотчики, і мореходи,
І яблунівські старики
Стоять над плесами ріки,
Грозові згадують походи.

А степова ясноблакить
Пливе, горить і пахне м'ята:
— Оце могила?

— Це, хлоп'ята.

— Він спить отут?

— О, ні, не спить,—

Одмовлять старші. В поле, в поле
Зовуть поетові уста,
І серце, вік не охолоне,
Великим гнівом пророста.

На взліссі навіть я побачу,
Де ми закохані підем,

Налито ягоду гарячу
Його незбагненним огнем.

То про Мар'яну безталанну
Живуть страждальницькі слова.
Пшениця шепче серед лану,
Мов давня дума ожива.

* *
* *

Ой, яка ж то гроза вставала,
Слала хмар голубі листи.
Ніжна блискавиця упала,
Я вклонився: прости, прости.

Наче гостя чекав у квітні,
А чи в липні, усе одно.
У степу гречки медоцвітні
За тобою в журбі давно.

І дівчата не йдуть із хати,
Довго, довго не креше грім,
І орда ячменів усатих
Відвернулась од тебе зовсім.

Так удар же, стрясни, воскресни,
Як жар-птиця впади в гаю,
Розпанахай шатро небесне
І напій жадобу мою...

Добре знаю від спраги муку.
Як билина суха між нив.
Дуб підняв сухуваті руки,
Сині краплі ловив, ловив.

* *
* *

Липневий день мандрує пішки,
Казки нашіптує малечі.
Берези, ніжні босоніжки,
Задумались про синій вечір.

Він обіцяв їм подарунки,
Як тільки сон його не зборе:
Листві — незнані візерунки,
Корі — озорені узори.

А вечір вийшов до колбуду,
Де грають «горлицю» шофери,
Не побоявшись пересуду,
Повів дівчат на дальній берег.

Один дарунки їм підносив
Такі, що вмреш на полуслові:
Зелені закоси у коси,
Косинки світлі, малинові!

Це бачив день, що ходить пішки
(Він може свідком бути при ділі),
Берези, ніжні босоніжки,
Шофери з нашої артілі.

ТАРАС У КИРИЛОМЕФОДІВЦІВ

В низенькій і тісній кімнаті
Від цигарок їдучий дим,
Сріблясті келихи гранчаті
З вином іскристо-молодим.

На стінці два разки намиста
І твір, що виткали ткачі,—
Полтавська плахта зоряниста,
Шовками шита при свічі.
Порохівниці Кривоноса,
Шаблі, погнуті на війні.
Та Берестечка темна осінь
На тій самісінькій стіні.
А на столі барвінок дикий,
Слив'янка огненно-руда.
Два бюсти рядом: Гус великий,
Пророк землі — Сковорода.

Людей в кімнаті як набито,
І кожен тут бажаний гість.

Із чарки вип'є оковиту
Студент Петров, тоді ж заїсть
Таранею і вип'є знову,
І чути пісню й чути сміх.
Він до розмови вкине слово,
Щоб потім зрадити усіх,
Щоб у застінках каземату
Скрипіли ковані ключі,
Щоб згорблена і сива мати
Ридала нишком уночі...
Та цур йому! Бо кожен марив
На тім зібранні про своє.
Коли ж підвівся Костомаров,
— Оцей в цитатах розіб'є
Усіх противників! — війнуло,
Як жарту милий вітерець.

— Вкраїни день давно минулий
Хай не остуджує сердець,
Братове. наших. Давні рани
Печуть нам тіло, як полин,
А де спочить лягли гетьмани —
Не віда внук, не знає син.

Живем не в мирі і злагоді,
Нащадки велетнів малі,
Слов'янські ріки повноводі
Чужі гойдають кораблі!
З'єднаймо їх, поля й діброви,
І тихе небо на зорі.
Єднайтесь, сироти і вдови,
Любіться, кріпаки й царі! —

І він сідає. Краплі поту
Хова кущава борода.
А Гус таїть свою скорботу,
Не дивиться Сковорода...
В долоні били якомога
Дзвінкіш і стихились вкінець.
Із лави, ген біля порога,
Устав задумливо співець.
І гнів, і роздуми багаті,
Пекельні дні і вечори —

Усе зійшлося в цій кімнаті,
Лягло на душу: — Говори,
Чого ти ходиш і сумуєш,
Чому ти щастя не купуєш
В панів за шеляг на торжку,
Лиш думу думаєш важку?

Він посміхнувся, бо вгледів знову
Кирилівські густі лани,
Широку ниву колоскову
В колючих вусах ярини.
І сам стоїть у полі рано
Серед жнивної суєти.
— Здорова будь, моя Оксано,
Не довелося вкупі йти...—
Та не всміхнеться люба стиха,
Твоя голубка. За межу
Дощі ідуть і сіють лихо
На землю древню і чужу.
А на землі пани і дуки,
Царем обласкані псарі,
А на землі смагляві руки
До тебе зводять матері
І плачуть гірко...

— Ні, не треба!

Не буде милості від неба,
Де волю нашу в слізну путь
Пани на торжище ведуть! —
Сполум'янів. І постихали,
Примовкли, знишкли, впала тиш.

— Царі оті Сарданапали!
— Тарасе, ти людей гнівиш!
— Яка то їх родила мати,
Яка то сука? Кров'ю їх
Щенят в конурі напувати,—
І ті б сказилися й своїх
Хазяїнів кусали б. Доки
Свята їх кара омина?
В юродстві роджені пророки
Повсюди славлять імена
Сатрапів лютих.

Біль, досаду

Ховає серце, а для мсти
Нам треба кликати громаду,
Сокиру гостру піднести,
То й діло буде!

— Де ж охочі?

— Це бунт!

— А ми ж тоді куди? —

На мармурі палають очі
Григорія Сковороди.

Але ти знав уже завчасу,
Що ці слова їм — гострий ніж.
То далі звідси!

— Стій, Тарасе! —

Кричить схвильовано Куліш.
Він зблід, змінився на обличчі.
— Нам спільно сіяти посів.—
(Тебе він славить в тиждень тричі
І проклинає п'ять разів).

— Що ж, залишайтеся, доволі!
Хто, може, рад, а хто й не рад.—
І ти виходиш в світ сваволі,
Щоб не вертатися назад.
І ти виходиш поміж люди,
До рік, до теплої землі,
Де вітер б'є в гарячі груди,
Щоб остудить твої жалі.

* * *

В хвилину суму, в ранній час
Понад валами, за кугою
Він виглядав: не йде баркас
Із вісточкою дорогою?

— Гарячий вітре, ти еси
Минаєш пуші молодії,
Мої жалі, мої надії
В єдинім слові принеси!

Весела хмаро, вдалині
Промчиш і не повернеш знову,
То розкажи хоч ти мені,
Чи бачиш зірку вечорову
На Україні?

День встає,
І вічне море виграє,
І солонці горять, над ними
Стоїть він з думами сумними.

Як спогади солдатських душ,
Лежать перегорілі трави.
А від казарми: — кроком руш! —
І тиша й вечора заграви.

Аж десь пізенько вітровій
Нагонить хвилю гордовиту.
Привозять пошту, знову в ній
Тобі ні слова, ні привіту.

! очерет шумить: — нема,
І хвиля хлюпає: — не буде.
Лиш ніч пливе, немов тюрма,
Скоривши море синьогруде.

Ти будеш знову малювать
І кров'ю слово поливають...
І на світанку із докором
Баркас проводиш тихим зором:

— Пливи, не звідавши грози
Життєвих бур, старий рибалко,
Та хоч прокляття привези,
Якщо для мене ласки жалко!

* * *

Повився хміль біля старих воріт,
Прощались тут в годину неповторну,
Де ми росли, узнали землю чорну,
Її тепло, дідів гарячий піт.

— Вертайся, сину, матір спом'яни,
Щоб тільки серця не зсушила спрага.—
І рушив він, гвинтівка та баклага —
Весь скарб його. На битву йшли сини.

Ти вернешся для слави і труда
І скинеш з пліч продимлену шинелю.
А скрип воріт, терпке буяння хмелю
Тобі далеку юність нагада.

ПОБРАТИМИ

Як жовті лисиці-красуні, проміння побігло по полю,
Орда відступала на південь, шуміла півколом крутим.
Сірко Никодим засмутився, попавши у смертну неволю,
Грицька Сагайдака єдиний і вірний в житті побратим.

Закручено руки сирицею, ноги в колодки забиті,
Червона китайка прим'ята, біда за плечима стоїть.
І хоче козак заспівати, знайшлися слова сумовиті,—
Та коні іржуть за лиманню, літаврів потріскує мідь.

Земля українська весела за полем багровим лежала,
Орли клекотіли в низов'ї, палали в диму комиші.
Нехай приставляють до горла обточені вістря, мов жала,
Сірко ще почує, як стогнуть чорти по козацькій душі.

А поминки будуть хороші, збираються ж хлопці у гості,
Запалять люльки в пожарищі,— далекого завіту знак,—
І, може, в степу при дорозі знайдуть Никодимові кості,
І гірко на чорній руїні заплаче по нім Сагайдак!

* * *

На кованім лафеті брязкіт зброї,
Та ще боєць поранений затих.
Русявий гармоніст лади настроїв,
Шукав мотивів тихих і не злих.

Боєць відчув, яка за ним турбота,
В мелодії цвіте його земля.
А ось і мати вийшла за ворота
І меншого на бій благословля.

* * *

І не подумай, що забув про тебе
(Ожина в полі. поїзди і сміх...)
І знов пливе низьке, спокійне небо
Над сивуватим кольором доріг.

Виходять знову грізні ескадрони,
Дзвенять вуздечки, хилиться ковил,
За нами вечір мрійно захолоне,
Проливши меду з золотих барил.

Бери ж подруг і вийди не самітня,
Щоб день розквіт і гомін слів живих,
Щоб я відчув гарячий подих квітня
У вересневих ночах грозових!

* * *

Нехай ми схудлі, некрасиві,
Криваву топчем каламуть,
Але минають ранки сиві,
І красні ранки устають.

Через пожарища кошлаті,
Де горе слалося в траві,
Поранені і небагаті,
Ми прийдем чесні і живі.

На пожарищі за димами,
За милим маревом моїм,
Переорем поля плугами,
І возведемо отчий дім.

* * *

Забілили сніги у дубовій діброві,
Голубого узору на вікнах сліди.
Не затримуй мене на останньому слові,
Прощайся, як треба, і в путь проведи.

Будуть літа летіти в цвіту і негоді,
Поїзди гримкотітимуть, битиме грім,
І старенька земля, як боєць у поході,
І зі мною поділиться хлібом своїм.

Може, яшночерствим, може, теплопахучим,
Гіркуватим димком новину занесе,
Щоб наснилися мені уночі неминуче
Темнокарії очі, дорожчі за все.

* * *

Багнет, казанок і скатка, і протитанковий грім.
Нам слави, може, й не буде, хто пожалкує об тім?

Закурені пилом очі; ви бачили нас, чи ні,
Коли гуркотять мотори в загравній далечині?

Земля, як у горні тліє,— навколо, вперед, назад,
Де молодість наша дальня цвіла, як вишневий сад.

Але ми взяли гвинтівки, ремінь рипить на плечі,
І ненависть наша люта громами гуде вночі.

Нам слави, може, й не буде, навіщо вона бійцю?
Нам тільки б пороху більше та більше в кулі свинцю!

Розквітне калина влітку, голуб злетить з-під стріх
На тій на курній дорозі, де ми боролись за всіх.

МАТИ

Чорна хмара вкриває півнеба з дніпрового краю.
Димом віють долини. Спадає остання роса.
Ти виходиш одна, одинока, можливо, я знаю,
Там, де хмара пливе і останній промінчик згаса.

Ти кого ж виглядаєш на кручі найвищій ізрану?
Проса б курям дала. Походила б собі по двору.
Я одразу пізнав би й сорочку грубу, полотняну,
І потерту керсетку й тернову хустину стару.

Скільки літ за тобою? Вже мала четверту онуку,
Коліскову турчала, агукала. Як там вони?
На високій горі піднімаєш обвітрену руку,
І уста твої шепчуть: — Сини мої, де ви, сини?

Колисала їх, бавила, мала щоночі мороки,
У турботі, у забавці. Хто ще згадає об тім?
Постаріла сама. Натрудилась за дні і за роки.
Почалася війна.— Так що, мамо, прощайте. Ходім.—

Та й пішли в тридцять сьому. Під Києвом
дальяна долина
Вся окопами копана, в вибухах небо ясне,
Ну, а мати, звичайно, як мати у кожного сина:
Сяде їсти — не їсть, а приляже — ніяк не засне.

Щонайстаршого просиш.— Заглянь до
батьківської хати,—
Середульшого кличеш, у сурми суремить зима;
І не клич наймолодшого, рідна, заплакана мати.
Я летів би, як птаха, так сили злетіти нема.

Ти у сонця спитай. Бачиш, сонце звелось над полем,
І зникають сніги, і на бурю — гудуть дерева,
Щоб сиnam дати звістку, хлоп'ятam твоїм смаглочолим,
Многострадна моя, синьоока, змарніла, жива!

Поклонися Дніпру, — гостював він у морі недавно,
Пошукав би дітей твоїх, радість приніс немало.
І стоїш ти одна, посивіла, стара Ярославно,
На дніпровськїм лужку, на трипільському древнім валу.

Червоновишневі зорі віщують погожий схід.
Ти, може, мене й забула, не бачила стільки літ.

Немало ми воювали, стоптали чобіт рудих,
І якщо згадати мертвих, то я зажурюсь по них.

І якщо живих згадати,— нехай заніміє плач,
Бо друзі ідуть полками, і я серед них — сурмач!

Сурмлю, що зелену землю закриєм грудьми від бід,
Що красновишневі зорі віщують веселий схід!

БОЖЕНКО

Де небо, як море глибоке, на вітрі шумить неокрає,
Шляхами кривавої січі, байраками грізних повстань:
— Боженку, підводься, Боженку, твоя Україна палає,
Земля придеснянська й славутська на сурмах суремить:
— Устань!

Стоптала подвір'я із садом люциперів чорних навала.
Онуку забито у житі. Снарядом підпалено дім.
— Боженку, підводься, твоя Україна устала,
Земля подніпровська й бужанська на сурмах суремить:
— Ходім!

І вже він встає, сивобровий, у шапці кудлатій та в бурці,
Не бурка, а буря на плечах. Іде і дворів не мина.
На шаблі виблискує сонце, як зайчик у росяній жмурці,
І кінь тонконогий здибився, срібляні дзвенять стремена.

— Диви, як спохмурніло небо, гаряча, знать, буде робота.
Не в битву, не в січу виходять — на денний
полізли розбій.

І знову пани й паненята, облудна, зажерна німота,—
Ти бачиш це, Щорсе Миколо, ти чуєш, Черняк Тимофій?

Боженко одпльовує люто, звіряючи зброю найкращу,
Закурєну порохом, димом, бо з неї гостинців послав.

Він кличе до бою страшного Обухів, Трипілля, Таращу,
І Київ, і Канів, і Корсунь, і в сонці ясний Богуслав.

За Корсунем лине: — Ми знаєм! — З Таращі відгулом:
— Я чую!

Тужава, зарошена, стигла, як дівчина красна, земля.
Ведуть воронців із конюшень, виносять сідельця та зброю,
А хлопці ладнають тачанки, і грім понад ними гуля.

Горить на кашкеті зірниця, на плечах шинеля, не свита.
З артілі приходять дівчата, в любистку доріжка не та.
Пливе жовтобарвна пшениця, пилюкою густо покрита,
Зозуля на дубі зеленим Боженкові лічить літа.

А він, сивобровий, підвівся:
— Готово там, хлопці? То добре.
Ми ночі закутаєм димом і липня колючого дні.
Ходім, партизани, до мене, у кого лиш серце хоробре,
У кого рука не тремтіла,— лети на гарячій коні,
Та й будем напасника бити! —

Година минає, чи друга.
Боженко стоїть серед поля, де тупіт кіннотний і мла.
То в лад загриміли тачанки від Оржиці, Прип'яті, Буга,
І тінь його бурки орлина на всю Україну лягла.

* * *

Бронзовий пам'ятник на майдані,
Яблуні білої перший цвіт.
Все одшуміло в далі багрянні,
Війни, побоїща. Кров і піт.

Все дороге, незабутнє ніколи,
Ввійде, як сторож,— пам'ять звіря.
Літо квітує, лапками бджоли
Гречок колишуть білі моря.

Діти щебечуть. Сивіє м'ята,
Сивіє м'ята, синя трава.
Скільки убито і розіп'ято,—
Знає земля, як стара вдова.

Знають у полі далі багрянi.
Курні дороги. Збитий поріг.
Бронзовий пам'ятник на майдані,
Де безіменний боець поліг.

* * *

Шаблями на заході й сході,
Громами, як небо в маю,
Закурені в битві-поході,
Прославим отчизну свою!

Минемо вночі полустанки
Крізь вибухи люті й рясні,
Спочинемо. Сестри-повстанки
Насняться в короткому сні.

Пожари, нещастя, розлуки,
Як треба, ми стерпимо вік,
Щоб потім росли наші внуки,
Не знаючи вбивств і калік.

Щоб потім за часом тривоги
Уздріли маленькі сини
Ярицвітом вкриті дороги,
Пшеницею повні лани.

А нас, що відбили навали
З рушницями, рідних своїх,
У перших казках пригадали,
Як в снах ми пригадуем їх.

БАЛАДА ПРО МАТВІЯ ПІДКОВУ

За шумним життям околиць,
За лісами, де туман,
Ходить вечір-краснозорець,
Б'ється хлопець-партизан.

Він увесь перед тобою,
Так, як вибрався вночі:
Патронташ, у нім набої,
Ніж, гвинтівка на плечі.

Темна ніч. Шляхи. Діброва.
Тихо шепчуть ручаї:
— Де тут є Матвій Підкова?
— Хто ж ти будеш?
— Ми свої.

Наче грім, веде надія
До Славутича-ріки:
— Як би бачити Матвія?
— Хто ж ви є?
— Ми свояки.

Йдуть вночі і в димні ранки,
При зеленому дворі.
— Прощавайте, подолянки!
— Виглядайте, матері!

А навкруг, із дальніх сторін
Пилом пиляться поля,
А навстріч столітній ворон
Попід небом кружеля.

Листоноша чорноброва
Носить вісточки-листи,
Що веде загін Підкова,
Що горять старі мости.

Обійшли його зі сходу:
— Партизани, ви живі?
Наче в зéмлю, наче в воду,
В полі вітром по траві —

Зникли даллю золотою.
Лиш на третю ніч з імлі
За горою за крутою
Знов пожари загули.

Обійшли його лиманом,
Горе іде. Нє сміхи.

Димом, порохом, туманом
Низько крилися шляхи.

Обложили, сил немає,
Йдуть лісами й по валу...
Глядь — Підкова знов гуляє
У німецькому тилу!

Невелику має плату,—
Тільки б зброя, хліб та сіль;
По Україні з хати в хату,
Із артілі ув артіль.

Темна ніч. Шляхи. Діброва.
Тихо шепчуть ручаї:
— Де тут є Матвій Підкова?
— Хто ж ти будеш?
— Ми свої.

В полі жито половіє,
Птаха сивіє крильце,
Та безсмертя вітер віє
Партизанові в лице.

* * *

Куриться пил. Моторів клекіт, туча,
Дорогу стеле сонця зелен-сніп.
То днів моїх тривога неминуча
Іде в степах весняних наосліп.

Танкетним громом, лютим кінським топом,
Свинцевим свистом куль мина зима.
Боець смаглявий, впавши над окопом,
В любові теплу землю обніма.

Він ріс отут, де мріють чорні доти,
Кохав, трудився. (Даль пливе в диму).

Земля моя, кому твої щедоти,
Як не бійцю, не сину твійому?

Он куш цвіте. Он стежка біля тину.
Он кузня, там сусіди ковалі.
І він, здійнявши каску, як дитина
Сміється теплій матері-землі.

* * *

Боець залягав у глибокім снігу.
Як дикі вовки, завивали метілі.
Останнє тепло, останню снагу
Губили руки його задубілі.

Ну, буде ще день засівать і мести
На цім пожарищі, в нескошенім житі.
Побілені танки і чорні хрести
Отут біля нього ляжуть пробиті.

— Чи чуєте, друзі, у сніжнім диму
Розриви недалльні і гук недолугий?
І зліва товариш озвався йому,
І справа, як брат, одгукнувся другий.

Коли ж його ранило люто в плече,
Затиснуті губи не видали муку.
І зліва товариш припав гаряче,
І справа другий простягнув свою руку.

Спокійні, плечисті, в пожарі доріг,—
Ти їх пам'ятаєш такими, як мариш:
Поранений в груди не пада на сніг,
Бо зліва товариш і справа товариш.

ТЕПЛУШКА

На станції, біля теплушки,
Гармонії кличуть басы.
Трава вироста непослушка,
Шукаючи краплю роси.

Теплушко, фарбована в біле,
Ти скільки під вибухів гук
Людей на землі провозила,
Кохань, і прощань, і розлук,

Дітей по важкій залізниці?..
І десь там чорняве мое...
Поранений просить водиці.
Сестра йому пити дає.

В цинкованій кружці погнутій
Відблискує вогник грози.
Теплушко, в путі незабутій
Від смерті його одвези!

Вечоряне небо безкрає
Синіє, як дві колії.
І тихо теплушка рушає,
Мов чує, що кличу її.

ПІСНЯ

Там, де ворог пройде,— зла руїна,
Де протягне лапу,— сліз моря.
Нас на ката кличе Україна,
В путь виводить сталінська зоря.

Кидай, брате, сад зелений, хату,
Чуєш? — зброя грозами дзвенить,
Землю рідну, кривну та багату,
Будемо з тобою боронить.

Ми підем з артілі до артілі,
Ночі темні, вітряні, глухі!..
Будем їсти сухарі й змокрілі,
А патрони збережем сухі.

Під грозою й кулями не важко
За свободу вільну і живу
Ніч не спати, пити із баклажки,
Чи з калюжі воду дощову.

Сторона широка, подолянська,
Чорний дим у сивих небесах.
Ходить буйна доля партизанська
По мостах, і ріках, і лісах!

* *
* *

Сніг мете, завіває і сіє,
Ситий ворон сідає на прах
На широких просторах Росії,
На солоних каспійських вітрах.

У воронках не вицвіла рута.
Прогриміли важкі тягачі,
Де зоря над побоїщем лютим
Золоті загубила ключі.

Де сичало: розстрілюй і вішай! —
Просьять хліба дитята малі.
І лежить, наче скарб найсвятіший,
Одвойований округ землі.

* *
* *

Ти мене накличешся ночами,
Несучи розлуку за плечами,
І навиглядаєшся одна,
Настраждаєшся в своїй надії,
Пригадаєш літа молодії,
Рідну землю, де гуде війна.

Ти не можеш бачити здалека,
Як в'ялить негода, сушить спека,
Танки мнуть, вкриває бою мла
Землю ту, що потом перемита,
У садах, у сивих копах жита,
У цвітах, як райдуга, цвіла.

Нам не легко йти до свого дому,
Через мертвих, через блиски грому,

Через ніч, прожекторів мечі,
В битві, в сні, у підступах, в облозі.

Ти іще накличешся в тривозі
І навиглядаєшся вночі!

Я СОРОЧКУ ЗНАЙДУ ВИШИВАНКУ.

Я сорочку знайду вишиванку
І надіну, як хлопчик, радий.
По барвінку піду на світанку
Молодий, молодий, молодий.

Щоб ярилися трави у квітні,
Зорі сяли, як гострі мечі,
І дуби зашуміли розквітні,
Найрідніші мої родичі.

Найкоханіші, милі, сторуки,
Чорнокорі, зелені, як світ,
Щоб не знати ні снів, ані муки
На дорозі розгойданих літ.

Буде жито за батьківським домом,
Добривечір, привіти прості.
Я Дніпро розхлюпочу шоломом,
Щоб посіяти рожі густі.

У намисті, у росах дорожка
Засиніє в зеленім саду,
І, притомлений Котигорошко,
Я на груди землі упаду.

* *
* *

Не плачте, мамо, не треба, вже не вернути сина.
Он він лежить під тином, скроня злегка в крові.
І меркне зимовий вечір, утіха твоя єдина,
А з лісу ідуть повстанці, закурені в дим, живі.

Чого ти журишся, батьку, що хату спалили клятї?
Брата забили в пута, сивіє, бач голова.
Пожитки твої хороші, радості небагаті —
Усе димить в попелищі і тліє, не дотліва.

Іржали коні в артілі, ворота скрипіли новії,
Забрали овець і коней — кривавий слід по траві...
І меркне зимовий вечір в далекій, сивій завії,
А з лісу ідуть повстанці, закурені в дим, живі.

Он ту яблуневу гїлку, де снігу замети білі,
Ти сам щепив із сусідом, — цвіти, мій веселий дім!
— Ми знаємо, знаєм, знаєм! — кричать пеньки обгорілі.
Із хати, з комори, з клуні, в сльозах і в горі твоїм.

Повішених вітер гойдає. Гармата б'є опівночі.
І тліє все в попелищі — і радість, і труд, і піт.
Дивляться зорі з неба, немов замучених очі,
Немов розстріляних очі, біля кленових воріт.

Не плачте, мамо, не треба, і ви не журіться, тату,
Люди ідуть зі сходу, сурма не грає, — б'є!
Катів поведуть на страту, на нашу святу розплату.
І в них не вистачить крові за грізне горе твоє.

* * *

Запалали огні за долиною синьою неба,
Самольоти гудуть, бо на захід — фронти і фронти.
Батьківщино моя, мені в світі нічого не треба,
Тільки б голос твій чути і ніжність твою берегти!

Як росли ми ізмалку? Скрипіла у хаті колиска,
Загасав каганець, чи горіла воскова свіча...
Ти нам шлях показала, який під зірницями блиска,
І проміння багряне подібне було до меча.

— Люлі, люлі, дитино, засни, мій синочку, нівроку:
Люлі, люлі, засни... — Так співали братам матері.
Ми ж виходили вніч на закурену стежку широку,
І сестра паша, доля, вела од зорі до зорі.

Паровоз прогуде: може, з фронту вертають солдати?
Мо' й життям квітувать? На отаву позве сіножать?
Повертались батьки на хвилину до рідної хати,
Щоб навчити синів, як гвинтівки на бій заряджать.

Журавлі пролетіли; а може, є вісті від брата
Із карпатських долин, з полиневих потоптаних меж?
Розколосась земля. Наставала велика розплата.
За лужком-бережком багряніли картини пожеж.

То ішла революція в сірій тужавій шинелі
Із окопів грязьких, із-під куль, на ромашковий шлях.
Гомоніли солдати: — Ми з'їли доволі шрапнелі,
Хай ще німець куштує на зритих снарядом полях.

Поминули літа. Зацвітає Шевченкова круча.
Домни плавлять метал. Подніпров'я колише човни.
О земля моя рідна, спливає загрозлива туча
І дзюбаті шуліки з чужої, як смерть, сторони.

В них на крилах не зорі барвисті, веселі, гарячі,—
На підкриллі в них бомби і чорні зловісні хрести.
Спостеріг я вночі: загоряються очі юначі,
І виходять полки на залізні й дубові мости.

І шуліки ті падають, полум'ям білим обвиті,
Танки, димом закутані, трупом залізним лягли.
У трасуючих куль золоті розтікаються ниті...
Смерть за смерть ворогам! На шулік вилітають орли!

У Дніпра запитав я: — Скажи мені, сивий Славуто,
Ти, забомблений сталлю, свинцевого звідав дощу? —
І Дніпро заревів: — Мною кривду стару не забуто,
А нової наруги повік я катам не прощу!

Та й запінився дужий. І час пригадавши Батиїв,
І німецьких зажер в вісімнадцятім літі, в бою:
— Здрастуй, Києве любий! — І каже, всміхнувшись,
Київ:
— Я чекаю на вас, я чекаю, як воїн стою.

Батьківщино моя, далі, грозами свіжо пропахлі,
Польова моя мрійнице! Крапля у сонці з весла!

Я віддам свою кров, свою силу і ніжність до краплі,
Щоб з пожару ти встала, тополею в небо росла!

То ж палають огні за долиною синьою неба,
Самольоти гудуть, бо на захід фронти і фронти.
Батьківщино моя, мені в світі нічого не треба,
Тільки б голос твій чути і ніжність твою берегти.

БАЛАДА ПРО КОЛОСОК

Тоді відходили полки
Від батьківського дому.
Я взяв за звичаєм її
На березі крутому,

Де слід чобіт і тягачів,
Ромашки сяйво рядом,—
Сухеньку грудочку землі,
Обпалену снарядом.

Залізом вирваний шматок —
Моя любов єдина,
Уже не цвів, не зеленів,
Хоч дихав, як людина.

Хоч синя волога його
І зернятко пшениці
Ще мріяли про урожай
У дні багрянолиці.

Які то ночі в бліндажі,
І рани, і привали...
І тільки зорі-сторожі
Нас в полі вартували.

І тільки часто старшина
Давав слівце в зарядку,
Казав: — Ти, хлопче, не журись,
Ти плюнь, і все в порядку.

— Патрони є до ПТР,
І каска, і шинеля,

Снаряд — під голову поклав,
Та й небо — добра стеля.
І все...

І двоє довгих літ
Я жив при кулеметі,
Сухий, легкий шматок землі
Тримаючи в планшеті.

І в грудні зерно проросло
На втіху всьому взводу,
Від жару серця мого
В осінню прохолоду.

Від крапель крові на грудях,
Від теплоти долоні,
Від подиху товаришів
У третім батальйоні.

Ми вчора вдома побули,
Де пил і вітер свище,
З планшета зерно те взяли,
Поклали в попелище.

Іде солдат, бреде солдат
І стане ненароком:
Торкне рукою колосок,
Хазяйським гляне оком,—

І пригада отецький дім,
Жону й дітей в неволі,
І свій далекий колосок
В розбомбленому полі.

БАЛАДА ПРО КОМВЗВОДУ

Невідомий поранений комвзводу
стукав нам у броню, показував ціль.

Вечір. Небо — бірюза.
Білий жар вогню.
Куль розпечена сльоза

Опіка броню.
Танки лізуть по прямій,
По передовій,
Зачиняє башти люк
Молодий водій.

І на тому ж полі бою, за рікою голубою,
Двічі ранений комвзводу на холодному піску
Піднімає камінь в руки, до танкіста грима
в люки:

— Ти стріляй,— говорить,— прямо, там два
«тигри» у ліску.—

І танкіст стріляє з ходу, піт втирає із чола,
І горять два «тигри» справа чадним димом,
як смола.

Другий танк бере розгін,
Землю колупа,
Та не бачить німця він,—
Вітер, ніч сліпа.
Де дорогу, де ту ціль
Знайдеш уночі!..
Виступає сива сіль
В хлопців на плечі...

Двічі ранений комвзводу, без крові збіліла
врода.
Двічі ранений комвзводу з чорним каменем в
руці

Креше-стука над мотором, шепче голосом
суворим:
— Ти стріляй, танкісте, вліво, там же німці,—
як мерці —

І танкіст стріляє вліво, піт втирає із чола,
І горять зуби німецькі чадним димом, як смола.

І пішла бригада в даль,
Всі шляхи мине.
Тільки мертвих друзів жаль,
Хтось їх пом'яне,
Хтось згада, не проживе,
Зарида вночі.
Зрили поле бойове
Наші тягачі.

А поранений комвзводу, а чи сонце, чи негода,
Сниться хлопцям у поході. Часто згадують бійці,
Як іде він в полі бою, над рікою голубою,
У броню гарячу стука чорним каменем в руці.

БАЛАДА ПРО ТАНКІСТА

Пил на машинах, пил на чоботях, пил на
рудій траві.
Бій не вщухає, не затихає,— чуєте, хто живі?
Теплі мотори з вітром колючим свищуть,
немов рідня,
Пахне автолом над сірим полем, тіло людське
й броня...
На обстановку, радисте, зваж ти, газу
наддай, водій,
Сам командир повертає башту, п'ятий почавши
бій.

Пробив мотор снарядом,
Смерть шукає скронь,
З командиром майже рядом
Диха злий вогонь.
І тече броня гаряча
В степовую шир,
В полі жайворонок плаче,
Там, де командир.

Він вивпзає з башти, з машини, в пекло, у
пил, у грім,
Весь у бензині, у чорних ранах, шепче.
— «Вперед, ходім.—
Руки задимлені, ліва й права, чуб до чола
прилип.
Сіра шинелька горить яскраво, як смоляний
смолоскип.
Весь догоряє, весь він палає — куц вогняний
вдалі,—
В тихому краю, чи на Дунаю, чи на
Карпатській землі.

Више-но голову, брате радисте, газу наддай,
водій,
Пил на машинах. Пил на чоботях. Пил на
траві рудій...

Вже радиста молодого
Й хлопця-водія
З бою винесла підмога.
Бо ж одна сім'я.
Та й поклали у шпиталі —
Рани зав'язать,
Покурить, горілки випить,
Все переказать.

Знову сідають вони в машину.— Де командир
наш, де? —
Блисне вогонь на переднім краю, то командир іде.
То командир їх в сірій шинельці, вкутаний
у вогні.
— Ви не забули мене, хлоп'ята. Ви не забули, ні? —

В полі птиця сива криче,
Облітає шир.
В кожній заграві неначе
Кличе командир.

Полум'яні рідні руки
Приклали до скронь.
І ведуть вони машину
Тільки на вогонь.

По чужім переднім краю,
В бліндажі старі,
По крутім карпатським плаю.
По Чорногорі.

ЛИВОН

Старого Ливона погнали в Німеччину —
Не в Половеччину,
Не в Туреччину.
По теплушках, по шпалах,
В таборах і вокзалах,

По Одерах, Рейнах і Шпрее
Бачили його шапку кошлату,
Із харчами кошицю картату,
Як ішов він чужою землею.
Аж кривця йому на плечі,
Аж на три сторони кличі,
Як старого Ливона погнали в Німеччину.

Зорі всіяли небо, неначе й не ждали назад,
І тополі за Збручі погнулися з чорних досад.
Вже тебе не побачимо,
А згадаєм — заплачемо,—
Не вернешся ти в батьківський сад.

З Половеччини кості дідівські кричать вдалині,
І з Туреччини прадід на смаленім пні:
— Ми, як бач, не вернулись,
Під залізом погнулись,
Ну, а ти десь на Одері ляжеш в труні.

Нас султан сиром'яттям скрутив у журбі,
Половецький Кончак підсмалив на вербі,
А тебе різні кохи
Доконають потрохи,
Різні гітлери кості зламають тобі...

І Ливона у шахту на вугіль спустили:—Довбай!—
Темна ніч. Темна шахта. І край цей — не край,
І ні крику, ні слова,
Стогне Бендзін, Домброва,
І пожаром жахтить небокрай.

Колупав антрацит і втирав із чола чорний піт.
Чи не сниться, Ливоне, зоря біля наших воріт?
Чи не бачиш, як в полі
На Україні тополі
Сині роси обтрушують з віт?

Як веселі півні на світанку кричать на Русі,
Перепілка дітей підкликає в усатім вівсі
На своїм Подніпров'ю?
Плюнеш кашлем і кров'ю,
І рукою махнеш, мов: такі ми усі.

Отакі ми по шахтах, по нивах у Шлезькім краю.
Хоч би слово привіту на душу мою,
Хоч би крапля із грому,
Хоч би ластівка з дому,
Сизий щебет в зеленім гаю!

Іж, Ливоне, той хліб, що змели з вівсюгом на току.
Сьорбай климбу пшоняну, холодну, як горе, гірку,
Слухай мову нечуту,
Пий водицю-отруту,
Сто разів погибай на віку.

І не чув він, як танки Домброву взяли уночі,
Командир екіпажу потрогав його по плечі:
— Я із рідного краю.
— Одійди. Я вмираю.
То машини чиї й сурмачі?

І поклали його на важку і холодну броню:
— Не вмирайте, Ливоне, земля обтрусилась з
вогню.

— А чиї ж бо ви діти?
Може, будем радіти,
Може, внуків побачу, рідню?

Не світили свічок,— буйні фари осяяли путь,
Не у дзвони забемкали,— теплі мотори ревуть
З Катовиць до Дунаю.
То з чужого з німецького краю
На Україну Ливона везуть.
Ще живого в Україну везуть!

СОЛДАТСЬКА БАЛАДА

Йшли солдати із-за Псла
Двадцять першого числа
Яром, долом, битим полем,
Шляхом витореним, голим.
Автомати на ремні
Та долоні як в огні,
Та по двісті грам горілки
У баклажечках на дні.

Перший каже: — Хлєпці, друзі,
Десь у мене в цій окрузі
Батько й мати, й добрий рід,
Може, зайдем на обід? —
Другий каже: — Двоє літ
Я не бачив цих воріт.
Тут у мене брат в артілі,
Он де стежка, он де слід.—
Третій став: — Не дивина,
Звісно, рідна сторона.
Тут у мене в Яворщині
Двоє діток і жона.—

Добре жить в своїм дому
Нежонатому тому,
Перед ним і стіл і страва,
Батько, мати при ньому.
Другий брата обніма:
— Це ж яка мина зима! —
Тільки в третього ні діток,
Ані жінки нема.

Де та хата? Де поріг?
Місяць звів щербатий ріг,
Дві берези біля двору
Поклонилися до ніг.

Не берези білина,
Пізнаєш, кажи: вона? —
І висить біля солдата
Неоплакана жона...
Перший друг не п'є, не їсть,
Другий в хаті теж не гість.
— Нас, говорять, серце кличе,
Подає товариш вість.
Доки німця не вб'ємо,—
Помста ріже, як ярмо,
Нам ні їсти, нам ні пити,
Доки німця не вб'ємо.

Йдуть закурені у ніч,
Грають з смертю віч-на-віч.
Яром, долом, битим полем,

Шляхом витореним, голим.
Автомати на ремні
Та долоні як в огні,
Та по двісті грам горілки
У баклажечках на дні.

* * *

Зацвітай, моя синя квітко,
Серед червеня, серед маю.
За димами доріг не видко,
За боями немає краю.

Не хилися та не в'ялися,
Не губи цвіт'яної сили.
Ми на битву всі підвелися,
Матері нас благословили,

Щоб були ми твердіші криці
І стояли за рідне діло.
І в очах їм, як у криницях,
Все майбутнє наше ясніло.

І пішли ми, як шум потока,
Пил та вітер, доріг не видко.
Чим ти пахнеш мені, синьоока,
На окопі, маленька квітко?

* * *

Цвіте шипшина в полі вдалині,
Як до війни, в русяві, гожі дні
Лелітками, багряна та колюча.
Та вже боїв неопалима туча
Над нею висне, в'ялить ще на пні,
А день дзвенить, а воїн на коні.

І пада куш. Під ним бліндаж чи рів,
Гранаток в'язка. Кулемет згорів —
Од вибуху, чи що? Листи зчорнілі...

Хго їх читає, чиї слова несмілі
Лунали тут?

Війні, либонь, не край,
Йди, боєць, колючий куш минай!

* * *

Додому прийдем, сядем за столом
Усім полком своїм, не пооди́нці,
І матері нам піднесуть гостинці,
Батьки й діди уклоняться чолом.

Ударять бубни кличем до весіль,
І заклеоче коло танцюристе,
Округле небо, коване та чисте,
Укриє в ніч зелено-буйний хміль.

Женитись будем і любить дівчат.
Забудь на мить оті бої минулі,
Щоби серця, схвильовані і чулі,
Не полонив огонь і чорний чад.

Наллем чарки та й вип'ємо до дна.
Ми всі зібрались. Ми — сім'я одна.
Лиш ті не вип'ють, що лежать в діброві,
І стережуть їх зорі малинові,
Вчорашніх битв притишена луна.

* * *

В «Народній гостиниці» килим і ліжко,
І кухоль з водою на тім же столі,
І грубка з зеленої кахлі, й усмішка
Катрусі чи Єви. Які ми малі

В потребах життьових! Але за стіною
Не світить запалки смуглява рука,
І крок не відіб'ється в північ луною
Мого найріднішого Десняка.

Олексо, які ми сходили дороги
Війни і тривоги, і оточення час,—
Засвідчать життя наше отчі пороги,
І Самченко Петя, й Сергій Воскрекас.

Було в нас і радості, й крові, і поту,
Розради в піснях на трипільський мотив.
Ношу я, мов пам'ятку, вицвіле фото
Тієї чорнявої, що ти любив,—

Софійки. Ти чуєш, Олексо, я кличу,
Ступаю на слід,— оживають сліди,
Шукаю твоє помарніле обличчя,
Як спраглий ковтка крижаної води.

Ти пив з цього кухля, лежав на цім ліжку,
Писав на цім столику батьку листи.
Незраджена пам'ять копає доріжку,
І все оживає. Прощай і прости!

Я, мабуть, не спав у полку після бою,
І серце бринить, і душа — мов корчі,
І так захотілось хоч з мертвим з тобою
Один на один гомоніти вночі.

* * *

Повертатися будемо скоро назад,
За плечем автомат і мішечок з речами,
І згадаєм не ліжку, не хату, не сад,
А старі бліндажі, де ми спали ночами,

І обтесаний стіл, де сидів черговий,
І залізу «буржуйку», і в вирвах дорожку,
І кленовий пеньок під дощем не новий,
Де комвзводу Тетеря нам грав на гармошку.

Не шукали ми зір і Америк нових,
Не вклонялись пригодам Васко де Гама,
А вслухались в розмову парторга із нами:
Скільки в роті убито і скільки живих.

Кров'ю вмили ми Дін, і стоптали Сиваш,
Кожну гору на Одері й стежечку кожну,
І від того бліндаж, наче літопис наш,
Ми прийдем навістити у ніч переможну.

* * *

Біля ратуші хлопчик в пілотці,
У сорочці, як цвіт, голубій.
З мотокорпусу хлопці-молодці
Крешуть «яблучко» на мостовій.

Сиплють іскри від тої шпари,
А гармошка-чортівка гуля,
І стає з ними в танець до пари
Розпанахана боєм земля.

Гармоніст жує папіроску,
І підморгує хитро мені,
І такі вони рідні «в доску»!
У мазуті, в пилюці, в огні.

Наша кривна закурена врода!
І стоїть з ними рядом, як свій,
Біля ратуші хлопчик-заброда
У сорочці, як цвіт, голубій.

ПРО ДУБА

Шумів над мостом дев'яносто років,
Кощавий, твердий і скупий на цвіт,
Вже й люди казали: старий, нівроку,
Скрипить, наче кашляє на весь світ.

А був би він дідом — пішов би сторожем.
Стругав би в артілі вила й граблі,
Чарку б хильнував, то співав би хороше,
Так, як ведеться в дідів на землі.

І були б у нього сини і внуки,
Не дорікали б шматком задарма.
Тільки ж у дуба гілля, а не руки,
І сам він не дід — деревина німа.

На зірваний міст підійшли сапери,
Щебень з гудроном згорнули в вали.
І старший сказав: — Ну, хлоп'ята, тепера
Старого валіть. — І його взяли.

І коли розпиляний ліг з поворота,
І в тіло уїлися зуби гаків, —
На широкі груди ступила кіннота,
Колишучи небо блиском підків.

І коли поклали останню лопату,
Покривши землею сучки руді, —
Ранених повезли до медсанбату
Крові долить, бо вони молоді.

Танкісти хвалили: — Оце місточок,
Не те, що об'їзд чи розбита соша! —
І не чули, як рядом, до крайніх точок
Раділа дубова дерев'яна душа.

ТЕСЛЯРІ

Теслярі робили мости
На Дніпрі, й Дінці, і на тихому Збручі,
І могли б мости бурю пронести, —
Кленові, соснові, дубові, негнучі.

Танки повзли і підвід ключі,
Артилеристи везли «Катюшу»,
І гули мости вдень і вночі,
Як би сказати, за милу душу.

Тесля сидить на березку,
Курить махорку, думу гадає:
Як він звалить дубину важку
Десь на Одері, а чи на Дунаї.

За трое літ — як за довгий вік,
Дорога кленова лежить за даллю.
Вчора генерал сказав: — Оце чоловік!
Дивись, нагородять іще медаллю.—

А потім війна на спад потече,
Земля зажадає літнього грому,
І він сокиру візьме за плече
І по своїх же мостах піде додому.

І нехай хтось скаже, що він не воював,
З ранку до ночі не тратив сили,
Як із шістнадцяти рідних держав
По його мостах народи ходили!

КАШОВАР

Кашовара ми звали: харчонарком.
Люди пробачать за гордість нашу.
Сто тисяч разів махнув черпаком,
Тисячу разів наготовив кашу.

Перець, і сіль, і лавровий лист
Дружили із ним у кипінні п'яному.
Йому одному відкривали зміст,
Так, як любима серце коханому.

Був кашовар мовчазний в ті дні,
Як хто не вертався з передової:
— Значить, казав він, тепер ми одні.
А може, ще прийде? Каша постоїть...—

Хоч було відомо: згорів до тла,
Уже ні дихання нема, ні тіла,
А він, кашовар, біля котла
Беріг йому кашу, щоб не згоріла.

Як чутка пройшла з долин до Карпат,
Що війна закінчена і кухні не треба,
Він випив горілки, узяв автомат,
Стріляв увесь вечір в засніжене небо.

Неначе згадав провину своєю,
Що не так зварив, чи подав невміло.
Неначе скликав усіх, що в бою
Упали і каші його не доїли.

СІРКО

Кінь Сірко був у батареї —
Кошлаті копита, ніздрі гарячі.
Тягнув гармату, притершись до шлеї,
У дні щасливі і в ночі невдачі.

Топтав поля і камінні бруки
В скреготі гусениць і двоколок,
І двічі в бою ветеринарові руки
Щипцями рвали з ноги осколок.

А коли наводчик у хвилю атаки
Упав і замовк під сніжною зав'югою,
Ніхто не загледів, як Сірко заплакав
Своєю важкою кінською тугою.

Мав собі стійло, як солдат землянку,
Пайкові корма — сіно й солому,
Були б в нього діти, — думав до ранку,
Як то листа їм послати додому.

Вночі старшина, попивши з баклаги,
Увійшов і витер чоло від поту,
І сказав, як людині: — Спасибі, коняго,
За службу й дружбу і за чесну роботу! —

Насипав овса такого, як снилось:
Сухого, із дзвоном, з пилком із ниви.
І Сірко подумав: війна скінчилась,
І завтра наводчик заплете йому гриву.

За плугами в полі — сонця! блиску!
Брешуть, мабуть, всі календарі.
Літню хмару, як малу колиску,
Колисає жайворон вгорі.

Тракторист скрутив «козину ніжку»
Курить, слуха в небі голосок.
Мідну гільзу на глухім обніжку
Затінив колючий колосок.

Полотно побілять молодиці,
Будуть свайби, приїздить рідня.
І Маруся з нової криниці
Напуває милому коня.

ПІСЕНЬКА

Як закінчимо війну
В дні багрянолиці,
То посієм на лану
Доброї пшениці,

Щоб хилилася в жнивā,
Як грозова туча,
Золотиста, ярова,
Молода, колюча!

Щоб дивились вороги:
Он яка багата!
На хліба, на пироги,
На осінні свята!

Як закінчимо борню,
Згасимо огнива,
То посієм ячменю,
Та наварим пива

На дідів і на внучат,
На сватів і дружок,

На закоханих дівчат,
Молодих подружок.

Пий, не кривлячись в лиці,
За життя — щасливо,
За добро, за пшениці,
За веселе жниво!

* * *

Танкісти «Зозулю» співали,
Мою найлюбимішу в світі,
А вечір підводив завали
З дубів і хмарин-самоцвітів.

— Погляне, не пройде, не схоче.
— За кулю снарядом відплатим!
Нічного прожектора очі
Світилися над віком двадцятим.

Над баштами з сизої сталі
Впліталися в гру невідому.
Осколками скопані далі
Нас кликали знову додому.

Синів накохаєм немало,
Поставим ворота і хату.
І в пісні зозуля кувала
Про щастя майбутнє солдату,

Про співанки милі, дівочі,
Про день березневий із святом.
...Нічного прожектора очі
Світилися над віком двадцятим.

КИЇВ

Як не спиться вночі, встань і вийди до вранішніх зір,
Затамуй свої рани, візьми собі в серце неспокій
І поглянь за Дніпро, за мереживо долів і гір,
Де стоїть він і кличе на кручі старій і високій.

Ти почувеш дихання його в тім краю,
Де сади, й журавлі, і попалені хати, й каліки.
Впізнає він тебе, чуєш? — кличе: — Іди, впізнаю.
Значить, рідні ми знову на дні, і на літа, й навіки.

Нас не легко впізнати; за літа розлуки важкі
Обкурились, обсмагли, із юності вийшли в солдати,
Але є своя віра, і вірні, як сталь, ватажки,
І вогонь у серцях, і в руках бойові автомати.

Нас не легко покликать; за Доном лежать юнаки,
За Айдаром вузьким, за Савурським шляхом
несходимим.

Біла чайка майне, наче знак дорогої руки,
Над шляхами війни, що пропахли бензином і димом.

Їхні очі заплющені просять живої води,
Їхні рани роз'ятрені роси б дніпрові кропили,—
Та пішли у походи і, кріпко хильнувши біди,
Не вернулись додому за танками, димом і пилом.

Ми згадаєм хлоп'ят і запишемо їх імена
Без салютів і тризн, без поминок і чарки вина,
Там, на військових площах, на мармурі й темнім
граніті,
І на київській славі, що боем клекоче по світі,
Ми запишемо їх імена.

* * *

Буде жити дочка в цій кімнаті,
Валю, чуєш, агов, я живий! —
А собі у лугах на загаті
Відкопаю окопчик новий.

Підстелю я дочці одіяло.
Промінь місяця в ліжко проріс...
А собі — верховіття зів'яле,
Перебите снарядом навкіс.

Тиха казка та рученька біла,
Люлі, люлі, шовкова трава!

А для мене земля чорнотіла —
Давня постіль моя фронтова.

Крикне півень, ти збудишся: — Тату! —
Спи, не бійся, мое молоде,
А мене дальнобійна гармата,
Не спитавши про сон, підведе.

Увійшло, вкорінилося в звичку.
Буде каша і чарка вина,
Старшина проведе перекличку,
В нас хороший-таки старшина.

Добре те, що повірим приміті,
В бій підем у світанковий час,
Добре те, що на білому світі
Десь питає Валюшка про нас.

* * *

Одвикли плакати очі матерів,
Говірку ніжну призабули діти,
І вдень, і вніч ще довго не шуміти
Зеленошумним кронам яворів.

Над ними день намета розіп'яв,
Під ними стебла боєм збитих трав
Стоять в полях сторожею німою,
Сивіють літом і скриплять зимою.

Ах, явори! В полях стрічав їх ти,
Де серце прагне бурі й висоти,
Де замість квітів — запах диму й поту.
Коли заглядиш молоду піхоту

У бліндажах, під сяєвом зорі,—
І рад сто літ нести і гнів, і втому,
Щоб потім розридались матері
Од радості:

— Сини прийшли додому!

Солдати ідуть, солдати ідуть,
Порохом пахнуть руки.
Про що то багрові вітри гудуть
На сивих шляхах розлуки?

Про що квілять у небі дроти
І ніч у ракетах тривожна?
Ані об'їхати, ні обійти
Війну, мій друже, не можна.

Лине з лугу голосок,
Шепче наша хата:
— Патронташ та поясок —
Все добро солдата.

Хочеш вмитись — от вода,
Неба повна чаша.
Попоїсти? — Не біда,
Є в пакеті каша.

Хліб — як хліб, чи сухарі,
Змочені в окропі.
Встань в окопі до зорі,
Ляж собі в окопі.

Є тютюн, то запали,
Звісно, річ відома.
Тільки серця не в'яли
По далеких вдома.

Та про рану не пиши —
Спосіб це не новий, —
Хай їм легше на душі:
— Жив, мовляв, здоровий. —

Жаль, що в нас скупі слова,
Жаль, натхнення мало.
Жаль, що пошта польова
Десь від нас відстала,

І Маруся не вруча
Тих листів з півроку.

Ну, а так, усе з плеча,
Що нам мать мороку?

Ну, а так, чого тужить?
Є тютюн і каша,
І зоря в полях біжить,
Як безсмертя наше.

* *
* *

Доріг воєнних урагани люті,
Тритонки вдаль везуть солдат живих
Там, де дуби, як сварбоги забуті,
Стоять у злоті хмарищ грозових.

І сонце, й дощ, і курява, й болото,
Привали, й ночі, сповнені надій.
Доріг воєнних смертні повороти
Живіть у пам'яті моїй.

Невже не чуєш опівночі ти,
Як сурмлять з вітром порвані драти
На спалених стовпах? Вони лежать в траві,
Доріг воєнних свідки неживі.

А регульовщиця між курявою й димом
Махне флажком: — Проїзд, мовляв, сюди,—
О, даль доріг воєнних несходима,
Мене до щастя приведи,

Не оминувши урагани люті,
Щоб десь в майбутнім, в ранки голосні
Мені приснились ті дуби забуті,
Доріг воєнних грози та пісні.

* *
* *

Заспівай мені давню, знайому,
Ту, де кличе зозуля в гаю.
Гуси-лебеді в путь невідому
Десь заносять юність мою.

Де турбується мати про сина,
Коні вóроні, курні літа,
Де хмарин голуба парусина
Над походом моїм зацвіта.

Стану я молодим і веселим.
У сорочці льоновій, як май.
В тому слові із сонцем і хмелем
Про частину мою нагадай.

Щоб забилося серце гаряче,
Щоб тяжка і смаглява рука
Затиснула гранату неначе,
Як тоді, в обороні полка.

Щоб озвалися друзі вперті,
Незабутні на сотні літ,
Як стояли на крок від смерті
Біля київських давніх воріт,

Як поранених несли з порсма,
Виручаючи юність мою.
А тоді вже співай знайому
Про зозулю в дубовім гаю.

* * *

Я тебе вимріяв ніжну й жагучу,
В снах узаконив, пізнав з поцілунку,
Кликну: прийди! — і прийдеш неминуче,
Крикну: рятуй! — і воскресну в рятунку.

Що в твоїм імені є чарівниче —
Трунок, чи хміль, чи веселкова зваба?
Зірка твоя освітила обличчя
І потемніла — світить не змогла бо.

Як ти співала в нашій частині,
Очі ясніли, як сині роси.
Знявши пілотку і шинельчину —
Рідна, далека, золотокоса!

Віють вітри перехресні й зустрічні,
Де ми любились — до саду й до хати.
Є своя радість на віки вічні
В тім, щоб надіятись і виглядати.

* *
*

Ті, що не вписані у літопис походу,
У наші рани й імена старі,
Шукатимуть зв'язків, і нашу вроду,
І помилки, і товариську згоду,
Листатимуть сухі календарі.

Та що розкаже чорна фарба літер,
Пожовклий, здавна вицвілий папір?
Лиш дуб в степу, як одинокий митар,
Та голос мій, та буйний синій вітер
Календарям стають наперекір.

Лиш пульс бойовищ тисне і клекоче,
Багрову гриву звихрює війна,
І горобині неспокійні ночі
Несуть нащадкам наші імена.

* *
*

Скількох привалів знає нас трава,
Скількох ночівель постіль випадкова!
Там для убитих сурма виграва,
А для живих зоря походів нова.

Ми більш навчилися ніжності в бою,
Ніж по кімнатах теплих і спокійних,
Ніж по тяжких, по тих минулих війнах,
Чи навіть по труді в своїм краю.

Гуляє буря, гнуться комиші,
В землянці сплять твої товариші,
На двадцять душ — одна маленька хата.

Тут ненависть міцніш і яросніш розплата;
Хто впав, хто жив — карбуєм на душі.

Від того й шлях трудний удалині,
І друзі давні та бентежні дні
Відчуте й знайдене несуть, мов скарб, з собою,
Бо наше свято буде після бою
На тій землі, що снилася мені.

* * *

Ті, що звикли на львівському полі
Рвати танків броньовану гать,
Вже не зможуть в дозвілля на волі
Рівним голосом оповідать.

Та й кричать вони, певно, не звикли.
Лиш навчились в гарячім бою
Підставляти під огненні ікли
Загартовану дружбу свою.

Та водицю шукати в калюжі,
А коли пролунає удар,
Там, де впали завзяті і дужі,—
Розділити останній сухар.

І за друга, не думавши, стати
І умерти, та що ж, не біда!
І від того земля їх, як мати,
Пригортає й щодень вигляда.

БАЛАДА

Он виходять сади зустрічати весну над містами,
І тужава земля потягнулась до сонця устами.

І пагілля дубові
У зеленій діброві

За полями шумлять, за мостами.

І веселі дощі за горою лягли голубою
Ув окопи й траншеї, де ми горювали з тобою,
 Сам Ватутін на кручі
 Зводить руки могуті,
Зустрічає полки після бою.

Із живими погиблі встають із чужинського краю,
З кіркенських фіордів, з глибокого гирла Дунаю,
 Із-за Ельби і Влтави,
 З роздоріжжя Полтави,
Із херсонського краю-розмаю.

Чорноморські есмінці із дна виринають, з безодні.
І затоплені тральщики в славі, страшні і холодні,
 Мають стяги багряні
 На Дону у тумані,
З Калача і до чорної Кодні.

Із Путивля в лісі простяглася тропа невидима,
Із карпатського рейду веде ковпаківців Базима,
 І дивізії сиві,
 Мов колосся на ниві,
Стали з моря до мене плечима.

Голоси їх спокійні дзвенять, як розбурхані ріки:
— Нам кремлівські вітри—найсвятіше і щастя і ліки.
 Ми на добрім здоров'ю,
 Ми лиш власною кров'ю
Те зробили, що треба, навіки.

І проходять у всевіт. Лиш небо гуде неокрає,
Та сім'я журавлина на крилах весну піднімає,
 Та ясними ночами
 Зорі світять мечами
На Дону, на Дніпрі, на Дунаї.

* * *

Все, що нам дано жорстоким віком
У новий і незвичайний час,
З ранами, з вогнем страшним і диким,
Запеклось, закарбувалось в нас.

І не серця теплого відбиток,
Не веселі та погожі дні,—
Піт і сіль, сухий свинець zenіток
Нам зрідні, і ми йому зрідні.

Хто не бачив, як вмирають люди,
Не питавши місця, де й коли,
Той ніколи з нами жить не буде
Так, як ми з загиблими жили.

Може, скажуть: — Це не так важливо,
Кожен платить на війні сповна.—
Що ж, нехай! Нове наспіє жниво
Там, де бою билася луна.

І нові прийдуть сипи і внуки,
І вони в новітньому бою
Пригадають рани й дні розлуки,
Про які я звістку подаю.

ЛИСКА

Ми брали на убій на стайні худобу
Од чужих ясел, потемнілих від часу.
Повар заріже і зніме пробу,
Шкіру — на вітер, а на кухню — м'ясо.

Вивели бичка із кривавим оком,
Двое телят — на обід не мало.
А там, за причілком за невисоким
Ще щось дихало і ремигало.

Вивели у двір подивитись зблизька,
Якої породи, яка на тілі.
І повар аж скрикнув: — Йй-богу, Лиска.
Це наша, хлопці, з моєї артілі! —

А вона стояла, схиливши роги,
На темному лобі — дві білі плями,
Переступала з ноги на ногу,
Тягнулась до рук сухими губами,

Неначе згадала, що ми з Полтави,
Лизнула мене і зітхнула глухо,
Неначе почула, як сині трави
Шумлять біля Ворскли, а чи Синюхи,

Як бігають мирні малі телята,
А вечором брязка суха дійниця.
Повар хліба підніс, як на свято,
Лейтенант води наточив з криниці.

— Тільки ж би їла та була здорова! —
І тієї ночі нам снились, як змалку,
Зорі, й чебрець, і стара корова
Десь над ставком, біля вербної балки.

Буду різьбить, на чорному камні
Ночі багрові, буйні бої,
Спогади милі, свіжі і давні,
Очі, уста і руки твої.

І сонце засяє, і висохне сльота,
І в зелен-саду защебече сміх,
І камінь зітхне, як жива істота,
Од мислей моїх і розлук моїх.

Зоря вечорова журавкою дибле,
Куряться дороги на всі fronti,
Хоч жоден апостол з мудрезних біблій
Не вкаже, якою до тебе пройти.

А я збережу твоє ім'я веселе,
Қалинову стрілку з вітром пушу.
Над пил і над поле, над синяві села
Як ластівку в небо опісля дощу.

Візьми її в руки, згадай недавні
Листи й поцілунки, що слала мені.
А я закарбую на чорнім камні
Любові тієї зелені дні.

Народи мені сина в цім році,
Як дарунок од грозяних літ.
Глянь: земля у залізім потоці
Все ж на яблуні кинула цвіт.

І вони обнялися, як друзі,
Буйних соків п'ючи каламуть.
Уночі, заколисані в лузі,
Солов'їними снами живуть.

Засміється мале, чорноброве,
Прийдуть гості, сусіди в дім.
Будеш сина учити любові,
Ласки й ніжності словом своїм.

Жаль, що я не дружив з голубами,
Полюбивши ночі розлук.
Почорнілими в спразі губами
Доторкнусь до синовніх рук.

Скоро, скоро минеться спокій,
Так, як буря зриває гать,—
Я навчу його мові жорстокій
Од пожару, і крові, й проклять.

Він привикне до хліба сухого,
До життя, як обірвана нить,
І до батька свого лихого,
Що умів тільки друзів любить.

Тихо, мирно вуркоче колиска.
Встань, синочку, без крику й сльози,
Хай в очах тобі промінь заблиска
Од моєї важкої грози!

ДОРОГА

Десь по ній проходили солдати,
Десь при ній палали трави й хати,

Вибухи чорніли, як дуби,
Літаки над нею щодоби,

Літаки та вороння колюче,
Та мое горіння невсипуче.

Але все минуло, все змінилось,
Встала горда і росою вмилась,

Не вела лічби пекучим ранам,—
Пов'язала їх сідим туманом,

Підвела мости над вирви-ями,
Заквітчала груди врожаями,

В добрі жнива і в морози лютні,—
Засвітила зорі п'ятикутні,

І лягла за даллю голубою,
Знов готова до труда й до бою.

ВСТУП

Ти знов, одкривши світ мені,
Як в давні роки огняні,
Малому хлопчику у школі,
Мій перший день відкрив на волі,
Ведеш ізнов мене в путі,
У щасті, з горем у двобою,
До днів веселих із тобою
Шляхи долати нам круті.

Нехай спитають з міст і нив:
— Ти щастя мав? У щасті жив?
Я відповім, що в майбуття,
Я йду вперед, без вороття,
Зі мною гвардія велика.
Зі мною слава огнелика,
Мій комсомол, мое життя.

О, так, в житті я взяв добра,
Не золота, не сребра,

Не хутра, вишиті в оздобі,
Не гроші, придбані у злобі,
Багатство є одне-єдине:
Як пісню зводив між заграв,—
Мій комсомол, моя родина,
Мене чуттям обдарував.
Тому в своїм житті малому,
Пізнавши щастя грозове,
Я знаю вірний шлях додому,
Де комсомолія живе,
Де не дають нове на злам,
Де горе й радість пополам,
Там братством здружені вівки
Йдуть покоління, наче ріки,
Щоб вічність нам, і сонце нам.

О, комсомоле мій, великий,
Цвісти й рости твоїм синам!

* * *

Наче лист шумить на дубі,
Зорі сипле в далеч гін,—
У шкільнім, привітнім клубі
Піонерський наш загін.

Чи у вересні, в діброві,—
Час минулого не стер,—
Сипле іскри малинові
Піонерський наш костер.

В кожній іскрі — наші очі,
В кожнім вуглику — сонця,
Тихі думи до півночі,
Світлі мрії без кінця.

Потім ви росли в порядку
Й поміняли вогневі
Піонерські жар-краватки
На шинелі фронтові.

Комсомольські наші руки,
Наші літа, як сади.
Знають радощі й розлуки,
І пожари, і труди.

І у нас, де гнуться віти,
Де над краєм синя вись,
Вже свої зростають діти
Так, як ми зросли колись.

І вже їм не за туманом
Вічність світиться крізь дим,
Піонерським, полум'яним,
Тим кострищем дорогим.

ЗАСТОЛЬНА КОМСОМОЛЬСЬКА

Сідай, товаришу, сідай.
За добрий стіл сідай,
Чарки по вінця наливай
За наш великий край.

Коли вже випити,— так що ж,— за молодість свою,
За комсомольський наш квиток, прострелений в бою!

Коли вже випить, так до дна,
Бо нам нема числа.
Кого вернула з нас війна,
Кого не принесла.

За тих, кого замів сніжок,
За тих, що в дні круті
Із фронткових гірких стежок
В новій ідуть путі.

Коли вже випити,— так що ж,— за молодість свою,
За комсомольський наш квиток, прострелений в бою!

Хай Кошовий сіда між нас
І Зої місце є,

І Ліза Чайка в пізній час
Нам голос подає.

Не варто, друзі, нам тужить,
Навіщо нам тужить?
Ми спом'янемо щастя їх
Вітчизні так служить.

Коли вже випити,— так що ж,— за молодість свою,
За комсомольський наш квіток, прострелений в бою!

Бо завтра ти і завтра я,
І він, і ти, і я,
Коли Вітчизна кличе нас,—
Підем, одна сім'я!

Щоб тільки їй, із краю в край,
Цвісти й вести снагу,
Коли вже випити,— так знай,
За неї, дорогу.

Та ще за юнь твою й мою, за молодість свою,
За комсомольський наш квіток, прострелений в бою!

* * *

Як проводжала в далеч
(Спогад нехай майне),
То обняла рукою
І пригорнула мене.

Скільки доріг я значив,
Скільки долин пересік,
Я на руці тій бачив
Жили блакитних рік:
Волзькі високі хвилі,
Дону злотисту ринь,
Десен заплави милі
І подніпровську синь.

Як проводжала в ночі
В землі чужі й тісні,

Я задивився в очі,
В зорі твої ясні.
Бачив у них я зблизьку,
Наче узор-самоцвіт,—
Домен гарячі блиски,
Білих черешень цвіт.

Як цілувала востаннє,
Як провела по сліду,—
Чув я запах світання,
Подих гречок в меду.

А як сказала слово,
Більше й не треба слів,—
Защебетала діброва
Тисяччю солов'їв.

І на гранітний берег,
Вийшовши в чужині,
Там між чужих Америк
Снилася ти мені.

Там, де бідак ще плаче,
Я подружився з ним,
Зором твоїм гарячим,
Словом твоїм ясним.

Там, де важке світання
Неграм несе біду,
Я твоє ніс дихання
З цвітом гречок в меду.

Де обривались жили
Чорних доріг в пільму,—
Зорі твої світили
Синові твому.

Що вже та даль океанська,
Ти ж при мені без сна,
Земле моя радянська,
Мати моя ясна!

✓ ЗА СИНІМ МОРЕМ

За синім морем — сині гори
І плескіт холоду з ріки,
За синім морем — ходить горе
Не для багатих,— навпаки.

За синім морем — поле тихе,
На ньому чорні бідаки,
За синім морем — хліба криха
Не для багатих,— навпаки.

За синім морем журавлиний
Біженський клич іздалеки,
За синім морем — плач вдовиний
Не для багатих,— навпаки.

За синім морем з полуночі,
Неначе в казці,— моряки,
Голодні, вимучені очі,
То не в багатих,— навпаки.

І все одне одному проти,
Нужда і плач в країні тій,
Де бідний ходить без роботи,
Багатий кличе на розбій.

Так, так, спіткаться будем з горем,
За тим широким синім морем,
Не говорити ж нам з любов'ю
Про те, що хвиля пахне кров'ю.

Ми будем братися до діла,
Хай слово чесне грім кує,
Щоб кривда чорна зацімила,
А правда йшла така, як є.

І мисль ясна, мов плуг у полі,
Важку б орала цілину,—
За мир, за труд, за гомін волі,
Щоб сурми грали тонкостволі
Проти війни,— не на війну!

За синім морем доли й гори
І холод в ночі голубій,
За синім морем ходить горе
І я із ним виходжу в бій!

У КАТЮША

Я її почув, як в себе в домі,
Де вечірки билися вали.
...Негрів двоє в полі, в Оклахомі,
Нашу рідну пісеньку вели.

І вона їм зігрівала душу
Білим цвітом, шепотінням трав.
Негрів двоє славили Катюшу,
Ту, що Ісаковський написав.

Як вона прийшла за океани,
Крізь fronti і крізь важкі бої?
Може, наші хлопці-капітани
Завезли в Америку її?

Може, шторми і вали кипучі
Від російських піль несли здаля?
І тепер стоїть вона на кручі,
Бідним неграм серце звеселя:

Білим платтям, синім-синім зором,
Наче плесом в тихому маю,
Двох беріз шептанням білокорим
В рідному смоленському краю.

І мені наснилась — за горою
Юнь моя, дороги і мости,
І тоді нас в полі стало трое
В братським колі пісню ту вести.

І вона тим двом палила душу,
Піднімала з рабства і оман.
«Выходила на берег Катюша»
За Великий Тихий океан!

✓ ІСТОРІЯ ОДНІЄЇ КНИГИ

З Європи в Америку їхав один
Американський громадянин.

Віз із собою, крізь темні ночі,
Крізь голубу океанську даль,
Чесні думки свої й руки робочі,
Совість свою, непохитну, як сталь.

В іншого золото блиска на пузі,
Плаття у дам — реклама з вогнів.
Він же, в простій робітничій блузі,
Поміж матросами гомонів.

Інший жував бичатину свіжу,
Стейки і ростбіфи — хоч куди!
Він же — на центи куплену їжу
Ів, попросивши склянку води.

Інші гундосили фокса в півтона,
Тихо і нудно, — півтон і півтінь...
Він же з матросами пісню про Джона
Так починав, як морська глибінь!

Інші вночі, поміж тихих столиків,
Фільм додивлялись про алкоголіків,
Він же читав, забував себе,
Книжку «Історія ВКП(б)».

От і закінчили шляхи нівроку,
Иде пароплав у глибоку затоку.

Всякі там наці, заможні й вельможні,
З зон окупації і з Бізонії,
Всі паспорти заявляють в таможні,
Із поліцаями в повній гармонії.

Різні бандити, зрадою вкриті,
Пси із Севільї — франкістські лакеї,
Різні бандерівці биті й не биті,
Тільки б ще Геббельса в тій галереї!

Зрадники й найманці, містер із жвачкою,
Лондонська леді із другом-собачкою.
Паспорт звіряють — одна хвилина,
Ім ця Америка — рідна родина.

Зрештою йде з пароплава один
Американський громадянин.

Бачать, що хлопця стрічають друзі:
Докер, і негр, і старий коваль,
Бачать, що він в робітничій блузі,
Бачать, що совістю він, як сталь.

Бачать обличчя одверте зблизьку,
Бачать, що він шанує себе,
І потрошать документи й валізку,—
Знаходять «Історію ВКП(б)».

Неначебто атомка впала рядом,
Неначебто грім покотивсь по землі,
Її оточили, наряд за нарядом,
Бліді поліцаї і патрулі.

Чиновники таможні злі й пикаті,
Покликали зграю писак-нездар,
На ній накладали чорні печаті,
Щоб з неї бува не спихнув пожар!

А хлопцеві руки скували уперті,
Забили в залізо на п'ять замків.
Та з ним по землі крокувала в безсмерті
Історія партії більшовиків!

✓ У ВАГОНІ

Видно в небі світлу Вегу,
У вагоні тиха річ,
Поїзд мчить до Вінніпегу,
Вітер свище в темну ніч.

Над долиною чужою
Тягне пісеньку витку,

У вагоні я і двоє
Безробітних у кутку.

Кілометри плинуть дальні,
Всі шукання задарма.
Ідуть з Сатборі, з копальні,
Бо роботи й там нема.

І старий на двох клопітно
Розділяє хліба шмат,
Наче долю безробітну,
Вже поділену стократ.

Солі чорної одрібок
Дробить, сам неговіркий,
Наче свій важкий зарібок,
Чи солоний, чи гіркий.

В ресторані повно співу
При вагоні по ночах,
І в молодшого від гніву
Б'ються заграви в очах.

І в старого в ту годину
Зморшки бліднуть на лиці,
Хліба чорного шматина —
Мов граната у руці.

Видно в небі світлу Вегу,
У вагоні тиха річ,
Поїзд мчить до Вінніпегу,
Вітер свище в темну ніч.

БУРЯ В ПОРТУ

Ударили шторми в ванкуверські доки
І хвиля на хвилю побігла з туману,
Озоном війнуло, як лугом широким,
Над скелі зчорнілі, над синь океану.

Мости затріщали, згубивши опору,
Дуби розметали несхилені крони,

І хвиля — на хвилю, горою — на гору,
І вітром, і свистом в змертвілі затони!

І кличем, і гнівом в глухенькі завулки,
І хвиля — на хвилю, неначе в атаку,
То шир океанська могутньо та гулко
Пішла на майдани, збілілі від ляку.

А ще як ударила блискавка в вічі,
Неначе прапори підносила з валу,
Здалося: проходять полки робітничі
З великим ім'ям Інтернаціоналу!

√ ПІСНЯ

Тут вулиці в сірім граніті,
Гудків і моторів луна,
Вітчизни є різні на світі,
А в мене найкраща — одна.

Тут птиці без пісні, не птиці,
Хоч мають гніздо і сім'ю,
А в нас — солов'ї до зірничі
Співають всю ніч у маю.

Тут сірі дороги й пороги,
І поле не те, й сіножать,
А наші веселі дороги,
Як ріки, землею біжать.

Тут в доках, від праці горбаті,
Матроси крокують з імлі,
А наші матроси завзяті
Над морем, як горді орли!

Тут хилиться жінка на ниві,
Сивини біліють в косі,
А наші дівчата вродливі,
Неначе веселка в росі.

Тут площі, як чорні ворони,
І мертві панелі й граніт,

А в мене є площа Червона,
Якій поклоняється світ!

Її позабути не сила,
Вітчизна, як сонце, одна,
Життя моє, юнь моя мила,
Радянська моя сторона!

ЧЕРВОНА БЛИСКАВИЦЯ

Старики легкі, смагляволиці,
В колі йшли, аж нахилився вігвам.
Танець звався «Червоноблискавицею»,
Тільки б ще ударити громам.

От і грім ударив — бубни здружені,
І ножі заблискали в імлі,
Наче блискавки в страшнім напруженні
Потекли пожаром по землі.

Може, їм в банкірській цій імперії
Пригадалися ночі в тій порі,
Як тріщали і горіли прерії
І ридали сиві матері?

Може, їм згадалось — за долинами,
Як далекий і проклятий сон,
Що вони стоять під карабінами
І під сталлю марки Сміт-Вессон?

І сивіє в попелі околиця,
Б'ють мортири крізь важку югу,
І життя їх бідне горем колеться,
Кров горить на білому снігу.

Ну, а може, інше: за туманами
Їм в уяві та далека путь,
Де червоні гордо над майданами
Прапори тріпочуть і цвітуть.

І земля лежить навек взеленена,
І зіходить сонце гаряче,

Жовтолиці люди йдуть до Леніна,
Білі й чорні йдуть плече в плече.

І вони, старі, смагляволиці,
В Сталіна, в гостях, у щасті там...
Танець звався «Червоноблискавицею»,
Тільки б ще ударити громам!

* * *

Біляве дівча на панелі
На скрипочі грає сумній,
В зеленій потертій шинелі
Солдат однорукий при ній.

В Чікаго — бетонному місті,
В Чікаго — на площі німій
Дівча промовля голосисто,
Солдат однорукий при ній.

— Подайте війни ветерану
За рани, за виграний бій.—
Дівча випрошає ізрану,
Солдат однорукий при ній.

Неначе Америка вбога,
Стоять вони в тиші німій:
Дівча зосереджено-строге,
Солдат однорукий при ній.

НЕЗАКІНЧЕНА БАЛАДА

З глибин океанських, де шторми і скали,
Де спрути в щілинах гадючаться плазом,
З глибин океанських червоні корали
Доставлені в бухту були водолазом.

Я страх не люблю екзотичної нуди,
Я просто скажу, що побачили люди.

Здійняв він скафандр з задубілого тіла
І кров потекла — і які вже там ліки?
Обличчя збіліло і губи збіліли,
І чорною синню припухли повіки.

Той хлопець — моряк — не прожив і години,
Корали ж попали в бродвейські вітрини.

Їх світлом світили, неначе для свята,
Пильця їх не вкрила б чи чорна чи сіра,
Дурна і розбещена леді багата
Взяла їх на золото мужа-банкіра.

На шию криву їх чіпляла шоднини,
Вони ж не горіли, а блякли прозорі,
Темніли багрово, мов крові краплини
Того водолаза, що згинув у морі.

Баладу оцю докажу я всю чисто,
Як зроблять робочі з вірвовки намисто!

ДУБ У НЬЮ-ЙОРКУ

Де бродвейський майдан, хмарочосів важка тіснота,
Ти затиснутий в камінь стоїш, мов юнак-сирота.

Мов колодязь бетонний, там стіни підводяться вгору,
П'ятитонні машини проходять, стинаючи зелень і кору.

І неонові лампи звисають на пружному тілі,
Сигаретні реклами закрили листки посмутнілі.

Як попав ти сюди, де пройшов із вітрами тропу?
Ти шумів би у мене в ряснім чорноморському степу.

Хочеш, друже зелений, не будеш стоять, як в полоні,
Я візьму тебе з корнем, собі посаджу на долоні,

Понесу тебе в Київ на площі веселі і сквери,
Там дощі тебе вмюють, доглянуть тебе піонери,

Восьмикласниці юні, як звичка та водиться давня,
Цвіт посіють навколо, стрічаючи день Першотравня.

А як хоч — не на руки, у серце тебе посаджу я,
Щоб відчув ти, як сила із жил моїх б'є і нуртує.

Понесу тебе в поле колгоспне, роздоле ізрану,
На посуху ти встанеш у нас по народному плану,

Садоводи колгоспні напоять тебе із криниці,
Ланкові обів'ють у стрічки золотої пшениці,

Не в яку-небудь бідну, а в яру, в ясну чорноморку,
Ах, мій дубе зелений, зів'ялий в банкірським Нью-Йорку!

✧ ХЛІБ

Я бачив хліб, що містери їдять,
Коли в кафе, сп'янілі вніч, сидять.

Той хліб був білий, прісний, без ваги,
Та й без смаку, а стисни у долоні,
І він, мов квітка в передсмертнім стоні,
Ні пахощів не має, ні снаги.

Немає в ньому пахощів пшениці,
Ні рос рясних, важких, неначе мідь,
Ні кольору вечірньої зірниці,
Що в колосках, мов райдуга, стоїть.

Чому ж така зневага до зерна?
Його зсушили, мов живу істоту,
Не хоче містер знати крові й поту,
Що в хлібі тім, як спогад, вирина.

Його ростив на фермі робітник,
Не знав числа важким своїм турботам,
І все віддавав із кров'ю, слізьми, потом,
За центи, й сам — від голоду поник.

І от, із хліба висушили піт,
І кров людську, і сонця ясний цвіт,

І вітру подих, і зірничі свіжі,
Щоб не тривожить містерів при їжі!

Вони їдять і п'ють, неситі й злі,
Тугі сигари курять наслідок,
А хліб лежить на чорному столі,
Страшної кривди неблаганний свідок.

ТАНЕЦЬ

Індіанка кружилася в танці,
У намисті із диких шипшин,
На вузькій резервейшен ділянці,
Де нуджа, і печаль, і полин.

Дві руки, наче промені білі,
Осявали смагляве лице,
Дві косички лилися й леліли,
Як важке смолянисте кільце,

Бубонці озивалися дальні,
І кострище сивіло в гаю,
Сині очі, великі й печальні,
Розтривожили душу мою.

І згадав я України тополі,
Де зоря зацвіта гаряче,
Де дівчата танцюють у колі,
І веснянками пісня тече.

І за долами й горами вранці
Сто баянів гуляє, як грім,
І земля з ними ходить у танці,
У щедроті і братстві своїм.

Біля тебе ж дебели туристи,
В дам усмішка й зневага з-під вій.
Ти для кого танцюєш, іскриста,
У безхліб'ї й нужді віковій?

І нащо твої очі гарячі
Сиплють зорі, як світ, голубі?

Щоб сміялись ці морди бичачі
За два центи, що кинуть тобі?

Краще б юності щедрої сила
Стисла зброю в смаглявій руці.
Краще б гнівом ти їх пропалила,
Щоб лежали отут, як мерці!

Щоб відплата і чесна розплата
Загриміла між долів і круч,
І щоб тінь твоя горда й крилата,
Наче блискавка, йшла біля туч!

...Бубонці озивалися дальні,
І кострище сивіло в гаю,
Сині очі, великі й печальні,
Розтривожили душу мою.

√ В ЛІФТІ

Ліфт піднімає нас догори
В ранки і в півдні, і в вечори.

В ліфті не світло, але й не тьмянко,
Йдеш у гостиницю — в ліфт потрап,
Стріне привітно стара негритянка,
В неї робота все давн і ап¹.

Має старенька немало діла
З ранку до ночі і знов до зорі,
Вже й на роботі тій посивіла,
Все вона знизу, а інші вгорі.

Наче по ліфту життя проходить,
Руки стомились, в мозолях, старі.
Інший хтось п'є і живе й верховодить,
Все вона знизу, а інші вгорі.

В ліфтовій клітці свої звичаї,
Містер до них із дитинства привик:

¹ Давн — донизу, ап — вгору.

Біла ліфтерша — він шляпу знімає,
Чорна ліфтерша — стоїть, як бик.

Шляпу ще глибше натягне на вуха,
Топчуться важко, немов на огні,
Наче його допікає задуха.
З ними у ліфті їхать мені.

Їх до десятка зайшло в кабину,
Морди, як ростбіф, з-під сірих шляп;
Чорна ліфтерша веде машину
Вгору і вгору, все ап та ап.

Всі одвернулись од чорної — білі,
Топчуться важко бики здичавілі,
Не шахтарі, їм тут їхать не мода,
Не трударі,— все банкірська порода.

Ти вже привикла, що погляд, як жала.
От якби в мене в вітчизні жила,—
Жито б ростила, пшениченьку б жала,
Пісню із поля вела б до села.

Так, мене доброму вчила мати
Хлопчиком, певне, в юнацькій порі,
Перед старішими шапку знімати,
Щиро вклонялись, де є матері.

Поцілувати натруджену руку,
Білу, чи чорну, немає біди,
За материнську неказанну муку,
За материнські великі труди.

Тільки б, можливо, як виняток в світі,
Не поклонився б я матері тій.
Що породила цих лютих і ситих,
Сірих — під шляпами — в злобі своїй.

В ліфті не світло, але й не тьмянко,
Я капелюха здіймаю один,
Низько вклоняюсь тобі, негритьянку,
Так, як вклоняється матері син.

За мозолі твої чесні і чисті,
І за усмішку болючу, як звих,
І за синів — чотирьох комуністів,
За полінчованих і за живих.

Як їй сльоза заблищала з журбою!
Зашепотіли, міняючи тон,
Гангстери-містери поміж собою:
— Совет Юніон? ¹
— Совет Юніон!

Ліфт вже донизу пішов у ту пору.
А негритянці здалося за мить:
Тільки угору, і вгору, і вгору
В щасті своєму вона летить.

ТАРАС

Знову йдеш по землі од високої сивої кручі,
Тільки груди не палить ні гнів, ані сльози пекучі.

Одгриміло століття, за ніччю, за чорною млою,
Сжило твоє серце, повите людською хвалою.

Інші люди живуть, інші зорі палають, як в горні,
Ти розплющуєш очі, щоб бачити далі прозорні.

Інше поле колоситься, інші дороги і хати,
Простягаєш ти руки,— народ свій великий обняти.

Той, що в давнім минулім конав кріпаком у неволі,
Той, що став, як господар сьгодні на братньому полі.

Не заграва вночі, не списів гартуванка іржава,—
Освіща йому путь промениста Радянська Держава.

І земля урожаєм і жаром залізним повита,
І весняна дорога, що тьохка льодом з-під копита,

¹ Совет Юніон — Радянський Союз.

І степи Чорномор'я виводять синів своїх, дочок,
І схилився до поета посаджений зелен-дубочок

— Ти заглянь до артілі,— поета зовуть таращанці,—
З Катериною підеш оглянути поле уранці,

Чи на зборах посидиш, де люди,— не темная маса,
Комуністи, вперед, зустрічайте поета Тараса!

Хлібом-сіллю, суцвіттям, високими в небо гудками,
Хай стає поміж нас і Вітчизни торкнеться руками.

І вона вже веде його з віку минулого, з ночі,
І розказує світові думи поета пророчі.

На граніті, у Києві, ставить під небо безкрає,
Так, що бронзова постать блакиття небес підпирає.

Не в землі він лежить,— над землею стоїть, як з граніту,
Так, що як не дивись,— а видно його всьому світу!

* *
* *

Вечора синь прозора,
Ніжно-тонка блакить,
Крапля упала в море
Силу його долить.

Вечора синь прозора,
Явора довга тїнь,
Мчаться в полях мотори
Вітру догнать бистринь.

Вечора шум відгомінь
Стеле рожевий слід.
Сонця останній промїнь
Яблунї в'яже плід.

Так і моєї змоги
Крапля, хоча й мала,

Цвітом людської дороги
Красить і застила.

Серця мого кострище
Людям скрашає зір,
З вітром весняним свище
Бурям наперекір!

* * *

Ходить полем молодистий,
Гонить хвилю з краю в край,
Золотистий, колосистий,
Яровистий урожай.

А над ним хмарин сувої,
Туч весняних кораблі,
З польової, молодої,
Із колгоспної землі.

А над ним погіддя тепле,
По пшениці, по вівсах,
Сивий жайворонок клепле
Срібні дзвони в небесах.

Мчаться коні в перегоні,
Трактор вийшов на жнива,
Важить колос на долоні
Клопітлива ланкова.

Гладить зерно крутобоке,
Що тече, як ручаї,
Повне сонця, повне соку,
Повне радості її.

І біжить вона щаслива
Погуторити з людьми,
І над нею тиха злива,
Сонцем ткани, гомінлива,
Віша в небі килими.

Далеким ранком неповторним,
В осінні дні, чи повесні,
Хлоп'ям ходив я полем орним,
Думки збираючи ясні.

Широкі вибалки та балки
Мене вели між волоття,
І те, що мріялося змалку,
Перелилось в моє життя.

Із стежок — вирости дороги,
З доби одної — сотні діб,
З зерна одного наливного
Вже на столі у мене хліб.

А я пригадую, як гладко
Ішли плуги на пустирі,
Як піонерська жар-краватка
Горіла в полум'ї зорі.

Як ми стрикунчиків збирали,
Суперфосфат возили в двір,
Можливо, жити починали,
Але то правильно, повір!

Носили в поле воду з лійки
І повертались, як бійці,
Сухого неба сиві змійки
На смаглий билися руці.

І матері нас клали спати,
Пишались нами: — спить, малі,
І нам здавалось: біля хати
Стоїть врожай всієї землі.

...Тепер там інший хлопчик ходить,
Що я шукав,— те й він знаходить,
Є в нього друзі, дім, сім'я,
Хоч думка інша,— а моя!

І на грудях пошита гладко
Та ж піонерська жар-краватка,
І все він робить по порядку,
Бо він, малий,— можливо, я...

ГРІМ

Спершу грім ударив над Подолом
Залпами у тучу грозову,
Прокотився, заgrimів над полем,
Молоду хвилюючи траву,

Синім світлом освітив криницю,
Чебрецем і смолками запах,
І його залізну колісницю
Бачили в зволожених степах.

Як жаріли хусточки червоні
Під диханням обважнілих нив,
Як летіли коні в перегоні,
Заломивши блискавки до грив!

Дерева й шляхи, і світлі хати,
І хлібів дорідне яр-зерно —
Все за громом бігло, як солдати,
Під його багристе знамено.

ВІКНО

Здрастуй, вікно моє невисоке.
Сонця на рамі краплі-прилипці,
Тільки весна понесе потоки,
Ти й відбиваєш потоки в шибці.

Ляже зима біля нашого дому,
Білою ковдрою шлях завине,—
Ти намалюєш на склі німому
Снігом засипані, тихі ялини.

Літо у двір принесе жоржину,
Діти заскачуть біля порогу,—
Ти відбиваєш кожную стежину,
Двір і травицю, і юнь босоногу.

Потім землі колихалось тіло,
А від зеніток цвіли блискавиці,
Потім пожари в тобі клекотіли,
Наче важкі почорнілі птиці.

Здрастуй, вікно моє невисоке!
Я заміню тобі рами давні,
Вставлю за шиби — річок потоки,
Волгу й Дніпро, і дунайські плавні.

Щоб не засніжене при завірюсі,
Щоб не покривлене і не горбате,
Рамою стануть — ліси Білорусі,
Лутками — сивії гори Карпати!

Хай вітровіння несамовиті
Б'ються об тебе в лютих погрозах,
Будь ліхтарем моїм в білому світі,
Світ освітивши в ночах і грозах.

* * *

За старим бліндажем зацвіта ромен
Білим одцвітом, біля тих знамен,

Що шуміли нам, що сягали туч,
Поміж сивих піль, біля чорних круч.

Потоптали його мільон чобіт,
Запилили в пил і пішли у світ.

Тільки хвиля б'є, тільки час мина,
Та у серце йдуть дорогі ймена.

Наче танки гримлять в липневім пилу,
Наче знову Ватутін стоїть на валу,

Наче зір вечорових ключі золоті
На твоїй путі, на моїй путі.

Все зникає, мов сон, мов роса в маю,
Повертає солдат в домівку свою,

В'ється мирний шлях за сухим кряжем,
І цвітуть жита за старим бліндажем.

* *
* *

Синіє темний вечір. Листопад
Табун вітрів заводить в тихий сад
І припинає на ремінні віжки,
І жолобами ставить їм доріжки

З червленою листвою.
А до грив
Вплітає верес із осінніх нив.
І зорі сипле, як вівса пахучі.

О вечори мої! О рідні тучі!

Я теж, мов кінь, в труді узяв снаги.
Лечу в бою, а чи тягну плуги,
І сурми крик, і дзвін важкого плуга,
Родючих піль напруга і потуга

Дає мені відраду у житті,
І пахоші землі в рахманнім полі.
Нехай добра я не зробив доволі,
Так я ще молодий, бо я в путі!

Я бачу синь важких липневих злив
І паровозів жар у перегоні,
Й вітри осінні, як гарячі коні,
Іржуть і крешуть, і свистить між грив
Моїх пісень незгублений мотив!

ДІВОЧА

Я в поля вела дівочу ланку
До криниці, у чеканні, не в тривозі,
А в криниці тій водиця,
Наче вмита зоряниця
На світанку.

А дорога — не травою, не ріллею,
Наколола собі ноги я стернею,
Все долиною, байраком,
Три кілометри із гаком,
Все стернею.

До криниці, у чеканні, не в тривозі,
Можна й більше походити по дорозі,
Бо вода холодна, чиста,
Напою я тракториста
По дорозі.

Хай він стане та погляне мені в очі,
Може, словом одгада думки дівочі,
Хай він жде біля криниці,
Хай скучає до зірниць,
До півночі!

ЖЕНИХИ

Хлопцям нашим не сміхи,
Як курилися шляхи,
З Київщини, з Полтавщини
Приїздили женихи.

Все з дарунками у двір,
Все з піснями, аж до зір,
Все високі, ясноокі,
Славні хлопці, вір, не вір!

Все гуторять при мені,
Як, мов, жить в самотині,

Все кивають, розмовляють
Про медалі й трудовні.

Я сказала, на біду,
Не шукайте молоду,
Бо з обжинками, на осінь,
Я за конюха піду.

Він на фронті був боєць,
На фашистів лив свинець,
Іменитий, знаменитий,
Кажуть люди: молодець!

Він не ходить до пори,
Він чекає років три,
В нього коні пролітають,
Як загнuzдані вітри!

А тепер не дивина,
А тепер не новина:
Буде в конюха весілля,
Буде в конюха жона!

ДІВЧИНА З МОЄЇ АРТІЛІ

Ти пройшла дороги дальні
В заграничній стороні,
Ночі темні, привокзальні
Ще ввижаються мені.

Збитий цвіт всієї планети,
Жовті стріли димних трав,
В сонці білому кювети
Од дніпровських переправ.
Піль опалених масиви,
Автоматників ключі
І твоя шинелька сива
На дівочому плечі.
Йшли по двоє і по троє
У життя, не в забуття.

«...Буря мглою небо кроет,
Вихри снежные крутя».

Ти з солдатами своїми,
Поміж вирв і темних піль,
Із старими й молодими
Повертаєшся в артіль.
У теплуші, чи в машині,
Чи пішком. Щаслива путь!
Ранки тихі, темносині,
За тобою в хату йдуть.

Сонце кида світлі стружки,
І шебече діввора,
І збираються подружки
До знайомого двора.

В легких платтях з крепдешину,
В гімнастюрках польових,
І для щастя, для почину,
Баяніст заграв для них.

На лади поклавши душу,
Не збиваючись ніде,
Про землянку, про Катюшу
Гру на совість поведе.

Тихо дзенькають медалі,
А міхи, як неба шир,
На баяні кличе в далі,
Там, де місто Сандомир.

Де бувала ти й ходила,
Де дружила з землячком,
Де тебе фугасна сила
В землю кидала ничком.

Де шукала теплу хату
Тяжко раненим, на жаль,
Де майор із медсанбату
Там вручав тобі медаль.

Баяністе, клич на танок,
Хай хто пив — не пив, — гуля!

А тебе виводить ранок
На колгоспівські поля.

Тракторист відчинить дверці,
Бо до будки є сліди,
— Здрастуй, старша, в гімнастйорці,
Дай попить мені води.

Він відерце підіймає,
А на дні, як в ручаї,
Літнє небо синню грає,
Колосяться врожаї.

Пшениці, як злотний злиток,
І зоря пливе ріжком,
Кіс твоїх ясний відбиток
У хустинці з горошком,

Дві легкі твої долоні,
Руки смуглі, молоді,
Ранки теплі та безсонні
У клопоті і в труді.

Все, як в дзеркалі,— в водиці,
День мина і рік мина,
Вже співають молодиці,
Ти заручена, жона.

Зичать мужу агроному
Щастя й діток, все, як є...
Представник із райпарткому
Подарунок подає...

І поважно, не говірко,
Знов для щастя, не біди.
Від стола гукають: — гірко!
Бригадири — два діди.

В хаті гомінко і жарко,
Бубни б'ють у ніч густу,
Ти гостям підносиш чарку
І, звичайно, не пусту.

Щоб сміялося, світилось
Щастя в рідній стороні,
Щоб пшениця колосилась
На багаті трудодні,

Щоб цвіло здоров'я й сила,
Мала б доньку десь до свят,
А якщо б синів родила,
То не менше, як трійнят,

Щоб росли міцні та гарні,
Та завзяті, не лякні.
Все збувається. В лікарні
Ти на ліжку, при вікні.

Вся палата у заграві,
Як вечірня сіножать,
Сонця зайчики ласкаві
На термометрі лежать.

І спада температура,
Сон зника, як забуття,
Санітарка, тьотя Мура,
Подає твоє дитя.

Забігають вслід дівчата,
Крайня двері зачина:
— Ти вгорни йому пальчата,
Щоб не мерзло рученя,

Нагодуй, забувши втому,
Та приляж, засни з малим!
Ти синка несеш додому
Над простором польовим,

Біля хмари грозової,
Де шепоче яр-трава,
Біля будки ланкової,
Де робила ти в жнива,

Де зелену юнь прожито
В праці, в спірках запальних.

Йдуть машини, пахне жито,
Сонце й день і ти між них.

Над життям і над коханням
Неба світлі криниці.
Спить синок ясним світанням,
Пригорнувшись, на руці.

ЖАЙВОРОНОК

За квітневим, синім видноколом,
Над рясним, широким нашим полем,
Над шляхом, де хмара грозова,
Над шумним дубком зеленочолим,
Він тріпоче, б'ється і співа.

Заплітає щиро в ту співанку,
Гук мотора в полі, на світанку,
І мотор не чутно, а дзвенить,
Лиш до неба в'ється срібна нить.

А щоб не була співанка сіра,—
Він підхопить слово бригадира,
Шум пшениць, ряснющих, як на те,
І в свою мелодію вплете.

Гомін праці з нашої артілі,
Борозен скибища чорнотілі,
Дух бензину й гіркуватий дим,
На заправці клекоти мотору,
Все живе у світанкову пору
Рветься к сонцю, радується ним!

Та йому й цього здається мало:
Він зриває ночі покривало,
Сіє, сипле в зелень берегів
Щире злото кованих плугів!

І стомившись, натрудившись днину,
Може, схожий на малу дитину,

Він на теплу падає ріллю:
— Всю тебе у щebet переллю!

Від очей людських узявши жару,
Від землі — буяння, — знов під хмару,
Непомітний, в'ється і кружля,
І до нього, повна цвіту-яру,
У любові тягнеться земля.

ТРОЯНДА

Троянда виросла в яру,
Де стежка від села,
В дощі і в погідь, і в жару,
Палала і цвіла.

Леліток баграва ясна,
Стебла колючий стан
Співали нам: — іде весна,
Мов синій океан!

Одна, далеко від села,
Між зеленню пшениць
Троянда квітнула-цвіла,
Мов іскра блискавиць.

Йй, може б, краще у саду,
Де соловей гуля?
Йй, може б, пару молоду
Скрашать на весілля?

Її веселий баяніст
На груди б приколов?
Але у пісні є свій зміст,
Як у житті любов.

Троянда барви-промінці
Кладе на сіножать,
Під нею друзі — два бійці
У вічнім сні лежать.

А я — їх друг, я знаю те:
Що б'ється шум пшениць,
Що вічна квітка їх цвіте,
Мов іскра блискавиць.

МІЙ ТОВАРИШ

*Кирилові Оненку —
голови колгоспу*

День і ніч, і тиждень зряду,
Може, місяць, може, рік,
Із бригади та в бригаду
Іздить вірний чоловік.
Чи вантажною під'їде,
Чи заскочить у візку,
А чи зрання чи з обіду,
В дощ і в спеку по піску.
— Добрий день,— промовить хутко.
— Як ви тут? Новинки є? —

І закрутить самокрутку,
Й запальничку дістає,
І, між іншим, так уміє
Всім піднести табачок,
Так обличчя людям гріє
Той огненний язичок!
Все він знає в нашій ділі,
Не юнак і не старий,
Голова сільгоспартілі,
Мій товариш дорогий!
Тільки промені ранкові
Пробіжать між дерева,
Він уже в корівникові
Й на конюшні побува,
Жолобів не пройде мимо,
Розмовля з ним конюх-дід,
Коні мирними очима
Дивляться йому услід.

— Упряж,— каже,— справна й гарна,
От вуздечки — нікуди. —
А дівчата з молочарні

Просьять: — Ви ж зайдіть сюди
Та погляньте, просим, зблизька
Наші методи нові,
Як то «Зірки», а чи «Лиски»
Проживають у хліві.
І такі в дівчат клопоти,
І таких у них подій,
Що не скажеш слова проти,
Тільки серцем порадій.
Але де кінець розмови?
Не лишатись одному,
Бо жінки, солдатки-вдови,
За порадою к ньому,
Сторож-дід чекає зранку,
Все шукає правоти,
Ланкова з другої ланки
Хоче в партію іти...

Вечір стеле хмари білі,
А для тебе день малий,
Голова сільгоспартілі,
Мій товариш дорогий!
А почнеться косовиця,
Луг. Багаття уночі.
Тонко дзвонить біла криця,
Косарів ідуть ключі,
Витирають піт, і знову
На покіс — покіс ляга,
Теплу тишу світанкову
Криє сонячна юга.
Він приїхав із привітом,
Зняв піджак і косу взяв,
І пішов широким літом,
Як хазяїн поміж трав.
Набирає ширше ручку,
Піт не втерши на лиці,
І кісся дебеле гнучко
Аж бринить йому в руці.
Розправляє ширше плечі,
Круто п'ятку виверта,
Все до ладу та до речі,
Як поглянеш,— красота!
Он дівчатка засмаглілі

Носять воду. Ти попей,
Голова сільгоспартілі,
Мій товариш дорогий!

Потім, вечором в тумані,
При кострищі, біля нас
Слухав пісню на баяні,
Загадавшись на час.
Що згадав у неспокою,
Що привиділось тобі?
Чи за дальньою рікою
Переправи голубі?
Чорні дзоти на заваді,
Тягачі, осінній шлях,
Служба в танковій бригаді
У Рибалкових військах?
Чи комбрига злу кончину
Пригадав у ції дні?
Чи замучену дружину
На гестапівським огні?
Чи занила рана в тілі,
Що поклав покіс-другий?
Голова сільгоспартілі,
Мій товариш дорогий...

Але ніч зникає. В'яне
Жовте полум'я, і жар
Приска іскрами в багряне
Свігле небо поміж хмар.
І зника минуле. Тонко
Дзвонять коси з травних плес,
Він сіда в півторатонку,
Мабуть, їде в емтеес,
Мабуть, буде хлопцям жарко,
Все він знає й поміча:
Там у тракторному парку
Щось автолу нестача,
Два мотори на простої,
Хоч майстерня ж на ходу...
Вітер з далі польової
Гне пшеницю молоду.
П'є стебло зелені соки,
Він бере в долонь: рясне,

Колосисте та високе,
Як життя його ясне.
А вночі, коли кошлаті
Зорі б'ють землі чолом,
Він, в тісній своїй кімнаті,
Нахилившись над столом,
Під зеленим абажуром
Лампи, може, чи свічі,
Не з тривогою, не з журом,
Довго думає вночі.
Чи готові возівниці,
Чи зерно не всохне знов?
Чи на пленумі в столиці
Виступатиме Хрущов?
І яка натуроплата
Припаде на день в жнива?
І його мала кімната,
Мов країна ожива,
Од Уралу к Придніпров'ю
В грізнім розпаші заграв,
Із людьми, з трудом, з любов'ю,
Що такої світ не знав,
Все оновлюється, плине
Вище віку!

Ляж, поспи,
Шоста вдарила година
В сонця бронзові стовпи.
Зве машина в ранки білі,
Ляж, спочинь на день новий,
Голова сільгоспартілі,
Мій товариш дорогий!

КАРМАЛЮК

I

Уляна вчора правду говорила:
— Ходить не час, оберігайся ти.—
А як її назвати: люба? Мила?
Чи ще б слова таємніші знайти?

Хіба тим косам відшукаєш слово?
Ясним очам, цілованим колись?
Шуми, любові молода діброва,
Уляно, чуєш? Де ти? Озовись!

Він варить кашу сам усій артілі,
Всипає солі, пробує на смак.
Турбота зайва? Іч, як би не так.
Не опечи язик на цьому ділі.

Іще крутіш заварить кашу пануєні
Го-го, синки, гарячий стане день...
А ті, що із Вівсяників, з Майдану,
Учора хату кинувши лишень,

Злюбили ліс і силу самопалу,
Пороховий димок із гушавин,
Підходячи до ватрища помалу,
Сідають в коло, рівні, як один.

Палають огнищ язики багрянні,
Обкурєні скипають казани.

Устим людей покликує: — Сини,
Виходить так, ми люди не останні! —

Ми тут зійшлися, месники бідноти,
Окривджені панами кріпаки,
Із Білорусі, від Двіни-ріки,
Із-під Москви й Дніпра,— одні турботи

Звели нас тут на помсту і відплату,
Тож поклянімось, ми в борні,— брати,
До світлих днів будем разом іти,
І горе кровопивцю! Горе кату!

А люди в дружбі,— то моя родина,
В сім'ї народи встануть по мені.—
І кріпаки відчули: добра днина
Їх кличе вдаль у віщому огні.

Спливає місяць, сєє злотом ширим.
Шепоче пісня про нові літа,
Що красне сонце світить за Сибіром,
А на Україну сокіл заліта.

Грудьми шугне і до вікна постука,
Спочине трохи, знову за своє...
А люди кажуть: «Певно, Кармалюка
Голоті рідній звістку подає».

Устим сміється: — Та який я сокіл?
Теж вигадують! Просто горобець!
— Ой, не кажи, Устиме,— і співець
Іще дзвінкіш затягує наокіл.

— Тихіше, хлопці, досить того співу,
Ви чуєте? Не чуєте? Гуде!

— ...Ісправник їде?

— ...Звідки йому?

— ...Де?

Духмяну тишу збивши полохливу,

Мерщій в залогу. Шасна є прикмета —
Якась пташина свиснула до них.
Поскрипує на вибоях карета,

Сопе під гору пара вороних!
— Куди то, стій! Не поспішай навтечки.
Направо, хлопці, діло є — роби! —
Устим хватає коней за уздечки,
А ті хропуть, зметнувшись на диби.

Корінник рже і копитами грюка,
Три гайдуки з дозірними — вповал.
— Щастить же!
— Що?
— Впіймалась риба-щука,
Та не ісправник, братці,— генерал!

Він зблід, як мрець, спітніли сиві скроні,
Дорідні губи тіпаються, дрож...
— Із гамана зсипай сюди червоні,
Та не тремти, не займемо, чого ж! —

О, він віддасть, щоб тільки жить, чого там.
Мідяну скриньку тягнуть гайдуки.
Тече, дзвенить струмок гарячий злота,
Як серед ночі грають світляки.

Давно карета зникла у долині,
З ромашок збивши полум'я роси.
— Це, не забудь,— Івану Кожурині,—
Дітей у нього п'ятеро,— даси.

Це Валовню, а це Перепелиці,
Хоч хліба з пуд зажие дідуган.—
І круглячки дзвінкі, золотолиці
Повзуть в кріпацький витертий гаман.

— Оце вдові, їй, мабуть, не до того,
Що Кармалюк бере на душу гріх.
Собі лишаймо, хлопці, золотого,
На завтра хліба купимо на всіх.

Чекайте, люди, виб'ємося трошки...—
Устим за пень сідає, мов за стіл,
До кулішу, дає дозорним ложки,
Черству хлібину крає наопіл.

II

Горно роздули, вугіль підсушили,
Вже не звикає Микиті до робіт.
У праці з майстром висушили жили,
Тепер покурять, витруть чорний піт.

Про се, про те спокійно йде балачка,
На всі події є свої слова.
А ніч липнева зводиться від сплячки,
Сумна травичка тихо ожива.

І попливли білястих туч навали
Над росяним тужавим колоском.
Огненні птиці неба край клювали,
Віщуючи світання за ліском.

В тарелі срібні жайворон ударив,
Розсипався в зелені береги.
Війнуло сном, казанням давніх марев.
— Дскінчуймо, Микито, ланцюги,

Світа, либонь лише чотири кільця
Лишилось, дуй та вугілля підсип! —
Свистить грудей старечих дужий хлип,
Нагадує про старість, брів окрильця
Звисають втомно, вже той день коли б.

Ланцюг аж приска звивами густими,
Горно палає, в кузні пада гук.
Це все тобі зготовано, Устиме,
Для ніг твоїх зготовано, для рук.

III

Ввели його, страшного і тепер
Огнем очей, посмішкою лункою,
Шість вартових, горбатий офіцер
Поодаць став, наказ подав рукою.

Горбату не спалося вночі,
Дорога снилась в далечі похмура,

Стара казарма, темна, мов конура,
А потім враз забрязкали ключі

Від карцера чи одиночок, хто зна,
Схопивсь як стій, в душі пекла жага.
Здалося, ніч заходить передгрозна,
До горла місяць руки простяга.

А солов'ї ридають серед саду,
А світ горить. Такі ще є дива!
Він затаїв і пострах, і досаду,
Мовчазний буде ніч і день, і два,

Але покаже клятим бузувірам,
Отим, що день стрічають з-поза ґрат,
Що він на слово їхнє не повірив
І що йому сам чорт тепер не брат!

IV

Засапавсь міх в червоному багатті,
Одгупав молот, дзенькаючи, стих.
Ввійшов Устим в чумарці рудуватій,
В потертій шапці, в чоботях простих.

У лісі жив і ночував на кручі,
Рушниця з ним панам носила ляк,
А продирався крізь терни колючі,
То покалічив руки, як-не-як.

Щоку роздер десь об сучок дубовий.
Але к чому тепер ота краса?
Ставний, широкоплечий, чорнобровий,
Та в синіх очах полум'я згаса.

— Здорові будьте, ковалі хороші! —
Хотів гукнуть, як тому кілька днів,
Коли під чорним дубом гомонів,
На всю голоту поділивши гроші.

Та не гукнув, багнетів сталь відлита
Сягнула вбік,— прямуй і не зверни!
А слабодухий чоловік Микита
Уже ладнав на ноги кайдани.

V

Устим стояв, ввижалася дорога
По першому грудневому сніжку,
Далеко геть, подальше від острога,
В морозну путь, нітрохи не важку.

Хай свище заметь, без тепла і хліба,
Як бажаний і довгожданий гість,
Він до людей було вночі придиба,
Зогріється і каші попоїсть.

Пограється любенько з дітлахами,
Бо в нього теж в домівці два малих.
Але якими добрими шляхами
Пробратися тепер йому до них?

Крізь сон ночей, і мжичку, і порошу
Шукав людей, од мандрів одпочить,
Задихав міх.

— Ну, що, Устиме, прошу,
Давай-но руку! — І в єдину мить

Кільцем затис. Уста скривив од жалю,
Чи від злоби, солдатам все одно.
— Давненько ми не бачились, ковалю,—
Сказав Устим,— не бачились давно.

Чи, може, той рік, в клуні, серед току
Ти пив горілку, плакався мені,
А вже сьогодні стрів, їй-бо, нівроку,
Розпеченим залізом у вогні.

Це хліб за хліб, виходить, молодчина,
Шукай такого з свічкою в юрбі.
Візьми оцю у мене й сірячину,
За труд гіркий подякую тобі.—

Знімає з пліч і кидає додолу
Свитину чорну, пояс вишивний
І простягає руку теплу й голу,
І надягає кільця й каже: — Бий,

Тобі-то що? За мідяки притерті
Ти, може, й душу закуеш в обруч? —
Але коваль підводить очі вперті
І просить об однім: — Не муч, не муч! —

І б'є з такою люттю залізяку,
Що сиплють іскри й гаснуть віддаля,
Що офіцер аж уші затуля
І тупає ногами з переляку.

VI

Але Устим сміється з тої злості:
— Коли пішов служити, то служи,
Як кажуть люди, боже поможи,
А ми в цій кузні мимоволі гості.

Мені однаково в людському горі
Боротися, шукаючи зорю.
Якщо мене сваволя не поборе,
То я її, будь проклят, поборю!

Що загадав, те буду вік леліти,
Вночі не сплю, думкам нема кінця,
А серцю важко: діти мої, діти,
Старим вернусь, пізнаєте отця? —

Він так подумав і зрадів, що сила
Цвіте в очах, в руці карбує слід.
Біляста туча небо полонила
І в ній котився сонця стиглий плід.

В тарілі срібні жайворон ударив,
І розігнувся стомлений Устим,
Поважним рухом, легким і простим,
Загріб з багаття золотого жару.

— Закуримо, солдатики? — По слові,
На мить заворушилися вартові,
І дивно стало, що вони, живі,
До полудня стояли, як дубові.

У них також ростуть в неволі діти,
А цей Устим — їм щастя здобува,
Щоб мали волю і свої права,
То як солдату все не розуміти!

Старий солдат вже й пучку наготовив,
Шепнув губами, щось хотів казати,
Але горбань рвонувся: — Ать, два, ать! —
Підняв кулак, тонкі насупив брови.

Тоді й Устим розгнівався: — Що ж вони?
Німотне бидло? Парії докучні? —
І так рвонув, що брязнули наручні
І тріснули закуті кайдани.

І розкотилися сизуваті кільця:
— Доволі мук. Доволі з мене мук! —
Який він в біса тихий підневільця,
Він є Устим, славетний Кармалюк!

VII

Отак і жив у кам'янім полоні.
Світанок. Південь. Вартових сюрчок.
В тюремному подвір'ї на ослоні
Поклали різок солених пучок.

За кайдани розбиті й непокору,
За глум, що стерпів офіцерський чин,
Устима провели посеред двору
І вже відомо, із яких причин

Ворітницю замкнули на засови,
На три замки, і десять вартових
Завмерли у дверях не випадково.
А вже Устим, проходячи повз них,

Гукнув: — Здорово, братця, як живете? —
В зловісну тишу вдарилась луна,
На люту кару клалися прикмети,
Устиму, справді, це не первина.

Він зняв бушлат, повільно зняв сорочку,
Білизну чисту бережно скотив,
А десь у серці, в приспанім куточку,
Тремтів од пісні давньої мотив.

Коли ж різок не стало на ослоні,
Криваві смуги зрізали плече,
Він голову поклав собі в долоні
І заспівав призивно-гаряче:

Що за Сибірсьм буйний вітер віє,
І пада сонце пташкою до рук,
Але ви, хлопці, не губіть надії,
За вас подума добре Кармалюк.

Зовуть його пани розбійним татем,
А між людей то слава не лиха,—
Залле за шкуру сала пребагатим,
І бог відпустить душу від гріха.

Ісправники, асесори в турботі,
Не знають, де початому межа,
Бо він дарує гроші всі голоті,
А як панам — то кулю та ножа!

VIII

Другого дня в рожевім надвечір'ю
Краплистий дощ отави окропив,
Прим'яв злегенька вистиглу матір'ю
І райдугою став серед степів.

Землі паркій, мов сизуватій птиці,
На крила впала райдужна краплинь.
Хлоп'ячий гамір, вітру тепла лיןь,
Багрянний звіт вечірньої зірниць.

І голубів голівки одинокі
Під житньою застріхою двора —
Це все влилося казкою у спокій:
— Яка пора,— Устим сказав,— пора...

В таку годину в полі серед лану
Покосів жовтих пломеніє слід.—
І враз схопивсь: — Ото чи не Уляну
Спиняє вартовий біля воріт? —

Відчув як сон: жара пече долоні,
Бентежних дум підносяться рої,
Але вже близько кісники червоні
І білозуба посмішка її.

Це тижнів п'ять не бачилися в літі,
Та він її одразу пізнає:
Ті ж карі очі, ласкою налиті,
Руді сап'янці...— Серце ти моє,

Далеко йшла? — Бере її хустину:
— Давай зітру з обличчя пилюгу.—
І пригорта.— Пусти мене, Устиме.—
Сама шукає ж руку дорогу

І заглядає глибоко у вічі:
— Устимоньку! (не бачить наглядач?)
Я вже либонь приходила аж двічі,
Та не пустили, а тепер, як бач.—

І хусточку розв'язує барвисту
(Хустина, вечір, тихі явори...):
— Оце тобі принесла попоїсти,
Це калачі, це яблука,— бери.

А схуд за літо! Певне, серед ночі
Не спиш, чи, може, їсти не дають?
Казали батько: «І чого він хоче?
Нащо ховає в серці дику лють?»

Є жінка й діти і шматина поля,
Своя хатина, невеличкий двір.

А то ж одне: тюрма, нагай, неволя,
Гляди, і знову запечуть в Сибір!»

Ой, горе, горе! Що робити буду?
Тобі я, десь, ні мати, ні жона.
Поміж людей наслухалась огуди,
Забуть хотіла б,— образ вирина

І кличе й манить, як на щедрі свята...—
Вона в розраді пада до плеча.
— Уляно, сядь,— підстелює бушлата,—
Уляно,— каже, й слів неvistача.

Не впали побратими поодинці,
Огонь від ватрищ ще не догорів.
Вона прийшла у голубій хустинці,
Сторожко й мило глянула з-під брів.

В тяжку годину знав він, що діє,
Зорі палкої племінь не зачах.
Вона прийшла, як знайдена надія,
В красі дівочій, з огником в очах.

І в темну ніч, в осінню непогоду,
Під сірий дощ чи бурі лютий вий,
Він пив із уст юнку, гарячу вроду,
Як спраглий п'є струмочок лісовий.

Відчув тепер, що літо повертає,
Високий сонях на дощі замок,
І райдуги роздолля неокрає
Крильми черкає сивий голубок.

Гаряча кров ударила у скроні,
Рум'янцями спакнула на лиці,
І він стиска малі її долоні,
Мов двоє крилець, у своїй руці.

Уляна знову горнеться до нього,
Підводить очі милі та сумні:
— Чи не забув, Устим, панка рудого,
Що завжди верхи їздив на коні? —

Змовкає, жде, зашарівшись обличчям;
— Він сватає мене... Така напасть!
Вже місяць їздять вдвох із лісовничим,
А батько згоден, мабуть, що віддасть.

Бо вже й по чарці добре випивали,
Були при хаті двічі старости...
Устиме, любий, ти мені прости,
А як про це сказати,— я не знала.

Коли б у тебе не дружина й діти,
Пішли б удвох на каторгу в Сибір,
А так, скажи, ну що мені робити?
Кругом неласка, сміх та поговор...—

Устим завмер...— Тебе? За нього? Заміж?
Чогось тобі на жарти повелось! —
Але відчув — не виказать словами
Того, що в серці в неї запеклось.

Він затремтів: — А як же я, Уляно? —
І в перший раз відчув, немов жало
Ввійшло йому у груди полум'яно,
Убивши все, що квітло і жило.

ІХ

Ах, осінь, осінь! Всім дано сивіти,
Як мовлять мудрі: взнать добро і зло.
Одні на схилі літ живуть, як діти,
Другим же розум скрашує чоло.

Несім серця, немов скарби гарячі,
Хай грім походів душу виповня.
Хто ліньки жив,— оглянеться й заплаче,
Що згасне день, а він не бачив дня.

Минуло літо: осінь гне ліщину.
Густих зірок вивішує разки,
А завітавши в сад на даровщину,—
Зливає мед в полив'яні миски.

Зерна рясного висипле із кружки,
Годує зрання зграю голубів,
На весілля загляне, наче дружка,
В, зеленій плахті, в золоті дубів.

Ах, осінь, осінь, юнь багряносьльоза,
Виходь сестрою в голубі поля,
Де в кайданах, прикутого до воза,
Ведуть в Сибір Устима Кармаля!

Йому ніяк не випадає вмерти,
З весни на осінь, з року в інший рік.
З Сибіру біг він тричі, і вчетверте
Дали конвойних двадцять чоловік.

Ідуть вони попереду й позаду,
Блищать кокард сріблясті кружала,
А до патронів видано пораду,
Яка в душі із острахом жила:

Що їсти їм по двічі десь на днину
Кандьор пісний і житні сухарі,
Але страшну у кайданах людину
В надзорі мати обі всій порі.

Якщо ж у в'язня буде ніч тривожна,
Гляди, задума зникнути тайком,
То не жалій, солдатики,— все можна:
Стріляти, в груди вдарити штиком.

Хоробрим буде складено подяку,
За вірну кулю, післану вночі.
Пливуть хмарин веселі, сині маки.
Ідуть конвойних сірі два ключі.

Але солдати з ним, немов із братом,
Бо він за них стояв, як вірний друг,
Проти поміщиків і злих наруг,
Товстих, жорстоких хуторян проклятих!

І виходжали люди з хат і поля,
 І в надвечір'ї плинув дальній гук:
 — Дивіться добре, вмерла наша доля!
 Дивіться,— кажуть,— онде Кармалюк.—

Він засмаглів од вітру й непогоди,
 Обличчям схуд з тортур і лихомань,
 Ген за селом спинялися підводи,
 Іржали коні в світанкову рань.

Кандьор сьорбали зморені солдати,
 А матері, що сходились зусіль,
 Мерщій, мерщій верталися до хати,
 На рушнику виносили хліб-сіль.

І на конвойних не зирнувши оком,
 А проказавши слово на привіт,
 Ішли до крайньої зі всіх підвід,
 Де він сидів у роздумі глибокім.

Які чуття із мрій напівзабутих
 Плачем вставали в синій далі гін,
 Коли земний віддаючи поклін,
 Вони торкались рук його закутих!

І зустрічі невиплакане горе,
 І прощавань хвилина, як німа,
 В очах лишалась огником суворим,
 Якому й слів і назвиська нема.

XI

Він кида слово навіть материнці,
 Нехай по нім шепочеться трава.
 Обоз повільно йде під Головчинці,
 І завмирає серце й ожива.

Немало тут походжено до лісу,
 Де висне стиглий, точений горіх,

Де ріс Устим у куряві доріг,
Дощів осінніх люблячи завісу.

Струмків весняних буйне коливання,
Чи білі хутра сивої зими,
Коли, здавалось, лебеді крильми
Віщують схід морозного світання.

Він пас овець улітку на толоці,
Опівдні гнав на стійло до води,
Торбинка з хлібом висіла при боці,
Сопілка вигравала в три лади..

Стрічав вечір'я зоряну заграву,
З дітьми гуляв на полі в «деркача»,
Аж доки на конюшні за потраву
Не скров'янили хлопцеві плеча.

Тоді узнав, що колоситься нива,
А прийме хліб не батьківський засік,
Що материнська доля нещаслива
Йому судилась на недовгий вік.

Гірке дитинство! Може, як синиця,
Ти оддзвеніло в білому саду?
Я б знов припав до рік твоїх напиться,
Але стежок-доріжок не знайду.

Скриплять вози, немов чумацькі мажі,
Та не до Криму шлях лежить — в Сибір.
Устим пильнує: видно перший двір,
Димар на хаті, з диму, певне, й сажі

Увесь зчорнілий. Тут живе вдовиця,
Глуха бабуся літ за шістдесят,
Сіренькі верби вибігли підряд
На каторжанський похід подивиться.

Він бачить іншу згорблену хатину,
Де пада голуб камнем до двора,
Де гомонить шумлива дітвора,
Столітній дід схилився біля тину.

Чиє воно, веселе, чорнобриве?
А той пустун, що скаче здалини?
Устим рвонувся вартовим на диво:
— Остапе мій, Івасю мій, сини! —

Він руки звів, мов крила до польоту,
Застиг на мить: — Сини мої, сини... —
А сонце впало враз на кайдани,
Іх чорний блиск прибравши в позолоту.

Пізнали діти посмішку знайому,
Відчули ласку батьківських долонь:
— Куди ходив так довго, божборонь,
Чого стоїш, мерщій ходім додому! —

Тягли його за руки, як старого,
Повідавши про спірки та жалі.
— Нічого, дітки, я прийду, нічого.
Ти бач, як вирости, мої малі.

Оце приніс гостинця від лисипі,
Ходив, як видно, по землі не зря. —
Він ніяково кашля, з рукавиці
Подаючи шкуринку сухаря.

Остапчик змерз, аж хлипає — не дише.
— Біжи, дитино, грійсь біля вогню,
У хаті ж тепло? Я зайду пізніше,
Лишень із дядьбою погомоню.

Це в вас обох ні сірячини, бачу,
Ні чобіток, ні шапки, як на сміх. —
Він знов кладе легку долонь гарячу
На кучері малих синів своїх.

— А мати де?
— Пішла ізрання вчора,
Казали дід, не прийде до зими,
Дівчат, жінок позбирано до двору
На панську свайбу ткати килими.

Бере панич лісничиху Уляну,
А люди кажуть: — Не вживе за ним. —

Івась на руки батьківські поглянув
І скрикнув дико з плачем голосним,

Бо коні рушили, і скуті руки
Напружились, до воза потяглись.
— О, горенько, о люта моя муко!
— Вернись, татуню, любий наш, вернись! —

В останню мить Устим здаля забачив,
Крізь грім копит, дзвіночків ручаї,—
Столітній дід за возом біг неначе,
А потім впав грудьми до колії.

— То ж батько мій! — Та коні мчали мимо,
Зболілому недолею й часом,
Куди йому угнать за вороними,
Вгодованими сіном та вівсом?

ХІІ

Коваль Микита пив чотири тижні,
Це для солдат була не новина.
Коли б у нього рідні, а чи ближні,
Можливо б, відвернули від вина.

Десь на селі жила собі небога,
Старий її не вийде зустрічати.
Колись дарунок принесла к острогу —
Лягну сорочку, вишиту на гладь.

Погостювала два дні в комірчині,
Пішла додому, залишила біль.
Заносить осінь оклики качині,
Заграви теплі потемнілих піль

І ще якусь не викриту по слову
Тривогу мандрів і глухих доріг.
Він постарів, хоч серце раде б знову
Почать весни веселий кругобіг.

Але запив не з того, інше горе
Ввійшло, як гість, не прошений ніким.

Либонь сьогодні, вчора, позавчора
З ним розмовляв закований Устим?

— Чарки мені оці осточортіли,
Хто бавиться наперстям,— то питець?
Жагу на краплі міряти не діло,
Подай коряк, а ліпше — поставець.—

Лойова свічка вогником іскриться,
Пече у грудях дивна гіркота.
Цимбали б'ють, жаліблива скрипця
Дзвенить плачем, як бідна сирота.

— Цимбали б'ють? Ні — молот вибиває,
А то он — жар виблискує з горна.
Не смійсь, Устиме, сил моїх немає,
Я закував тебе,— моя вина!

— Чого кричить горбата лиховида,
Він офіцер? Ха-ха! Він офіцер?
Устиме, стій! —
Коваль поблід із виду,
Сльозу солону кулаком розтер.

— Вернись назад, ну що тобі, я прошу,
Хіба що много пройдено доріг?
Ти глузував: «Життя ковальське — гроші».
Не говорив? Я знаю, думать міг.

Я розкую кайдан гарячим лезом,
До ніг побитих каменем впаду! —
І він кричить, сумний і нетверезий,
Підвівши голову свою сіду.

— Чого ж мовчиш, Устиме? Мо' солдати
Тобі за друзів стали на шляху?
Ха-ха! Смієшся? Бач, не хочеш знати
Мою печаль зловісну та глуху.—

Він грюка в стіл і хлюпає сивуха,
І тріска стіл від сили кулака.
Не знає п'яний: сива завірюха
Бреде в Сибір слідом Кармал'юка.

Вона із ним не широко подружила,
Щоб завести до чорної біди,
Цілунком мертвим схолодила жили,
Снігами важко впала на сліди.

XIII

Ціліську ніч дзвіниця калатала:
Відлиті дзвони жалібно гули.
Огню лункого ярісна потала
Котила в далеч золоті вали.

Горів острог, тріщала катівниця,
Дуби зів'яли, наче сивий мох,
Води нестало в десяти криницях,
Було б ще двадцять — мало двадцятьох.

А як сипнуло іскрами ув очі,
Запламеніла хмура цитадель,
Здалось на мить: пливе у безвість ночі
Під парус хмар високий корабель.

Спливала диму згарного завіса.
На роздоріжжі завивали пси.
— Нехай горить і дотліва до біса,
Не прогнівись еси на небеси.—

Діди хрестились, зиркаючи мимо,
Їх поріднила доля не лячка:
— Роздмухати б огнище з вуглячка!
Гай-гай, минулося, нема Устима.—

Упала кузня, полум'ям підбита.
Котили в далеч золоті вали.
В огні стлівала шапка, постолі,
Старий сіряк, що не зносив Микита.

Зведуть катівню люди неохочі,
Всі збитки лиха вичислить казна.
Куди ж подівсь коваль посеред ночі,—
Того ніхто не скаже, бо не зна.

Спочинь же, серце, втомлене немало,
Сильніш забийся, зроджене стократ,
З дітьми Кармалюковими ридало,
З Устимом билось на єдиний лад.

З красунею Уляною шоранку
Тремтіло в смутку. Де тепер вона?
Другого літа пан знайшов коханку.
Сказати б, новина? — Не новина.

Рудий паничик грав на добру карту,
Було б вино, коханки та хорти,—
Ласуй, любися, пий глибоку квартиру,
А там усе лети під три чорти!

Уляні дні плывуть, немов безкрає,
Далеке марево,— одна, сама...
Жовтіє літо, друге одлітає,
А від Устима звістки все нема.

Вона змарніла, мовчазною стала,
Якось навідавсь батько до двора,
Ввійшов поважно, видобув кресало,
Про се, про те спитав: — А зі вчора

На ярмарці почуто поміж людом —
Устима вбито, із Сибіру біг.
Прости нас, боже, праху не осудим —
Перехрестивсь, поклав поклін до ніг.

Уляна впала посеред покою,
Три довгих ночі билася в огні,
Три довгих ночі і чотири дні
Шептала щось, ослаблюю рукою

Когось манила. Догоряли свічі,
Співали півні в розсвітання час.
Із ліжка встала, вибігла нараз,
Гукали раз її, гукали двічі,

Не відізналась в цю страшну хвилину.
Другого дня, в полудень на ставу
Рибалки щук ловили в ятерину,
А витягли Уляну неживу.

XV

І третє літо червеном синіло,
Цвіло дощами на земній путі,
Пшеницю в копи склали, а по ділу,
Вдлинуло за межі золоті.

Лягла зима глибоким снігопадом,
Затьохкало синицями вві сні,
Шовки блакитні, полотна ясні,
З дубовим листям повстеляла рядом.

Спокійний той, хто має час дозвілля!
Скриплять санчата, линуть до двора,
Бучних бенкетів близиться пора,
Рудий панок гуляє знов весілля.

Сідають гості, шана всім однака,
Крізь іскри вин іде п'янка гульба.
Кларнет пискливо тягне краков'яка,
Мазурки плине повідь голуба.

В огні свічок кружляють мрійні пари,
Каблук — чок-чок і вправо і назад,
Жених такі ввертає финдикляри,
Що генерал — і той сміється, рад.

Ще й офіцери прибули з острога,
Верстов за сорок мчалися вночі.
Ім руки тисли жваві шляхтичі.
Горбань, нащо святоша й недодрога,

А все ж ковтав пекучу оковиту,
Вклонявся гречно дамам здалека.
Загомніли. Хтось Кармалюка
Згадав ім'я, мов армію розбиту.

— Панове, бач, як швидко плинуть дні!
Це ж три роки минає, як з острога
Я вів його на каторгу, дорога
Не раз таки згадається мені.

— На каторгу? Не диво. Все ж, солдати.
От я зустрівся, вірте, сам-на-сам,
Шаблі схрестились, трісли пополам:
— Прости, кажу, прощення! — Що й казати,

Він попросив...—

— Га-га, ну й молодчина!
Митець же ти на брехні! —

Генерал

Аж сльози витер.

— Що б то за причина,
Не брав ані пістоль, ні самопал
Того невіру?

— Лихо з ним, одначе
Землі на гріб дала йому Сибір.
Знайшлася куля, вилита гаряче,
А вас лякають: чари! Наговір! —

Співають гості, шана всім однака.
Крізь іскри вин іде п'янка гульба.
Кларнет пискливо тягне краков'яка,
Мазурки плине повідь голуба.

Ішло за північ, пари кружеляли,
Іспито вин барильця немалі,
А за вікном гули снігів навали,
Долоньми хмар торкаючись землі.

В дворі гуляла хвища й холоднина,
Зірвала з петель двері у покій.
І раптом в зал ввійшла в снігу людина
В такій грозі, в метілі отакій.

Затихли гості, на смерть охолоді.
Під стіл полізла лиса голова.
Тоді горбатий вихопив пістолі —
І раз і два! І постріл — раз і два!

А чоловік стряхнув сніжок з приполю,
Метнув бровою, не віддав уклін.
Горбатий скрикнув, кинув зброю долу.
— Це він! Це він! Я пізнаю,— це він! —

У колі смраду, чванства і підлоти
Узяв пістоля до розкутих рук.
— Багато буде завтра в нас роботи,—
Сказав, і крикнув півнем Кармалюк.

А за вікном його стояли друзі,
Повсталі кріпаки — одна рідня,
Пожар червоний бивсь на виднокрузі,
Віщуючи прихід нового дня.

ЛЮБОВ

I

Було це в перші дні, у довгі люті тижні,
В диму зловісної вечірньої зорі
Каркаси рідних міст, як форпости недвижні,
Тремтіли в вибухах і тліли в пожарі.
У клетоті землі збутніли теплі ріки,
Залізо, пил і піт, походний шум трави
Ввійшли в людське життя. І сонце міднолике
Світило в бліндажі і танкові рови.

— Прощайте, мамо, йду! — Іди.— Пустіє
хата...

— Прощайте, батьку, йду! — Іди.— Стиха
луна...

Полки ідуть вперед, і воду п'ють солдати,
За край радянський будуть воювати,
Нашадки їх згадають імена.

А тут, біля дуба, уранці-рано,
Де промінь кладе золоту печать,
Чути розмову: — Хто ж то, Оксано,
Буде тебе проводжать-зустрічати?
Хто із тобою піде до клубу,
Ген за дніпрові нові мости?
Хто олівничну розмову любу
Буде, зітхаючи, довго вести?
Може, відмінник з десятого класу,
Може, комсорг із «Жсвтневих зір»?
Бачив: проходять буває часом,
Все заглядають до тебе в двір.
— Теж мені!..— Блиснула теплим зором
І засміялась, як жар сама.
— Ой, і чудний ти! Оце говорим,
А в мене й на думці того нема.
Як же я можу з другим стояти,
Витись із ним, наче буйний хміль,
А проти тебе в полі гармати
Будуть свистіти, як заметіль?
Як же кохання мінять на звичку,
Слухати привітні чужі слова,
А біля тебе в полі — мигичка,
Ворон та ніч, та розрив-трава?

Буду чекать в погоду й негоду,
Видивлюсь, вистражду. Ну, а ти?
Тільки б сліди твого походу,
Наче надію, оберегти.
Прийде до мене той день чудесен,
Що не случиться,— війна ж мине.
Буду чекати хоч двадцять весен,
Хоч, може, тоді й не впізнаєш мене...
От, бач,— засміялась,— я вже й бабуся.
Ти, правда, не дуже любиш бабусь?
— Оксано, не смійся, я повернуся,
Я не загину, не похилюсь! —
Чуеш? — Я чую, я вийду стрічати —
Он куди, знаєш? — Він знав куди:
Там — дві тополі в полі й зірчатє
Неба полотнище... Юність почата
Пилом і кров'ю мела сліди.
Поцілувала його, як мати.
— Любий мій, ждатиму! Йди... Іди! —

Що то за літа пливуть пекучі?
Що то за пісня дзвенить-буя?
Що то за дівчина стала на кручі,
Мовби то доля твоя й моя?

II

За мостами, в сивім інеї,
За пероном вдалині,
Поїзди летять по лінії,
Наче змії вогняні.
За похиленими трубами
Вітер свище навмання,
Гонить окриками грубими
Ночі дикого коня
Через Дарницю і Кростень,
За Житомир і за Случ,
Сосняків зелений поростень
Б'ється в вікна обіруч.
І хати, неначе горлиці,
Розлітаються в імлі,
І тополя шепче, горнеться

Все до матері-землі.
І прощаються із нивами
Ті, в теплушці під замком,
Поглядами полохливими,
Голови страшним хитком.
Добрим словом, як порадою,
Я в далекому краю
Всіх вас мислями одгадую,
Всіх вас бачу й пізнаю.
Ти, похилена, чи мед-вина
Десь хильнула уночі?
Ти з Ростова, а чи з Медвина?
Із Орла чи з Таганчі?
Ну, а ти, що під колонкою
Воду хлюпаєш до скронь?
Звуть дівчата краснодонкою,—
Шахтарянка, як вогонь.
Ну, а ти, що хліба дещицю
Доїдаєш, молода?
Там, де Ятрань круто плещеться,
По камінню б'є вода...
Ну, а ви, як цвіт на обрії,
Не зів'ялий восени? —
Ви з обухівської, з доброї,
Із моєї сторони?
В'ється пісні тихе плетиво,
Горячий і свій мотив,
Плаття сірі маркізетові,
Що привіз кооператив,
Хусточки легкі дівочії,
Видані на трудодні,
Що комусь біліють ночами
В снах в окопах, на війні.
Тільки хтось війну ту вилає,
Що листи не йдуть. Зима...
Тільки в декого ні милої,
Ні хустини вже нема.
І теплушки в сивім інеї,
За пероном вдалині
Мчать і мчать, і мчать по лінії,
Наче змії вогняні.
Іх кордон стрічає ночами,
Ріки: Ельба і Дунай,

І за мріями дівочими
Десь зникає рідний край.
А поля чорніють гонами
(Добрі спомини живі),
І за сірими вагонами
Ходять німці-вартові.

В гурті дівчат-подруг, порадниця і втіха,
Оксана їде в ніч. Прощай, зелений край!
То гляне у вікно, то заговорить стиха.
Подруги ж пристають: — Оксано, заспівай! —
І от вона впліта своє кохання в слово,
Як цілувались вдвох, а хто ж то буде рад?
І стихне, й знов почне, і гляне тонкоброво.
«Вийшла, вийшла на берег Катюша за
колгоспний сад».

Та й бачить в тім саду дуби перегорілі
І сонця чорний диск, обкований в огонь,
Тривожне вороння шумить на небосхилі
Півнеба запила і на застиглим тілі
Сідає, очі п'є, шука холодну скронь...
Бринять м'які слова про білену постелю,
Як милого ввела, поклала спать на край.
А де він, милий, є? Вдягнув той рік шинелю,
З танкістами пішов. Прощай, не забувай!
І гнеться рейок слід. Високі семафори
Зеленим світять ніч, пожари, глушину.
Підводяться навстріч перони і собори.
Оксано, ти не спиш? — дівочий спів і горе
За поїздами вслід біжать в Німеччину.

III

Чотири літа пролетіло,
Як сірі птахи за лани,
І вже солдатське біле тіло
Засмагло сонцем чужини.
На Ельбі бій почався зранку,
Горів зорі багровий міх,
І екіпаж в переднім танку
Боровся й думав про своїх.
Уже на ричаги мотора

Із рук спітнілих, мов смола,
Стікали жар і темний порох,
І краплі поту із чола.
Вже Тимофій хотів би спити
Ковток холодної води,
Але де взять? Несамовито
Заліза й пороху сліди
Покрили поле, площу бою,
Сусіда справа і НП,
І заховалось над тобою
І сонце в куряві сліпе.
Не жди, нема тобі спокою,
Як бурі в ночі грозовій,
Керуй огонь важкий рукою
На шій страшній передовій.
Температура крові й сталі
Перевернула все до дна:
Життя, і смерть, і сонце, й далі.
Глухого бою глибина
Гримить, і свище, і клекоче...
І піднімає в пил і злам,
Броню, бензин, осліплі очі
З людською кров'ю пополам.
І танк на танк повзе, коротку
Пустивши чергу по броні,
І самоходка в самоходку
Снаряди плеше огняні.
І лобові щити, мов коні,
Заскреготіли — й на диби.
І диму пасмуги червоні
Лизнули баштові горби.
То Тимофій на розвороті
Пустив з фашиста пил і дим.
Ото радітимуть у роті:
Це одинадцятий за ним,
За шосту битву.— Тимофію!
Не мрій, поглянь: крізь синь і згар
Ворсжий «тигр» повзе й шаліє.—
Удар і тріск, і знов удар.
Він сіє кіптяву і сажу,
Зчорнілі, спалені піски.
Твої хлоп'ята з екіпажу
Лежать, як збиті колоски.

І ти лежиш. Спітнілий, рідний,
А над тобою — смерть і гнів,
І вже не чуєш: клич побідний
Оддаленів, одгомонів.
Лиш тихо клоняться дерева,
Дзюрчить малий гірський потік,
І чиста памолодь травнева
Живе, п'ючи зелений сік.
На дубі скаче синя птиця
З янтарним дзьобиком: сівіть!
Медовим соняхом зірниця
У небі тихому стоїть,
А ти не бачиш. Землю й днину,
Цвітіння й птиць, і теплий грім —
Ти все вмістив в одну хвилину
В гарячім подиху своїм.
Ти кличеш те, що не одквітне,
Що серцем виносив давно:
Своє найперше, заповітне,
Своє кохання. І воно
Приходить в гості. Смерті ноша
Зникає, легша, як колись.

— Це ти, Оксано? — Я, Тимоше.

— Ну, руку дай. Ну, нахились.
Де ти ходила, де ти бувала,
Де виглядала в найтяжчі дні?

— Я твої стежки обцілувала
Всі, що проходив на цій війні.

— Звідки ти знала, що я приїду,
Що надо мною смерть не звиса?

— Я припадала до твого сліду

Тисячу кілометрів, як роса.

Я видивлялась з чужого порогу,

Де ти страждаєш, радієш ти.

Косами своїми слала б дорогу,

Тільки щоб танкам твоїм пройти.

Кров твою вчула і затремтіла,

Гасне ж бо сяйво очей голубе!

Тільки не встигла підставити тіла

Під ті осколки, що збили тебе.

Це б я тобі розчесала чуба,

Ось він — бурштиновий гребінець,

Жалко, Тимоше, полумінь-згуба

Кучері їспопелив нанівець.
Ось я сорочку чисту дістану,
Солдатську зніму,— обгоріла вона.
Може, побачу,— яку ж то рану
Мені на життя положила війна,
А коли почую, що тіло не дихає,
Так, як тростина суха комишу,
Не стану одна утішатися втіхою,—
Своею косою себе задушу.—

Отак танкістові в кошмарі
Ввижалася його любов.
А вечір листя гнав по хмарі
З судетських луків і дібров.
І вороння на злу кончину
Зліталось в сотні чорних сот
З-під Ліпи Чеської, з Дечина,
Із Радебейлівських висот.
Хоч тій любові — горя мало,
Сиділа б вік біля бійця,
Все цілувала, милувала,
Все припадала б до лиця.
Зашерхлі губи, очі сині,
Долоню теплу, ледь живу,
Несла й кигикала б в долині,
Як чайка в бурю грозову.
Над полем крові і двобою
Розквітла б знов, шептала б знов:
— Мій милий, чуєш? Я з тобою,
Не зраджена твоя любов.—
Він застогнав...— Оксано, де ти? —
Ще бій не стих удалині,
Ще травня бронзові комети
Стоять в гарматному огні.
Та вже ні мови, ні любові...
Видіння зникло. Все. Кінець.
Чому ж бринить ласкаве слово:
— Боєць, водички дать, боєць? —
Чому ж крізь сон і трудну муку,
Під димним небом уночі,
Людську він чує теплу руку
На помертвілому плечі!
Гарячий подих десь на серці

І шум сторожкої ходи...
Дівча в солдатській гімнастюрці
Із котелка дає води.
Він чує мову скупувату
Крізь мінометний дальній грім:
— Берім його до медсанбату,
Ще, може, виживе.— Берім! —
Бинтом — безболісно і вміло.
Слова ж — як пісня з-під смичка...
Його страшне безвольне тіло
Несе тоненька і гнучка
Русява дівчина. До рана
Повзла й несла до ближчих хат.
— Оксано, ти? — Я не Оксана,
Я — Зіна. Он наш медсанбат...
— Та ви вже ожили, нівроку,
Горілки дати? Трохи дам.—
А він дививсь на неї збоку
І заздрич юності й літам
Цього дівчати. До вечері
Його купали, стригли й знов,
За полотняні внісши двері,
До ліжка вклали. Так немов
Аж поздоровшав. Болю жала,
Здалось, притихли. А вона,
Таки ж та Зіна, заходила
І відкликалась, як луна,
І підмітала біля ліжка,
Щоб не пилило... «Хай засне!»
І молода її усмішка
Була як видиво ясне.
В непам'ять впавши опівночі,
Він ще загледів, мов крізь дим,
Як голубі тривожні очі
Тишком заплакали над ним.

IV

Вісім днів він бився з болями,
Не проказував слова.
Ніч шуміла із тополями
В наголів'ї, як вдова.

Жайворонків десять, зграєю,
Принесли з вітчизни вість:
— Що ж ми, хлопче,— помираємо?
Хто нам, хлопче, відповість?
Прилетіли, бач, не з горя ми...
Рідний край тебе віта,
Там, під вимитими зорями
Наливаються жита,
Там, під липами та кленами,
Під дубами вдалині
Сіє зливами зеленими
Перше літо по війні.
За траншеями за вирвами
Прогримів і твій салют,
Ми тебе од смерті вирвемо,
Вищебечемо отут.—

І він прокинувся на світанні,
Цвіла у вікнах далина,
Ще рідні образи останні
Бриніли тихо, як струна,
Ще юність билась і тремтіла
Із синіх і загірних літ.
Частками змученого тіла
Він пізнавав воскреслий світ.
Гарячий промінь на підлозі
Котився м'ячиком. І те ж
Обличчя дівчини в тривозі,
Як не дивись за ним, не стеж,
Міняє настрої.— Що зі мною?
Подай-но, дівчино, води.—
І знову згадкою одною
Хитнулись танкові ряди.
На лікоть звівся.— Де бригада?
Ще не скінчився бій? — Давно!
Я так за вас, повірте, рада,
Ми тут рішили: все одно
Ви не умрете. Восьму днину
І восьму ніч — одна біда,
Тут вас гляділи, як дитину
Буває мати догляда.
Ви поривалися додому,
Оксану кликали вві сні.

То хто ж вам буде, жінка? — Ні.
— Не треба. Не кажіть. Відомо... —

І нахилилась в неспокої,
І зашарілася сама,
Як гілка в лузі над рікою,
Коли подме на ню зима,
Дихне на неї хвища люта,
Снігів жорсткий, холодний цвіт,
Вона ж, зморожена й закута,
Тріпоче й тягнеться у світ.
Ой, Тимофію, Тимофію,
Ти вперше вгледів за війну
Оці густі тремтячі вії,
Очей блакитну глибину,
Несмілий погляд, повен муки,
Тривожної, хмільної мли,
Оці легкі, смугляві руки,
Що мертвого тебе знайшли,
Несли і мліли... Вперше, може,
За всі криваві й довгі дні
Чуття незнане знов тривоже,
І серце б'ється у вогні,
І ти, як бідний міхоноша,
Що крихту щастя відшукав:
— Це ти знайшла мене, хороша,
Між спопелілих чорних трав?
— Я, Тимофію... — Слів подяки
Він не промовив. А вона
Без слів, без погляду чи знаку
Його чуття пила до дна
І розуміла все. — Вже скоро
Я поздоровшаю — і в бій. —
— Чому ти в бій? Війна ж учора
Скінчилась. — В тиші зоряній
Гарматні вдарили салюти
На честь, на славу, на хвалу,
В палаті всім дали хильнути
На радість чарку немалу.
Як жаль, що не було поетів
І журналістів, як на те;
У небо ж били з кулеметів,
Із автоматів, із ТТ.

І цілувались між собою
Ще вчора ранені бійці,
Що смерті ждали десь у бою,
Аж глянь — всьому тепер кінці.
Тепер додому їхать можна
І вже листи писать не ті.
Година чорна і тривожна
Не стисне серце в самоті.
Учись, трудись, з дівчатами — знайся
І не кричи: — Хто йде, чи свій? —
Кури, і з жаром не ховайся,
І не маскуйсь, не пригинайся
Хоч на якій передовій!

А Тимоша взяла осмута,
Бинти рвонув ізгаряча.
Военних днів година люта
Його ж вела з-під Калача
Через Дінець, Дніпро і Ніду.
Мовляв, діждемось, не біда,
Ії, омріяну побіду,
За днями крові і труда.
Вона у снах брела ночами,
Щоб ти, солдат, лиш був живий,
Вона ходила за плечами,
Як незрадливий варговий,
Вона махру твою смалила,
Без цукру сьорбала чаї
І, як солдат, проста і сміла,
Ділила помисли твої.
І от тепер її, єдину,
Крізь грім, і згар, і шум застав
В останню радісну хвилину
На полі бою не застав.

Він аж зубами скригнув з люті,
З того сумного почуття,
Що руки мав отут прикуті,
Що спав, як роджене дитя,
І не почув кінця двообою
За димом стоптаних долин,
Не чув салюту над собою,
Який в сто літ бува один.

Отак дожився до напасті,
Не пам'ятає дня й числа.
...Чарчини сині і гранчасті
До ліжка Зіна піднесла.
— Давайте вип'єм за здоров'я.
Та й закуси бери, поїж.
За нашу Волгу й Подніпров'я,
Де нас чекають!
— Хто?
— Свої ж.

І він поцокався невміло
За день, що щастям підкотив,
За те велике, грізне діло,
Яке він кров'ю оплатив,
Яке тепер жило в народі,
Зламавши мури і фронти,
Як буйний вітер на свободі,
Якому впину не знайти.

V

Дівчата з нашої частини,
Який вам обрій зацвіта?
Пройшли надбур'ями густими
Военні молоді літа.
Я бачу ночі подніпрові,
Шинельки ваші в тумані,
Як ви, русяві й чорноброві,
Жили й трудились не одні,
Як погибали з нами в полі:
— І ти солдат, і я солдат,—
І наші рани й чорні болі
Несли на плечах в медсанбат,
Давали випить склянку чаю,
Щоб не зомлів і не згорів,
І, по сердечному звичаю,
Нам заміняли матерів.
При телефоні в батальйоні
Всю ніч,— а спать, скажіть, коли?
І ваші прапорці червоні
Мене на Ельбу провели.
Трудним, озлобленим в півночі,
У землянкову темну тиш,

Ви цілували наші очі,
Щоб ми дивилися ясніш.
І, може, скажуть не до діла:
За що на ній ота медаль?
А та медаль в крові вкипіла,
На ній і пил, і піт, і жаль.
І, може, скажуть: — Бачиш, зірку
Десь доп'яла на цій війні.—
А як згадаю... жити гірко
Було, скажу, тобі й мені.
Я бачу дальню переправу,
Де ми вмиралі на межі,
І вашу славу нелукаву,
Як чистий вогник в бліндажі,
Дівчата з нашої частини!

У теплий серпень теплі зорі,
Вогнів вечірніх мирний дим,
Старі дуби на косогорі
Шумлять під вітром навісним.
Танкіст збирається додому,
Думки не ті, і дні не ті,
Окріплому і молородому,
Вже сниться поїзд на путі.
Сигнали жовті і червоні,
І семафорів дальній зір,
І десь в сусідньому вагоні
Акордеона перебір.
В путі, в теплушці зайде мова,
Де воював, з яким полком,—
І жару стрічка малинова
Тремтітиме під котелком...

Зібрала Зіна різні речі:
Шинелю, чоботи, мішок,
Дрібні дарунки для малечі,—
Прийдеш, почувеш їх смішок.
Тому — шкіряні черевики,
Сорочку вишиту, як май,
Тому — гармошку невелику
Губну, бери, заграй, та знай.
А іншим — коники. І в поле
Пішла до станції із ним,

Свое чуття неохолоде
Несла захованим, святим,
Гарячим серцем.

— Мене ти любиш? За що, дівчатко?
Може, за рану в правім плечі?
Може, за те, що живу спочатку,
Подихом твоїм обігрітий вночі?
Я знав це чуття колись, світле й жагуче,
Під його диханням жив і яснів,
І тучі у небі — були не тучі,
І горе минало маревом снів.
Залізо подай — зім'яв би, як глину,
Землю б на плечі звалить,— поніс,
За одну коротку любові хвилину,
За одну краплину коханих сліз,
За посмішку — з ночі стояв би до рана,
Нехай би тіло хоч смерть огорта!

— Хто вона,— Оксана?

— Правда, Оксана.

Все проминуло, як фата моргана,
За очі, за чотири важкі літа.
Де вона? Що вона? Згадую знову
Очі, і посмішку, й пахощі кіс,
Напівзабуту рідну розмову
Хоч би з минулого вітер приніс.
Очі заплющу — приходить спокій,
Сміх її — дзвоник із темноти,
Голос м'який, молодий, невисокий,
А подивлюсь: біля мене — ти.

— Я?

— Ти, в ході, у найменшім русі,
В кутиках уст — той же самий жар.
Тільки от коси у тебе русі,
А в неї лились, як чорний пожар.
І такі ж у тебе гарячі долоні,
І зморшка на чолі, як жаль промайне.
От була б вона у вас в батальйоні,
То так, як і ти, врятувала б мене,
То так, як і ти, біля мене б ходила,
Німці взяли її, знаю я.

Мила моя...

— Хто ж то у тебе мила?

— Зіно, утішнице, радість моя! —

І він, як з болю, сплущив очі
Од хмелю золотих волось,
І тіло трепетне дівоче
З його раменами злилось.
І цілував, і дихав тілом
Її п'янким і молодим,
І двоє серць переболілі
Тремтіли віддихом одним.
Відчув шоку її гарячу,
Сльозу — на шерхлій, на своїй.

— Мій любий, мій... Ні, ні, не плачу,
Це так... Це я... Хороший мій! —

І знов уста і щоки близько,
І знов хмільна солодка мла.
Земля хитнулась, мов колиска,
І полетіла, попливла.
Вже ні людей, ні слів веселих,
Ні дум жорстких о цій порі,
Нічного неба круглий келих
Горить узорами зорі,
Та й більш нічого.— Любий, годі,
Тобі пора. Ходім? — Ходім.—
Обоє, зріднені у згоді,
Пішли, притихлі. Ген на сході
Шляхом второваним своїм
Котилось сонце в синій стелі.
Тополі гнулися в поклің,
Гудки на станції веселі
Кричали вітру вперегін.

— Постій, постій, я ще приїду!

— Люблю, коханий, я приїду!..

Дуби ронили лист по сліду
У пристанційному саду.
І Тимофій ще бачив зливу
Ранкових променів здаля,
Її, заплакану й шасливу,
Що десь відходила в поля.
Її очей тепло й неспокій,
І майво кіс (— Кажу, ти рад?).
І край хустини одинокий,
Що кликав знов тебе назад.

Привіт тобі, привіт, радянський вольний доме! .
 І рідних міст і нив узористий кришталь,
 Он журавлі ключем летять у невідоме
 (Курли, курли, курли — у вересневу даль),
 Дубів спокійний шум у багреці та злоті,
 І перший холодок на зораній стерні,
 В колгоспнім полі пісня по роботі
 В осінніх вечорах тече в юнацькі дні.
 А голос так дзвенить, плете шовки-узори,
 Що серце завмира. Ти й сам би покотив
 Веселим хлопчаком через поля і гори
 Туди, куди веде незгублений мотив.
 Чи тракторист шука свою пекучу мрію,
 Чи молоде дівча в легкі сімнадцять літ?
 А може, бій згадав і ночі грозовії,
 Вернувшись з війни додому, інвалід?
 Стоїть йому в очах карпатський димний ранок,
 Теплушки скрип нічний, боїв глуха луна,
 Встають із чорних піль, із переправ, із землянок
 Товаришів знайомі імена.
 Од станції шляхом, накоченим у жниво
 (На хлібоздачу хліб возили до комір),
 Додому Тимофій вертався. Наче диво,
 Шумів понад Дніпром густий сосновий бір,
 Останки бліндажа, потлілого в негоду,
 На збочині крутій гармати щит в іржі
 Стрічались йому. О, дальні дні походу!
 О, кинуті навек, забуті бліндажі!
 Віконце з сосняка, старий пучок соломи,
 З двох дощок тапчанок у темному кутку,—
 Все так лишилось в нім, як в дні тривоги і грому.
 Коли ми за Дніпром шукали путь витку.
 Тут грілися бійці, і лейтенант щасливий
 Дзвонив у телефон, мовляв, порядок е.
 Тепер над попелом чебрець підвівся сивий,
 Як наша молодість, яку ніщо не вб'є.
 Снаряда слід важкий черкнув залізне титло.
 Тритонки в місто йдуть і мнуть гіркий полин.
 ...Здається, в бліндажі і з гільзи блима світло,
 Ватутін і Хрущов рішають бою плин,
 Їх сталінський наказ веде над сиві хвилі

І править армій шлях на ці сухі кряжі.
О, світло красних зір на ріднім небосхилі!
О, кинуті навік, забуті бліндажі!

Танкіст додому йшов, а в нього за плечами
Мішок — солдатський скарб незгублений, і в нім
З нехитрими, як світ, похідними речами —
Дарунки друзів. Я про це повім.
Коли його усі проводили з бригади
В останній ясний день у тихому ліску,
То друзі стали в ряд на бойовім параді,
Прощання мить вчуваючи близьку.
І в кожного в душі й на серці затремтіло,
Не в одного, сказать, з'явилася сльоза.
Жили ж разом в бою, одне робили діло,
І скільки друзів тих упало й почорніло,
Скількох із них навік покрила в ніч гроза!

Притихлий Тимофій, що вийшов з медсанбату,
Відчув цю близькоту без кривди і оман,
Очей тепло ясне і мову небагату,
Гарячий серця жар, що раз даний солдату,
І дружби добру міць, народжену із ран.
Він кожного із них в обличчя знав за роки,
За ночі штурмів злих і горесних невдач.
Он голову підвів ставний юнак, нівроку,
Правофланговий друг, обсмалений сурмач.
Он стали поблизу і техніки й радисти,
В комбінезонах — вслід — веселі баштарі,
І водіїв потік, шикуючись врочисто,
Гвардійський стяг несе у полум'ї зорі.

— Де не шуміло ти, скажи, моє знамено?
Розлуки час настав — і ти мені прости.
Я всі броди й річки згадаю поіменно,
Всі пройдені злічу місточки і мости,
Де ти мене не раз вело із бою к бою,
Де я радів, журився, і дихав лиш тобою,
І гнівом клекотів, і кидався до мсти.—
Так думав Тимофій в останню ту хвилину,
Прилав, поцілував полотнища краї,
За довгі ночі й дні, що мчали без упину,
За радощі свої і труднощі свої.

А потім сіли всі півколом на травичі
І випили чарки і, ясно, всі до дна.
Парторг підніс йому, подарував рушницю
Шістнадцятку: — Дивись! Двостволку. Ось
вона!

На зайця з нею йди в поля, чи в шумні нетрі,
Шукай лисиці слід у вечори сіді,
А бій,— хороший бій: на сімдесят п'ять метрів,
І два стволи горять, як сонце по воді.—
Він дивиться з гори на подніпрові плавні,
На білі, од дощів, сухі очерети,
Дитинства теплий слід плете стежки недавні
І юності пора,— до неї не пройти.
З плеча рушницю зняв, на ній гарячі блиски,
Приліг, націлився, зрадівши як дитя,
На плесо — он пливуть прудкоголові лиски
І сизий селезень веде мале утя.
Рушницю одіклав. Згадав недалню хату,
Там мати й дві сестри, і вогник на вікні.
А селезень підняв, як лук, тугі крилята
І низько прошумів, і зник у вишині.
Кілометрів за п'ять лежали рідні луки,
Козин, а там Плюти й Стара Дівич-гора.
Тож Тимофій узяв з плеча мішок під руки,
До ночі, як не є, доб'ється до двора.
Під кузнею спинивсь. Там зір кошлаті мітли
Мели осінній лист. Утер із лоба піт.
Із хати у вікно лилося тихе світло,
Рябко зашамотів, загавкав од воріт.
Ну, от і дома ти, з людьми, з двором, з полями.
Занила рана знов, відчув утому ніг.
Постукав у вікно.

— А хто?

— Ой, сину!

— Мамо!

І скригнула дверми, і впала на поріг.

VII

За місяць, наче в рідну хату,
У Тимофійові краї
Із фронтового медсанбату

В село, в лікарню працювати
І Зіна прибула. Свої
Чуття і радість світлу, чисту,
Як скарб, ховала. На хліб-сіль,
На добру зустріч урочисту
Її просила вся артіль.
Чи ви були на тій розмові,
Чи танцювали, чи пили?
Коли кленові і дубові
Аж угинаються столи,
Підлога тріскається в танці,
Музика «горлицю» втина,
І десь, можливо, аж уранці
Стихає гульбища луна.
То бувші льотчики й піхота,
Танкісти й просто ковалі,
Утерши з лоба краплі поту,
З веселим сміхом, без клопоту,
Забувши рани й мозолі,
Танцюють в колі. Грай гучніше!
Підсип-но жару! Нам не жаль...
І вечорів осінніх тиша
Пливе в човнах багряних вдаль.

VIII

Хто за війну сходив не по одній дорозі,
Десь на перонах спав,— підтримає мене.
Люблю далекий крик спітнілих паровозів
І полустанку дим, що видивом майне,
Шлагбаумів життя на шумнім повороті,
Теплушок мовчазних пломбовану орду
І на нічній путі в роботі і в клопоті
Очей дівочих блиск, усмішку молоду.
І вже нові встають облоги і дороги,
І чуються нові незнані голоси.
О, схрещених путів незвідані тривоги!
О, рейок дзвін твердий, вперед мене неси!

І так проходять ешелони,
І світять станції чужі,
А там Вітчизни дальні гони,

І рідних міст ясні заслони,
І волзькі кручі-рубелі.
Зима у грудні білить віти,
Синиць пускає і лисиць,
В засіки сипле жовте жито,
Зерно тужавіле пшениць,
І поїзди стрічає вдома,
І креше іскри об граніт.
То із полону брат-сірома
Вернувсь до батьківських воріт.
Його в Майданеку стріляли
Німецькі люті басмачі,
На смертне ліжко двічі клали,
Іспопеляли у печі.
На нім — потерті черевики,
Чужа шинелька на плечах,
Пекучий біль затятим криком
У страдних жевріє очах.

За першим — другий поїзд лине
У сплесках диму і луни,
На рідні доли і долини
Дівчата їдуть з чужини.
І вість летить містам і пушам
Їх зустрічати не плачем, —
Колгоспним, теплим, запахущим
Післявоєнним калачем.
А я посиджу з Тимофієм,
Погомоню про се, про те.
В полях не жито половіє,
А свище віхола й мете.
Сусід заходить в теплу хату,
Сіда, збиває сніг із брів
Та й каже: — Буде радість к святу,
Оксану тільки що зустрів
На станції. А завтра дома,
Мабуть, що буде. Он воно...

І Тимофій, як дуб під громом,
Що спав тривожно і давно,
Аж затремтів. Живе й жагуче
Чуття клекоче й зве: вона!
Як біль, що палить неминуче

І спопеляє й не мина.
І те, що жевріло на сконі
Крізь гомін літ в самотині,
Тепер звелось, як буйні коні,
Коли у чортовім розгоні,
Летять над урвищем одні,
Вудил не чуючи.— Зіно, Зіно!
От вона, твоя довгождана ніч.
Ранок вечору встане на зміну.
— Я піду, сказав, я її зустріну.
— Іди, мій хороший.— Затихла річ.
Сон одлетів, не заплющив віч.
— Я піду,— сказав,— я її побачу,
А ти не гнівись, бо вона ж одна.—
— Іди.— І завмерло серце неначе.
І тільки чекання важке, гаряче.
Сон одлетів. Тишина — як струна.
І в тій тишині вона бачить: полем
Іде він, шукає мрію свою.
Серце його розтривожене болем,
Руки зашерхлі під вітром голим,
Наче тоді, ув останнім бою.
Всніжене поле лежить безкрає...
Небо... І він. І, здається, все.
Зсхолу билину сніжок зриває
І завиває й несе, несе.
А він іде у білі нетрі
Зав'юженої темноти,
Важких чотири кілометри
Іще до станції пройти.
Десь блимне вогник у долині,
Як світла вранішня зоря.
У теплій, затишній хатині
Школяр читає букваря,
Чи фронтовик згадки гарячі
Веде на свій один мотив,
А чи шофер із хлібоздачі
Вертався й фари засвітив?
А тут у полі дві тополі
Скриплять, високі і живі,
І телеграфний стовп поволі
Гуде, як в ночі фронтові.
Між тих тополь ти з нею вперше

Поцілувався. Ну, згадай!
Дощу краплини з лоба втерши,
Стояв до ранку в зелен-май.
Згадай ту днину і долину,
Гарячі клопітні жнива,
Як танцював не 'дну годину,
Коли гармошка виграла,
Звірявсь Оксані щирим словом
І припадав до щік, до скронь,
І пахла житом колосковим
Дівоча лагідна долонь.
Було пригорнеш, бачиш вії
Злоті на сонці, як на те...
Снігами сивий вітер віє,
Ти йдеш, а він мете й мете.

ІХ

Скриплять на станції вагони,
Од паровозів теплий дух,
І ночі сині напівтони
Цвітуть під буйством завірюх.
Ліхтар хитається, як п'яний,
В запоні білосніговій.

А ти виходиш в свій останній
Без крові найтрудніший бій
З самим собою. День почати,
Зітхнуть полегшено б тобі.
У довгій залі сплять дівчата,
І сни їм сняться голубі:
Про добрі зустрічі та гулі,
Домівку, хміль, весільний дим,—
І сон в побіленій кошулі
Стоїть над ними вартовим.
І черговий не світить світла,
Шепоче батьківські слова.
Дівоча юність неодквітла
Минулі муки одвіва.
Дівчата сплять.

Йдеш ти у темному коридорі.
— Де тут Оксана? — Образ зрина...

Кроки притишені, твердо-суворі.

— Далі питайте. Там десь вона.

— Далі проходите.

І наче з безодні

Стала, підбігла сама: — Тимофій?

Я відчувала, — будеш сьогодні.

Голос почула, ну, думаю, твій.

Як же живеш ти? Давно вже дома?

— Як би сказати, давно, чи ні?

Тижнів із два вигоню втому,

Ранений був у Німеччині.

Ну, а вже дома живу не гостем,

Прийдуть сусіди, а то й рідня

З розпитом тихим, з привітом простим,

От і, виходить, робота щодня.

Став головою сільради, — мороки,

Праці, як кажуть, цілинний край.

Од тебе ж ні слова чотири роки.

— Я привезла тобі...

— Що там? — Чекай!

Дай поцілую, минеться туга.

— Ой, ні, навіщо? — Він змовк і притих.

— Я, правда, Оксана, твоєї подруга,

А її, твоєї, немає в живих.

Нас так і кликали: дві Оксани,

Так і на фабриці звали: двійня. —

Та він вже не чув її слів останніх,

Як мертвий не чує сонця і дня,

Як воїн сліпий, що не бачить неба,

Не зна, куди тіло своє нести.

— Вмирала вона, — то усе про тебе,

Я привезла тобі... —

— Що там? — Листи... —

Узяв ті листівки у праву руку,

Потерті од часу, од забуття,

Як жар неспалимий, любов і муку,

Як половину свого життя.

Пішов од станції. У полі

У сивім інеї живі

Шуміли молодо тополі,

Як в темні ночі фронтові.

Гривастий місяць — дикий огир

Летів у хмарну оболонь,

І вже не дим, не згар і погар,
А снігу білого вогонь
Дорогу слав. Вітрець зухвало
Листи тріпав полум'яні,
Вони оживали: — Любий, не мало
Я виглядала в ночі і дні,
Я твої стежки обцілувала,
Всі, що проходив на цій війні.
Ти їх ховаєш з остороги,
Що за слова в них, знаєш ти?
— Қосами своїми слала б дорогу,
Тільки, щоб танкам твоїм пройти...

Прийшов додому він із ночі,
І Зіна кинулась: — Зустрів? —
Коли ж поглянула ув очі,
На смугу посивілих брів,
То ні про що вже не питала,
Дивилась в очі. Сонце знов
Земні обходило квартали,
І все народжене вставало,
На бій, де щастя і любов.

Отак і я із Тимофієм
Прожив ці літа. Так і я
Даю себе вогню й надіям.
О, світе — молодість моя!
Люблю і радуюсь донині
І славлю стежку, що крута,
У віковій земній долині,
Де друзі ждуть мене єдині,
І теплий вітер гне жита.

С И Н И

Героїчна симфонія

У надвечір'ї шумить потолочене жито і ходить моя молодість тихими кроками. Вона шукає нових стежок. Скільки їх довелось стоптати за чотири літа од Волги до Пшемпи і Чорної Ніди! Вона оглядає передові, пориті на сталінградських горбах, на синьому Бузі і на чорних Карпатських пляях. Багато їх? — Мабуть, не мало. То мої ноги кривавились на тих стежках, то мої руки копали бліндажі, обливаючись потом, то моя душа, як птаха, трепетала над ними, падаючи, радіючи і рвучись уперед, знаходила нові тривоги й радощі на тих вітряних, збитих війною долинах.— Що то шумить за обрієм? То не тополя в Трипіллі? Не волзька хвиля б'є в берег? — Ні! То твій далекий голосок кличе мене додому. Ходи ж, моя молодосте, тихими кроками, а я скажу слово про тебе.

Останній рів димовищем пропах,
Останню гільзу кинула гармата,
І гілка дуба, чорна й вузлувата,
Піднявши пальці, клониться в степах.

Йй піділлють із котелків води,
Йї нахилять, як лицем до брами,
До сонця із кошлатими вітрами,
Хай соки п'є гарячої броди!

Солдатський труд закінчено вночі,
І звістку добру вдарили салюти,
З Кремлівських веж удари світом чути,
Хоча й мовчать танкісти й гармаші.

Ми мертвого останнього берем,
Пораних пошлем до санчастини,
І завтра вже ніхто їх не нестиме
На санлітучку й просто в оберем.

І завтра вже не треба більш пайка,
А їм, хоробрим, випишуть мандати,
Що, мов, були розвідники й солдати
І доля їх була, як сон, тонка,

Що не шукали затишку в біді,
Чужих земель, чужинських географій!
І голоси їх буйних біографій
Шумлять мені, мов клени молоді.

А мертвому насиплемо довіч
Чужу ріллю, пошлем додому звістку
І спişемо на гордім обеліску
Його життя важких розлук і стріч.

Прости нам гріх, небачена жона,
І не грози, дитини ручко біла,
Що ми його не захистили тіла,
А він нам брат. Але на те й війна.

Напевно, буде те прощено нам,
Що ми од горя стали незavidні,
Але ми в гніві наступали три дні
І бились три дні лиш його ім'ям.

І хай він спить, немов живий, між нас...
Я більше говорить не маю права...
Нехай Лютомир, Кряжич і Морава...
І молодих віків густа заграва
Над ним у дзвони дзвонить повсякчас.

* * *

О, поїздів фронтових бистрота,
Вечірна даль розкрояна надвоє,
І хмар низьких посивілі сувої,
І на шляху сосонка золота!

Хрипить і свище дзвінко паровоз,
І машиніст, замашений, в мазуті,
Стає на східці, в заліззя окуті,
Везе солдатів від смертей і гроз.

З Берліна, з Праги, з віденських долин,
З Карпатських круч і з-над ясної Влтави
До Мінська, до Тобольська, до Полтави
І до грузинських сніжних верховин.

Вези їх, машиністе, день і ніч,
Підсип вугілля, хлопче-кочегаре,
Щоб з паровоза світла, димна пара
Висіла в небі звісткою для стріч.

Нехай солдата жінка привіта,
І до світанку висидять обое...
О, хмар низьких розкряні сувої
І поїздів фронтових бистрота!

Тоді на станцію виходить мати. Моя мати у темній хустині над синіми старечими очима, в юхтових чоботях, припалих пилом польової дороги. Руки її тримають хліб, спечений для синів, і пахнуть ці руки осіннім вересом і тим бентежним запахом моєї юності, який ношу я й по сьогодні в своєму серці.

Постій годину, пройдуть поїзди,
Постій до ранку,— їх зустрінеш, може...
Тебе чекання горбить і тривоже,
Багрить проміння теплої звізди.

Така ти в мене вічно, як була:
Між людьми непомітна, невисока...
Ото з синами все було морока:
Кормить, поїть та бабські знать діла.

Жнива надійдуть,— висушить копа,
Стерня поколе до крівці і поту,
А діти все росли поміж клопоту.
Дивись, і старість в гості підступа.

Дитинство буйне видиться мое,
І юність вітер спогадів хитає.
Тебе, нап'ється батько, то поб'є,
А потім і потішить, всяк буває.

Нам в інститути вийшло йти, до шкіл,
До нових воєн і гарматних гуків,
А в тебе дні поділені навпіл:
Йти від мужа, від синів до внуків.

Старанно хліб покраеш до стола,
Миски поставиш, глянеш по роботі:

— Ви їжте, діти, ну, а я вже потім...—
І сядеш збоку, тиха і мала.

За кожного посивієш, як дим,
За невісток, за внуків, за сусідів.
Коли й кого і хто за що обидив,
Все зло на себе, а добро — другим.

— Та я стара. Чого там! Все мое...—
Зітреш усмішку хусткою потиху...
Для інших — хліб, а як собі — то криху,
Для інших — радість, а собі — що є.

Яких-то снів наснила за війну,
Яких думок надумала за літа!
Сини пішли шляхами на півсвіта
Вітчизну захищать полум'яну.

Несла листи їй пошта польова,
Із Балтики, з Карпатів — адресати,
А кров синів їй хто міг показати?
Тим більш, для крові не живуть слова.

У темні ночі, в поклики світань
Вже поїзди з війни ідуть додому,
Сини твої з-під смерті і з-під грому
Вже на пероні. Мамо, бачиш? Встань!..

Запахло війною на пероні, наростає крещендо вітру,
вересневе листя котить під паровоз, сушить його димом,
палить іскрами. І за тим листям швидкі й плечисті ви-
ходять з теплушки сини при зброї, з котелками в руці—
де б його чайку сьорбнути? Вийшли та й побачили ма-
тір. А вона вже біжить до них, підняла руки, впустила
хліб додолу: — Сини мої! Сини мої милі!

— Найстарший мій, скажи мені тепер,
З яких річок ти пив і де проходив,
І де сліди важких твоїх походів
Залізний вітер воєн не затер?

Які ти рани злікував собі?
Із ким братавсь? Яку знайшов людину?

Гарячу мрію,— матерню, єдину,
Леліав серцем в радості й журбі?

Підійшов найстарший до матері, зняв пілотку, роз-
повідає про те, що лишилося в серці, як випечене гарячим
залізом.

— Ворог, мамо, убив дитину,
Мою п'ятилітню Олю, дочку,
Мою незабутню, одну-єдину,
Зелену ялинку мою гнучку.

Я того ворога стрів у бою,
Нашої слави гримів салют.
— От, кажу, стрілися ми з тобою.
Кате мій, падай і мри отут! —

Я вбив його, мамо. І легше стало,
І наче птаха стріпнулась душа...
А нам же іти за Ельбу немало,
Де буряні ночі й розбита соша.

І десь на безлюдді, в крутім димищі
Де зорі грілись, як жовті піски,
Почув я в будинку, в огні, на горищі
Тремтячі дитячі два голоски.

Вони захлинались од спраги й суші,
Од жару й вогню обгорілих кімнат,
І смерть у торбинку клала їх душі,
Схожі на теплих горобенят.

І смерть уже ставила чорну печатку
На ділі своєму, як і завжди.
Кинувся в племінь, хлоп'я і дівчатко
Виніс і смерті сказав: підожди!

Шинелею вкрив їх, підняв, не глядя,
Поніс в медсанбат на однім плечі.
Може, згадають колись, що дядя
Іх із пожару виніс вночі.

Заходить тепла вечорова зоря, бринить на синіх матер-
ніх очах. Мати стоїть нерухомо, мов закам'яніла. Потім
підходить до найстаршого, цілує обвітрені, запечені вій-
ною губи.— Спасибі тобі! — А середульший уже кинув
цигарку, підняв автомат на плече, вийшов перед неї:
— Мамо, я теж скажу!

— Ну, говори своє заповітне.

— Як шуміли вороги,
Як лягали до ноги
Під броню побиті,
Я знайшов дружка в бою
Біля смерті на краю
В почорнілім житті.

І підняв його й поніс
По вибоях од коліс
Ми живі ж, ми люди!
А від того від бійця
Ні усмішки, ні слівця,—
Смерть сіда на груди.

— Що ж, виходить, трудно нам,
Смерть поділим пополам,
Мій незнаний брате.
Куля вдарила й мене,—
Хто ту рану спом'яне,
Хто те буде знати?

Ми вмирили три доби.
Там шуміли нам дуби,
Хлюща плюскотіла...
Іли вдвох сухий горох,
Я траву м'яку, як мох,
Клав йому до тіла.

А знайшов нас медсанбат.
— Що ж, кажу, підводься, брат,
Буде діло путне.—
Де ти ходиш, робиш як,
Друг мій, Вася-сибіряк,
Брат мій незабутній?..

Хай згада нас тихий Дін,
Золотої Праги дзвін,
І Варшава й Вісла,
Темний ворон у полях,
Горяний моравський шлях,
Туча, що нависла!

— Добре діло стояти за друга. Святе діло. А ти, мій найменший, Іване, чому ж мовчиш? Що доброго вчинив на війні? Що бачив?

Тоді гаснуть над станцією ранкові стожари, промінь сонця б'є в обличчя третьому, і мати бачить його, світлого і веселого, як у дитинстві, коли співала йому колісанку: — ой, люлі-люлі, котино, засни, мала дитино,— а він сміявся, сміявся і простягав до неї рученята.— Чому ти не дивишся на мене, сину? — Я не бачу вас.— Чому твої руки опущені додолу? — Вони холодні вже лівроку. Я мертвий, мамо.

Лежу я в Мораві на сивім схилі,
Дзюрчить у ногах горяний потік.
Далекі мої, незабутні, милі,
Мені тут лежати судилось вік.

У касці моїй ночують тумани,
В АХО в нас тій касці знають число,
Із серця мого крізь чотири рани
Зелене, колюче жито зросло.

Летять наді мною моравські птиці,
Сідають до віч воркуни-голуби,
Ночами мені жебонить криниця,
За батька, за матір — старі дуби.

Я кров їм віддав,— нехай зеленіють,
Я голос їм дав,— хай гудуть вони,
Несуть мою мрію, мою надію
На площу Червону із чужини.

Повз мене проходять полки і роти,
І Конев і Жуков бувають тут,
Обличчя моє без тривоги й скорботи
Приймає з Кремля грозований салют.

І Сталін іде в останній заграві,
І слуха, як в полі стихає бій,
І каже він людям: — Лежить в Мораві
Боєць мій. Солдат мій. Хороший мій...

Мати кидається до найменшого, хоче обняти його, але зникає рідне обличчя сина, розпливається в імлі, як далекий журавлиний клекіт, і тільки бачить вона синові наввіки заплюшені очі, і серце, пробите кулями навиліт, і зелений колос, що виріс з його тіла на моравській долині.

— Сину мій! — кличе вона. Гудуть сурми вітрів над поїздами, і стоїть на станції рум'яний ранок.

А додому ішли, як у дзвони гриміло,
Мов приїхали хлопці — і зовсім — із фронту,
Отепер вже візьмуться за мирне діло,
Хай спочинуть із тиждень, і пальцем не троньте.

Подарунки на свято привезла міліція.
Частувати гвардійців — не легка справа.
Десять півнів зарізаних лягло на полицю
І перчаним огнем пломенилася страва.

І дими над хатами стояли верблюдами,
Сідуваті і мирні, легкі і прозорі,
І курині голівки виднілись над блюдами,
Летячи по мисках у холодній коморі.

І дівчата дивились у люстра лукаво:
— Що там буде — побачим, гляди, ще й
весілля...—

І димилась на огнищі бронзові трави
З сталінградських долин по високе Трипілля.

Вже під вечір сідали до столу у хаті
Із сусідами, з близькими, із родичами.
Два сини, два живі, два на щастя багаті,
Хоч те щастя, як кажуть, не носить за плечами.

Ну, а мати в кімнаті не біла поклони,
Оглядала у сховнику одяг не новий:
Двох найстарших — замащені комбінезони,
А найменшого, вбитого, — піджачок празниковий.

Дві сорочки, прасовані чисто і гладко,
Та рушник із узором: листя на дубі.
Тут лежала його піонерська краватка
І значок комсомольський, що видали в клубі,

І школярські коньки, на гулянці притерті,
Як біжить було з вітром у білім завої,
Атестат з військкомату, листи у конверті
З тої пошти далекої, із польової.

А коли поночіло і зорі із дітьми
Вже наслухались співу про Галю й Катюшу,
То здалося старій, що стоїть за ворітьми
Той, найменший, що ліг, наче камінь, на душу.

А як дощиком вдарило в вікна знадвору
Вересневим, густим передзвонисто й хлипка,
То сусіда сказав: — Так Ванюша із зборів
Як приходив, бувало, то стукав у шибку.—

Зашуміло гілля, мов трусили їх заблуки.
Покотились антонівки — гирі неначе.
І найстарший сказав: — Ти дивись, які яблука!
Це ж Ванюша садив їх, вродило добряче.—

Та й по чарці хильнули, й руками легкими
Заплескали в долоні,— гульба ж наостанці.
І здавалось усім, що й Ванюша із ними
Випиває і креше підковами в танці.

Стояли люди на матерньому подвір'ї, гомоніли стиха
і радувались, що війна минула, до роботи пора братися,
хлопці вертають додому: кажуть — це знову на станцію
ешелон прибув. А перед ними батьківщина засвітилася
од Алтаю і по Дунай, як ото вві сні буває: в димках,
у росі, у дзвоні ковальських молотів, з поля війнуло бен-
зином, в МТС заправляли перші трактори. І високі жу-
равлині ключі курликали в небі: «Будемо жити!» І дві
молоді яблуні під вікном хилилися матері на плече: «Бу-
демо жити!»

Будем жити повіки, як Волга й Дніпро голубі,
Як гранітний Хрещатик на київським давнім горбі,

Як висока тополя,
Як земля наша з поля,
Перепалена, чорна, та рідна мені і тобі.
Будем жити, як сталь, що в огні і горить, не згоря.
І двадцятого віку підводяться руки: — пора!
Встала світла година, —
Вбили змія з Берліна,
Замели пожарину з двора.
Що ж робити мені? Я — тривожний, нестомлений
птах.
День новий устає і куриться незвіданий шлях.

Буду воїном жити,
Буду путь сторожити
На твоїх, на кривавих й зелених полях.
Поросту колючками і вкрию сухі береги,
Щоб не бачила мати чужої страшної ноги.

Є ще серце у мене.
— Вирви тепле й шалене,
Поділи на частки і додай до цвітіння снаги.

Хай пилина моя розів'ється у цвіті новім
Колоском чи калиною в вічнім горінні своїм,
...Буду воїном жити,
Буду путь сторожити.
О, народе радянський мій, вічно живім!

ПРОМЕТЕЙ

Як зараз бачу: з-за ріки —
Дві кручі, наче маяки;
Одна зелена, чорна друга,
Чи лігне сонце, чи зав'юга,
Вони стоять собі віки.

На чорній кручі чорний дуб,
Як добрий воїн-вітролюб,
Весь посмаглілий, обгорілий,
Стоїть на кручі потемнілий,
Кому б сказати все? Кому б?

А тиха пристань ожива:
В артілях виспіли жнива,
Вантажать динь багряні кулі,
І кавуни лежать поснулі,
За човном човен підплива.

Од цигарок снується дим,
І пахне житом молодим.
І рибним виловом багатим,
Сухим засмоленим канатом,
І тютюном, як спирт, міцним.

Чому ж та круча нависа?
Чому лиш чебер та роса
Лежать на схилі одиноко,
І стовбур спалений високо,
Як меч, ввігнався в небеса?

I

Отож на пристані, як сон
Зморив, узяв собі в полон
Артіль вантажників, і тиша,
Замків закованих міцніша,
Лягла на кручі й на затон,

П'ятірка сивих плотарів
Сиділа в тінях яворів.

Варили кашу на триніжку,
А молодий «козячу ніжку»
Смоктав і річ сповага вів.

Я теж підсів до них... «Тоді
Дощі пройшли, і на воді
Ще хвилі в'юнились, ще зсрі
Стояли тихі та прозорі,
Як перші маки молоді,

Ще вечір спав в очеретах,
І полохливий мокрий птах
Шукав гнізда. Об тій годині
Знайшли їх трьох в оцій долині:
Один юнак, а два — в літах.

Знайшов їх хлопчик із села,
Із нашого. Смертельна мла
Ще молодого не зв'ялила,
А двох, старіших, обпалила,
Холодні очі повила.

Вони уткнулися в пісок,
Немов заснули на часок
І землю гріли під собою,—
Шматок землі, одбитий з бою,
Плацдарм — на метр, а чи на крок.

То добре — німців ні душі.
Шумлять пошерхлі комиші.
Бійців тих два, прийнявши муку,
Плеche в плече, рука на руку,
Лежать. Видать, товариші.

А третій попросив води,
Хлопчині каже: — Підведи,
Я ще живий, підходь-но ближче,—
Його сховали на горище,
І ранок змив його сліди.

То був юнак не з ближніх міст.
Чи комсомолец, комуніст,—
Людина наша. Був солдатом

Хорошим, видно. Мов за братом
За ним дивились. Падолист

Ще не вийшов із дібров,
Ще жовтень літа не зборов.
І в ті години ясні й гожі
Юнак вже зводивсь на сторожі,
Відчув живу, гарячу кров.

Кажу, він був не з ближніх сіл,
А десь з Смоленщини, де стіл,
І хата, й люди — всім привітні,
Зайди у лютому, чи в квітні,
То хліб і сіль — завжди навпіл.

І в нас і в них — цвіте в маю.
Жита одні, в однім краю,
А вечорами — хлопців гулі,
А влітку в них такі ж зозулі
Кують в дубовому гаю.

Дніпро із їхніх шум-борів
Тече до нас. А в матерів
Такі ж смугляві, чесні руки,
А в довгі дні боїв і муки
І їхній край, як наш горів...

Отож у темінь зореву
На в'ялу, скошену траву
Його поклали у stodолі,
Забинтували груди кволі,
— Нічого, — каже, — оживу, —

Неначе з тяжкого труда,
В пилу сорочка — аж руда.
А він хазяйці: — Що там, мати?
Смертям двом, каже, не бувати,
Одну ж обдурим. не біда.—

Сусід одежину дає:
— Свое зніми, бери мое,
Ось, ось бо німці будуть скоро.—

Він гляне скупю і суворо:
— Ні, каже, буду вже як є...—

Лежить — в пілотовці своїй,
У гімнастсьорці польовій,
З кишені вийняв білу хустку,
Неначе їхав у відпустку,—
Затримавсь на передовій.

П'янить ромашкою трава,
І він неначе у жнива
Приліг спочить, сказати слово,
А тільки рана випадково
Йому дихання забива.

Заснув. І сниться сон. Як тїнь,
Все метучи у пил і тлїнь,
Виходить смерть, старенька сваха,
З мішком дорожнім костюмаха
Бреде між часу й поколїнь.

А проти неї вітер птах,
Отой, що вирїс у житах,
Що гне дуби, як буйні коні.
Питає смерть: — Боєць на коні?
Я з ним пограюсь попервах.

— Ні, не пограєшся, стара,—
Говорить вітер,— не пора.
Давай-но битися з тобою,
Як переможцем вийдеш з бою,
Кульгай, бери його з двора...

Як свисне шерблена коса,
Аж кров'ю бризнула роса,
А вітер: стій! — і вище в тучі,
Метнув на неї гори-кручі,
Аж захитались небеса.

Вона на нього — слїз потїк,
Полки журби,— збирала ж вік.
А він — цвітїнням, літнім громом,

Огнем любові, всім відомим,
Стару у піджилки підсік.

Та смерть сміється: — Братку, бре! —
За косу й знову за старе.
А він — снаги узяв між люди,
Гарячим щастям їй у груди,
Та смерть і щастя не бере.

Він — блискавицею до ніг,
Хлібами, плодом, все, що міг,
Зібрав. А смерть жує охоче,
А костомаха знай регоче,
Кульгає в двір — і на поріг.

І просить вітер у бійця:
— Постій зі мною до кінця.—
І людським серцем — в очі смерті,
Спалив, стоптав кістки потерті!
Ще є в людей такі серця!

Сміявсь юнак о другім дні:
— Це, каже, в роті по мені,
Мабуть, скучають.— Сні — на руку,
А за вікном земля од гуку
Тряслась і корчилась в війні.

II

Ви чули, як шумлять бори
У вересневі вечори?
І кожен вечір — у шоломі,
В шинельці, в далі невідомі
Несе багряні прапори.

Де він спочине на землі,
Під курним небом, в ночі злі?
А з ним за дальніми містами,
За ріками і за мостами
Курличуть мирні журавлі.

Бійцю polegшало, він міг
Вже підвестися на поріг,

Картоплю зварену в «мундирах»
Вже їв, як є, в розмовах щирих
Летів, як птиця, в даль доріг.

Він думав часто, що в полку
В таку годину, в ніч таку
Об нім забули. Про кончину
Сам командир в сумну годину
Промову висказав палку.

Що, може, на передовій
Його шукав весь перший рій.
Та де ж? І дощечку з зорею
Йому зробили, й над землею
Вона над іншим кличе в бій.

А він живий, дивись, живе!
Чуття бринить легке й нове.
Ще день чи два — і він, нівроку,
Глибінь Дніпра ясну, широку
Не в човні,— сам перепливе.

За ним — до смертної межі
Німецькі кулі, як ножі,
А з ним услід — дніпровські бурі
І сміх радий, і дні понурі,
Й вітрів осінніх м'ятежі

Перепливуть. Такі дива.
То буде радість, а слова
Самі поллються.— Як ти? Звідки?
А рани дві — важкі, як свідки,
Та ще в сивинах голова...

Чекай, це все в потоці мрій.
Заходить хлопчик, вірний твій
Товариш. Він тебе німого
Знайшов із матір'ю й до свого
Двора приніс. Живи. Радій.

— Ну, що там, хлопчику? Сідай.
— А що казати? Німцю край!
Година, бачите, суворая,

Не сплять учора й позавчора,
Гелгочуть, шепчуть. Що там — знай!

— Видать, капут? — Мабуть, капут!
Гармат наставили он тут,
За нашим садом, в огорожі,
Блукають тихо на сторожі,
Один другому: гут? — Не гут?

А щоб вас чорт узяв, сичі!
— І ще що бачив? — Що? Вночі
Вже осінь глянула до двору,
Мені б до школи в цюю пору,
Та школу замкнуто й ключі

Украли німці. А в ліску
Кленове листя по піску
Лежить багряною габою,
А черногузи між собою
Клекочуть на старім містку.

І ти Смоленщини поля
Згадав обкошені. Рілля
Біліє в бабинім тім літі,
Немов по всім широкім світі
Полотна білі простеля.

Калина в пурпурі, дуби,
На отчій хаті голуби
Злітають в синь, гармошка грає,
І так-то грає,— серце крає,
Що вмри,— а згадуй і люби!

Снується вечором легка,
Глибока й тиха, як ріка,
Забута пісня за пороном:
«Звезда полей над отчим домом
И матери моей рука...»

— Ах, світе вольний-грозовій,
Як я люблю тебе! В нічній
Осінній тиші хоч книжчину

Ти почитай мені, хлопчино,
Світи ліхтарик, хлопче мій!

— А що читати? Книг нема.
Тут за листівку — всім тюрма,
А ви про книгу. Де та книжка?
Хіба «Кобзар»? — В очах усмішка,
Побіг, руками обома

Несе. Сухий листок-папір
У книжці, видно, з давніх пір
Не раз почитаний, жовтавий,
А жар його, а поклик правий
Легкою мірою не мір.

І вже бреде сліпий кобзар,
І Гонта кличе на пожар,
Кавказькі гори в млу повиті,
Рясною кров'ю политі,
Чолом підводяться до хмар.

І Катерина півжива
Дитя в хуртечу сповива,
Сніги колишуться над нею,
Орел жадібний Прометею
Криваве серце розбива.

— То хто ж він був? — То був юнак,
Що в бога вкрав вогонь і знак
Того вогню приніс людині.

— Читайте-но далі.— Мерхлі тіні
В кутку хитаються, як мак.

— І бог убив його? — Ні, ні,
Скарав довічно, в єдині
Прикув до скелі, мов к порогу.
— То й що? — Він не скорився богу.
— Ого людина!.. — Так одні

Собі удвох у пізній час
Щось гомонять. Ліхтар погас.
Вони вже сплять ополуночі,
І Прометея зорні очі
Ім в сні ввижаються не раз.

Облава німців по дворах,
 Як та чума ходила. Жах
 Німий, холодний, до світанку
 Гримів прикладами на ганку,
 Стріляв, свистів, палив у прах.

Повзли машини по шляху,
 Стерню збиваючи суху,
 Веселий півень на загаті
 Мовчав, кричали діти в хаті
 В тривожну ніч, у ніч глуху.

Ворота впали, од воріт
 Сліди підкованих чобіт,
 Чужих чобіт, чужого слова.
 І місяць в небі, як підкова,
 Безумно котиться у світ.

Уже моргає ліхтарець,
 Уже в stodолі, де боєць
 Заснув,— стоять, як сірі круки,
 Уже кричать, падуть на руки:
 — Ти звідкіля? Ти хто? — Кінець.

Коли ж виводили за двір,
 То на ворота впав твій зір,
 На дві обірвані ворітні.
 Здалося, звалені, самітні,
 Вони шепочуть: нам повір,

Ми цю обійдемо біду.
 Ми ще скрипітимем в ладу,
 До нас колгоспник хліб везтиме,
 Весілля бубнами густими
 Стрічати буде молоду.

А ти приходить, як будеш жив,
 До нас у гості після жнив,
 І щоб твое зраділо око,—
 Ми так відчинимось широко,
 Щоб ти й сучечка не вчепив!..

Коли ж розвіявся туман,
Його з комірки на майдан
Вели з-під допиту на люди,
Можливо, хто жалом огуди
Роз'ятрить біль зажитих ран.

Як важко перші кроки йти!
На ланцюгах біжать хорти,
Дорогу нюхаючи, звірі,
І вартові мовчазно-сірі,
І офіцери — два кати.

Про що ти думаєш в цю мить?
Про те, що день твій одшумить,
Що згасне погляд на півслові?
Що, може, першої любові
Не дочекались, не допить?

Людських облич, можливо, жаль?
Чи неба літнього кришталь
З дубами й сонцем у долині
На серце ліг, як жар однині,
Як літ юнацьких тепла даль?..

Чи, може, смерті лютий крик
Ліг німотою на язик?
І ти прокляв і сонце й трави,
Вечірніх зір м'які заграви,
І все, до чого здавна звик?

Ні... Як же можна проклясти
Те, що живе в тобі для мсти,
Для воскресіння, як відбиток
Душі твоєї. Сонця злиток,
І правду, й гнів — тобі нести.

Тривожить інше: стане друг
Людей розпитувать навкруг,
Чи хто розкаже, як з собою
Не взяв зневіри я з журбою,
Не похиливсь од ран-недуг.

А чесно вмер. Від цих долин
Чи зайде воїн хоч один,
Чи занесе в смоленську хату
Про мене звістку скупувату,
Що не верне додому син,

Що з ним не стрінеться сім'я,
Чи мати знатиме моя,
Що інша мати в іншому домі
Мене доглянула в утомі,
Неначе син для неї?..

Що інша мати при свічі
В'язала рану на плечі,
Поїла чаєм, з вишні соком,
А, одвернувшись, ненароком
Тихенько плакала вночі.

Ну, от і все. Б'є барабан.
Мовчить юрба. Завмер майдан.

Стоять жінки у три ряди,
Дівчата й згорблені діди,
І хлопчаки побіля тину
Злетілись, стихли на хвилину,
Почувши подихи біди.

А він — в пілотовці своїй,
У гімнастюрці польовій,
В юхтових чоботях — напроти,
В очах ні крику, ні скорботи,
Таким ходив, мабуть, і в бій..

Лиш похилився раз, чи два...
Чи закрутилась голова?
Від рани стомленого тіла
Уся сорочка потемніла,
Вся поруділа,— не нова...

— Це ваш? — Це наш,— говорить дід.
— Це наш,— хлопчак за дідом вслід.
— Це наш,— дівча ступа охоче
І щиро дивиться ув очі.
Щоб не хитнувся, не поблід.

Ідуть мовчазно ковалі,
А в хлопця руки в мозолі.
Він, може, теж коваль? І знову
Клепав би плуг, чи гнув підкову.
— Це наш,— і клоняться к землі.

А тесля — теслі: підійдім,
Він, може, теж возводив дім,
Сушив кленину в ночі літні,
Чи ставив тесані ворітні.
— Це наш,— ми клянемося на тім!

І матерів гірка любов
Підводить їх без перемов
До юнака, бо ясночолі
І їх сини воюють в полі.
— Це наш, ми кров дамо за кров!

І вже земля, піднявши цвіт,
Від круч, від поля, від воріт,
Уставши камнем і травою,
Вітрами й ніччю грозовою,
Кричить: — Це наш! Іду на звіт...

Ах, як він мить оцю зустрів!
Немов не дихав, не горів...
І тіло — так! Свое це тіло,
І сонце інше засвітило
У кронах чорних яворів.

І навіть сірі горобці
Здаються — срібні промінці,
Дівочі очі, карі й сині.
Він жив. Він житиме однині,
Ховай же муку на лиці!

— Це ваш? Ви брешете. Не ваш!
Чому ж у нього патронташ
І п'ять гранат знайшли в соломі?
Він ночував в чужому домі,
Він двічі ранений.— Він — наш!

— Ми з ним по-своєму. А вам
Я все сторицею віддам:

В теплушки всіх, гайда в дорогу,
Хати ж — з порога до порога
Спалю, стопчу — віддам чортам.

— Ну, як? Це ваш? Замовкли ви? —
Як лан колючої трави
Хитнулось, втихло. Тільки очі
Горять дідівські і дівочі,
І сльози в матері-вдови.

Боець підвівсь, як біль із ран,
Над цей осуджений майдан,
Побачив даль,— не теплий вирій,
Теплушок ряд у ночі сірій,
Світанку смертного туман.

В теплушках люди без води,
Оці хлоп'ята і діди,
Ці матері,— і в тебе ж мати,—
А ген за ними тліють хати,
Пожежі чорної сліди.

А кожен з них — сестра і брат.
Нащо їм холод ржавих ґрат?
Нащо їм слів гіркі потоки?
І він вперед ступив два кроки:
— Стріляй! Розвідник я. Солдат.

V

Чотири ночі й довгі дні
Без сподівань, в самотині,
У кам'яній, як лід, комірці.
Лиш гострий окрик на повірці,
Лиш милі спогади одні.

Про що ті спогади? Про свій
Гвардійський полк і перший рій,
Про друзів лагідну розмову,
Про тиш дніпровську вечорову.
О, краю мій! Радянський мій!

І з тої злої тишини
Здавалось — друзі? — Ось вони,
Ідуть і падають в тривозі,
І вже в комірці на порозі
Пливуть понтони і човни.

Вже не підлога, — клекіт хвиль,
Крутих і сивих, мов ковиль,
І видно бою панораму.
Кленова гілка б'ється в раму,
Важка, як матері тужиль.

А по сухім календарю
Світанок вів свою зорю,
І день, пустивши буйні коні,
Ставав у хмарній оболоні
З високим вереснем на прю.

Яких думок, яких казок,
Яких-то спогадів разок
Ти нанизав у довгі ночі?
Надія в сні твої пророчі
Котила свій легкий візок.

У двері стукають: — Вставай! —
Надії край. Чеканню край.
Бери свої немудрі речі,
Бери життя своє на плечі...
То вітер свище? Ні, нагай.

Короткий день, короткий вік.
Кому він біль важкий зарік?
Кому розклав огонь на кручі?
То гомонить потік співуче?
Ні, — люди стали, як потік.

І барабани б'ють згори,
І вороння, як прапори
Жалоби чорної у хмарі.
Ті ж людські очі — сині, карі —
Чекають, просять: — Говори.

І провели його на шпиль,
Над рокотання юрб і хвиль,

Ремінням скручений при згубі,
Високо піднятий на дубі,
Живий, дививсь на сотні миль.

Он — білий парус з-за ріки
Пливе, як чайка, у віки,
Полів нескошених безмежжя,
Он — видно все: Лівобережжя,
І рідні армії й полки.

Свої там хлопці на межі,
Нові зайнявши рубежі,
Ще не обралися клопоту.
Парторг зайшов у першу роту,
Чита газету в бліндажі,

А кашовар зварив обід.
Веде до кухні димний слід,
Листи доставили в траншею.
Земля повернеться, й над нею
Умитий день зійде без бід.

А в тебе ніч побіля ніг.
І що ти міг? І що не зміг?
Огонь сухими язиками
По чорнокор'ю, між гілками,
До рук, звиваючись, побіг.

...Юнацькі руки молоді,
Вам добре б тішитись в труді,
Тесать, копать, залізо б гнути,
Садити сад, зелені руди,
Плоти гонити по воді.

Кохання б в серце полилось —
Вам гладить золото волось,
Свое тепло — коханій дати.
Ви ще не вміли обнімати,
А воювати — довелось...

Огонь сяга тобі до віч,
Палає дуб в мільйони свіч
І сушить груди мука люта.

Ти руки звів — і трісли пута,
Реміння спалене із пліч.

Над зойк людей і даль узвиш
У димну ніч, у мертву тиш
Глибінь очей твоїх іскриться,
Ти не людина, — ти вже птиця,
І не палаєш, а лешиш.

Тріпоче серце: я люблю
У спразі, в радості, в жалю
Огнем напоєне до краю,
Горю, м'ятежне, не згораю
І не прошу, і не молю...

— Дивіться, люди, по мені
Устануть інші в пломені,
Ставайте й ви в трудні походи!
Не вип'ють прокляті заброди
Живущу кров мою. О, ні! —

Уже не видно ні лица,
Ні засмаглих рук бійця.
Димить димовище під хмару
І дуб тріщить, ясний од жару,
Зотлілий з серцем до кінця.

Ущухло вогнище, злягло.
Людей погнали у село,
А з ними йшли надії віщі...
Лише хлопчак на попелищі
Підвів засмучене чоло.

Десь журавлів пливли ключі,
А він, самотній, уночі,
Ще довго в вогнище дивився,
Не витримав і похилився
І впав на землю у плачі.

Жаркі вуглини підібрав
Для інших, радісних заграв,
Бо вже й йому сурмили ранки.
І серця стлілого останки
Зібрав, на груди приховав.

— Живіть мене теплом своїм,
Я понесу вас в кожен дім,
Щоб знов життя людське розквітло,
Чи ж ваше горде, яре світло
Не вмере, як самотній грім?

— Ой, хлопчику, хороший мій,
Чому ти плачеш? Зрозумій,
У добре літо, в гошу весну
Я знову встану, я воскресну
Цвітком людських ясних надій...

Світало. Хлопці плотарі
Вже підтягали якорі,
І дуб об тій ясній годині,
Як чорний меч на верховині,
Торкнувся білої зорі.

Мені здалося, що то я
Стою, горю, й душа моя,
Моя надія опівночі
Згоряє, б'ється і тріпоче,
Пливе, як неба течія,

Що вже я спалений стою
В тривожнім віці на краю
І людям серце простягаю.
Чи я живий, чи ні,— не знаю,
Не відаю і не таю...

І тільки спогад з далини,
Як рідні відгуки луни,
І тільки зорі над землею.
О мій русявий Прометею,
Загублений в ночах війни!..

ЖИВА ЛЕГЕНДА

Поєма

ПІСНЯ ПЕРША

Ходили ми світами немалими,
Солдатський ремінь терся на плечі,
В твоєму серці лунами ясними
Доріг і вод дзвенять важкі ключі.

За бронзовим гарячим небокраєм
Нові світанки руки підвели,
В них досить є і слави, і хвали,
А сліз, ні крові їм не треба, знаєм,—

Лиш неба цвіт і посміх немовляти,
І хліб, і труд, і золото ріллі.
І привіта синів старенька мати
На цій землі.

— Ну, повернись, який ти є?
Не диха ніч, вогонь не б'є,
Бліндаж заріс, затихнув бій.
Молодший мій, найменший мій!
Тебе носив подій потік.
Либонь згадаю,— шостий рік,
Як ти пішов. Радянський дім...
Який котився згар і грім,
А він горів, але не впав,
Земля ушосте зелень трав
Змінила, вийшла з лихоліть,
А він вас жде, а він стоїть.

І син, дві краплі із лица
У всьому схожий на отця,
Обнявся з батьком, на плече
Лягли долоні гаряче.
— Привіз ти щастя? — Я привіз,
Я кривді йшов напереріз
І заслужив його.— То так.
Це хто ж з тобою? — Це хлоп'як
Із Кам'янця, нехай в сім'ї
У нас живе...— Були бої,

І все минуло. Поїзди
Впряглись до іншої їзди,
Шумні і світлі, як Дунай,
Пішли із фронту в рідний край
Через вісянські два мости,
Через Перемишль, де пости
Погранзастав пильнують вніч
З вітрами в полі віч-на-віч,
На Львів, Тернопіль, Кам'янець.
І не один зітхнув боєць,
Що скоро вгледить двір, і дім,
І те, що в серці звав своїм
Коханням щирим. Всі шляхи
Вели додому. Дітлахи
Із школи вийшли в ранній час.
— Зайдіть, ми просимо, до нас
Та розкажіть нам хоч одну
Історійку,— чи про війну,
Чи про героя, чи про бій,
Про нічку на передовій,
І взагалі, про все, про все!—
Що скажеш їм? Любов несе
Солдата в школу. Ось поріг.
Його забути я не зміг
З дитячих літ. В метіль важку
Бувало прийдеш по сніжку,
А в школі тиша. Сторож-дід
Змете з порога сніг і слід
Твоїх чобіт: — Така ще рань,
А ти вже встав? Ну, йди, поглянь,
Як грубка топиться. Іди.—
А по снігу нові сліди,
Десятків два хлоп'ячих ніг
Вже стугонить об той поріг.

Далеке юності крило,
Тебе війною не змело
І не зломило! В Кам'янці
Я вперше був, і три бійці,
Герої нашого полка,
Ввійшли у клас. Чиясь рука
Дала сигнал об тій порі,
І дружно встали школярі,

Вітали нас. Про ніч одну
Я розповів, як на Дону
Мене присипало в землі,
Які криваві мозолі
І рани й радощі живі
Несли ми в ночі грозові.
Хлоп'ята сіли за буквар,
Читали віршика, як з хмар
Веселка сяє після злив,
А колоски колгоспних нив
На сонці спіють. Лиш одне
Білявочубе, мовчазне
Хлоп'я сиділо. Не в очах,
Не в молодих в'юнких плечах
Осмута тліла. В мить яку
Загледів я скупу й гірку
Дитячу усмішку. Від зла
Вона сковзнула й проповзла,
Чи від гіркоти? Зрозумій.
— Чому мовчиш, маленький мій? —
А він буквар перегорта,
А вчитель каже: — Сирота.

Був час, у нього батько був,
Пішов на фронт і не вернув.
Прийшли два слова горьові,
Що носять пошти польові.
Була у нього мати, він
Ходив у піонерзагін,
Вона йому пісні плела,
Вона його в загін вела,
Сорочка свіжа, мовби льон,
На ліжко клала в тихий сон,
А ранком кликала: — Синоку,
Вставай, у школі вже дзвінок
Ударить скоро.— І рука
Її, ласкава і легка,
Його підводила: — Вставай,
Мій кучерявий синій май,
Вставай, пора! — Її, вночі
Ввалившись, німці-гримачі
І людолови, повели
І серед міста, де гули

Вітри осінні, як бої,
Вночі повісили її.

А він буквар перегорта.
А вчитель каже: — Сирота
Ходив по місту цілі дні.
Рідні нема, так ми ж зрідні,
Ховали хлопця двоє літ
Із ночі в ніч, а ледве світ
Забризка зорями в вікно
І ранку сиве полотно
Застеле небо, вже й нема
Його на місці, чи зима,
Чи сніг, чи осені пільма.
Збере він хліба — тих кришок,
Малий і сірий, мов пташок,
І сяде, з'їсть, а чи не з'їсть,
А все чекає добру вість.
Він, може, сам усе повість?
Олексо, чуєш? — Ні, кажіть,
Ви краще вмієте.

— А жить
Збирався хлопець аж яснів.
Було прокинеться від снів:
«Наснились наші! Я піду».
І в сотий раз по тім сліду,
Що обходив, що обдивив,
Біжить за місто й серед нив,
Де їх снаряд обмолотив,
Де їх зорали тягачі,
Гарячі кулі-сівачі
Важким посіяли свинцем —
Стоїть з просвітленим лицем,
Як сірий стовпчик. Вигляда.
Чекать — біда, двійна біда.
Листівку знайде — принесе
І прочитає; над усе
Любив те слово: — Це літак
Над полем бою чи атак,
Від наших кинув! — Захова
І закарбує ті слова
В своєму серці, де жива
Тремтить надія. І за ним,

В'юнким, неспійманим, малим,
Табуння німців, мов сліпе,
Ходило. Він значок ЮП,
Червоний галстук приберіг,
Як давнє щастя, все, що міг.

В сорок четвертім день при дні
Гриміли залпи, і в огні
Горіли обрії, з моста
Завіса куряви густа
Щодень сивіла, з-над дубів
Немов сто тисяч голубів
Обсіли площу. Гомін, гук,
І німці падають на брук,
Гранати рвуться з-попід рук.

Мов кораблі, серед полів
Хитались танки, ген лелів
Піотік піхоти, з-попід хмар
Червоний стяг, наш перший дар,
Не стяг — стяжок, ясний, мов жар,
З'явивсь над школою. Була
В нім перша дяка і хвала,
І крапля щастя й волі грім,
І кров розстріляних на нім
Горіла трепетно-ясна.
І люди встали, наче сна
Збулись тяжкого в ночі злій.
Поглянь, боєць, і зрозумій!

Той прапорець поклав межу
Між днем і ніччю, не скажу,
Хто в ніч тривожну від безсонь
Підняв його, немов огонь,
Ви здогадалися либонь.
— Палай, сказав, і гнівом сій! —
То наш, малий наш Олексій...

А в нього посмішка із віч,
Неначе не про нього й річ;
Сидить, буквар перегорта,
А вчитель шепче: сирота.

На п'ятий чи на шостий день
Світанком синім, як яшень,
Приїхав батько. Сталінград
І переправ букринських чад,
І даль підкиївська крута,
Бомбोजок чорна ряснота
Від нього дихала. З-під брів,
Як тихий промінь вечорів,
Ясніло. Серця стук зборов:
— Мій син живий? — Та жив, здоров.
— А жінка?

— Тату! — крикнув син.

Припав до нього... Скільки днів
Ходили вдвох, рука в руці,
І щастя й смуток на лиці.

Ми пригощали щиро їх,
І не шукали слова втіх,
Бо горе — то стіна німа,
Для нього слів людських нема,
І треба ту стіну в роках
Лупать по крихті, по частках,—
Само забудеться нехай.
Частина жде, боям не край.
Мотори хлопці завели,
І диму сивого вали
Десь за Тернопіль попливли.
Лежать нові шляхи й мости.
— Бувай здоров! Здоров рости,
Мій сину! Скоро вже прийду.—

Про щастя мрів, а стрів біду.
Оповідують, що в бою
За Ельбою, в чужім краю,
Останній вибух пролунав,
Фугас останній ліг між трав,
Останній крик припав к землі,
Останній танк поповз в імлі
Якраз на батька.— Що ж, повзи,—
Сказав він тихо. Дві грози
Поніс в руці, метнув в броню
І сам згорів у тім огню.
У страху жить — прожить, як мрещь.

Лягти в бою — святий кінець,
Твого життя гілля густе
Вітчизні в серці проросте.
Бійці, що з ним разом були,
Ту звістку нам передали,
Прийшли два слова горьові,
Що носять пошти польові,
І все.— Буквар перегорта
Малий смуглявий сирота.

А в мене серце б'є, як дзвін,
Хлоп'ята з школи йдуть. А він?

Ім тепло, затишно в дому,
Є ласка отча,— а йому?

Іх мати в ліжко покладе,
У нього ж — хто? І мати — де?
І я обняв його, притис,
Як свого сина. Сонця спис
Кресав над поїздом огні.
І, от ми вдвох, ми не одні.

Приймай нас, батьку, на поріг,
Постав на стіл, що приборіг,
Хильнем за молодість круту,
За мого сина-сироту,
За весняні ясні шляхи!

...У двір куряться порохи
З дороги другої.

ПІСНЯ ДРУГА

Відчиним двері на широкі ниви,
На обрії, на води, на міста,
Нехай любові віковичне диво,
Катраном пахне, в серці вироста.

Нехай любові сила розмаїта
Хвилює дух і помисел живий,
Цвіте, як сонце всередині літа,
Стоїть при нас, як вірний вартовий.

І понесуть її жагучі руки
Грозою й вітром в сивім ковилі,
І з неї родяться сини і внуки
На цій землі.

— Теплушкою, чи на коні
Ти мчав у рідній стороні?
Минуло літо, стихнув бій,
Мій середульший, сину мій!

— Усяк бувало, батьку, всяк,
Добро, що дома, що атак
Улігся шал, що далина
Зернить колосся, наливна.

— Це хто ж з тобою? — Це жона.—
Воно ж стояло, те дівча —
Зеленошумне смереча,
Так, мов зоря із тьми століть
Понад життям новим стоїть.
Повз нього б'ються ручаї
І чайка кличе: чий, чий?
І неба раннього намет
Стріча над нею сонця лет.

— А звідки ж? — Звідки? Білорусь,
Цю землю знаєте, ручусь,
Мені там кожен за сябра
Бажав і щастя, і добра.
Там дім навпіл, і світ навпіл,
І ліс шумить, як рідний діл,
І що на серці — те в житті,
І горе й радощі круті.

Радянське братство! Світ пройди,
А приведуть тебе сліди
До мирних вйосок, до сяліб,
Де завше знайдеш сіль і хліб.
І там, як тут, пройшла війна,
І там пливла боїв луна.
Із тих країв моя жона.

— Щасливий з нею? — Я скажу.
Ми батьківщину за межу
Уже проходили, в імлі
Ширококрилі журавлі
У гніздах клетотом своїм
Нам поворот віщали в дім.

І синь озер, і темінь пуш,
І на шляху шипшини куш,
І кожен камінь на шосе
Немов кричав, що день несе
Нам перемогу. Так бува,
Що й мертве в вірі ожива,
А ми ж живі, і грозова
Заходить ніч, заходить бій,
Як звісно, на передовій.

І задвигтіла з жароти
Земля, ні звестись, ні пройти,
Хіба що руку простягти,
З баклаги випить,— так води
Нема ні краплі,— лиш сліди
Броні жаркої, як в печі.
Карбують танки й тягачі.

З обслуги в нас бійців ще два
Живих лишилось, і слова:
— Огонь! Огонь! — лиш чуть мені,
Ті ж зглухли в скреготі броні.
За хвилю-дві накрив фугас
Обох бійців, я в пізній час
Знайшов одного, поволік,
Підняв, поніс, на цілий вік
Це не забудеться! Приніс

У крайню хату, попід ліс,
Поклав на ліжко, а дівча
Мені рушницю із плеча
Зняло, піднесло каганець.
— Ти жив, боєць? Не вмер, боєць?

— Я ще живу,— шепоче він,—
Я не помру,— лише з одмін

Не визнаєш,— чиста біль-збіла.
Пакети наші два взяла,
З плеча його і до плеча
Давай вгортать, як дитинча.

Схилилась — впали дві коси,
Заглядиш їх — і вже неси,
І згадуй очі, рух, лице,
Тих кіс тугих важке кільце.

Вона звелась — і теплий зір
Мене опік; від давніх пір
Я пам'ятаю в шумі нив
Весняне небо після злив
І, наче пошуги жар-птиць,
Останній спалах блискавиць.

Можливо, блискавиць крило
Ці горді коси заплело?
І, може, їхній синій жар
Віддав цим очам цвіт і яр?

Хто знає? Я стояв німий,
Не чув як просять: — руки змій,—
Мабуть, вдесьте.— Ось вода.
Він буде жити, не біда.
Ти не журись, ти не хились,
Іще побачитесь колись.—

І вже я знав: її словам
Повірить можна, я ж не сам,
А вдвох ми вірили. Взяла
Рушник гарячий, до чола
Бійцю поклала, а для ніг
Окріп нагріла, щоби міг
Боець зігрітись. При огні
Зв'язала два бинти лляні,
Немов зв'язала світ мені!

А з слів нашептаних вночі,
А з того літепла в печі,

Що руки ставили її,
Неначе в серце ручаї
Текли гарячі. Друг-боєць
Шептав, наморений вкінєць,
В безпам'яті: «Не пив, не їв,
Дарма, а зараз солов'їв
Послухав би». І вже вона
Над ним, як рідна сторона,
Схилилась крено, з рук її
Летять, щебечуть солов'ї —
Смоленські, мінські із лісів,
Лади — на сотні голосів,
Співучі курські, з-за Дінця
Криллям ласкавим до крильця,
Полтавські, сиві наче дим,
Ірпінські тьохкають над ним,
І тиха посмішка із віч
Йому не сходить в довгу ніч.

А попросив би він, щоб бір
Шумів йому до ранніх зір,
Чи щоб Дніпра широкий біг
Плескав човнами біля ніг,—

Усе було б: з дівочих кіс
Шумів би віковичний ліс,
В очах засяяла б до дна
Дніпра блакитна тишина.

Я полюбив її. Які
Слова безбарвні і легкі
Ми в це вкладаєм почуття!
А треба ж, як мале дитя,
Його нести, глядіть, ростить,
В нещасті — не занапасть,
І жити з ним за кожним днем
Одною кров'ю і вогнем.

Я певно знаю, що любов
Не вимага клятьби й розмов,
А тільки вірності потік
Її живить із віку в вік.

Вона мене в бою вела,
Оберігаючи від зла,
Вона давала барви мрій
Судьбі обстріляній моїй,
З чола втирала стільки літ
Трудний, солдатський, чорний піт,
Любов моя! В ту довгу ніч
Я не просив у неї стріч,
А тільки б згадку в світлі дні,
Якщо вернуся по війні.

Вона сказала: — Йди, вертай.
Твій дорозі ще не край,
Я ждатиму...— І до воріт
Вела за руку, ще й на світ
Не значилось. Ще димна даль
Бриніла в зорях, мов кришталь.

В солдатську знов попав сім'ю,
Я ще не раз горів в бою,
Не раз, не двічі серед піль
Залізна плакала метіль.

І в тиху погідь, чи в грозу,
Чи йду, чи ранений повзу,—
Далеке чую щоразу:
— Я ждатиму.— У тихім сні
Бува спочину, і мені
Наснитися дальній рідний край,
Коханих кіс ясний розмай,
Її жагучих рук теплінь,
І вже вона легка, як тіль,
Стоїть: — Я ждатиму... Іди.—

Минуло літо. Від біди
Ми світ закрили назавжди,
Війна скінчилась. Ідь, солдат,
До рідних міст, до піль і хат.

І я поїхав. Я вертав.
Крізь тишу давніх переправ,
Через окопчики, де ми
Лежали в них серед зими,

Через порослі бліндажі,
Де гільзи тліли на межі,
Через літа, де бився гнів
Забутих гроз, забутих снів.

Здавалось, небо осяйне
Хотіло зупинить мене,
І кожен стовпчик переправ
Немов чіплявся за рукав,
Траншея у траві густій
Шептала вслід: «Боець, постій,
Любов пожде, а я ж одна,
Самітна в полі, мовчазна».

І я з любов'ю рядом ніс
І гук доріг, і шум беріз,
Мостів розбитих тихий дзвін,
Полків моїх крилатий гін,
І незабутні дружби дні,
І в чужині й не в чужині.

У ночі темні й голубі
Я мрію вигадав собі,
Що я приїхав, я зустрів
Ласкавий зір з-під темних брів
І крик сердечний: «Любий мій!»
На дальній станції малій.

А вийшло все простіш. В дворі
Під жовтим виблиском зорі
Скрипів колодязь в тишині,
Попить схотілося мені.
Ну, що ж, як так, то й підійти.
— Водички можна? — Ой, це ти?
Далекий мій! — І кіс кільце
Мені на груди, і лице
В сльозах раптових щастя й мук,
І світлий трепет рідних рук.
У ту хвилину цілий світ
Зі всіх садів і росних віт
В цвітінні колисав мене,
Стожарів сяйво огняне
На мене силалось, трава

Всії землі, немов жива,
Мені шуміла, так бува...

Оце і все, не більш повім.
Веди нас, батьку, в рідний дім,
Приймай нас, батьку, на поріг,
Постав на стіл, що приберіг.
Вшануем рани у бою,
Жону мою — любов мою,
Ясні шляхи й трудні шляхи! —

...У двір куряться порохи
З дороги третьої.

ПІСНЯ ТРЕТЯ

І третій день бреде поза туманом,
Землі горбатій світить береги,
І сад зроста, як туча над лиманом,
Із наших рук, із поту і снаги.

Бджола, як промінь, буде в нім бриніти,
І завихрить цвітіння синій дим,
І яблуні крислаті темні віти
Засиплють землю плодом наливним.

Поклін тому, хто вносить чесну зладу
В людські серця одверті і не злі,
Приходьте, пийте радість мого саду
На цій землі.

— І третій мій прибув з фронтів,
Давай чоломкатись. Хотів
Тебе спитати, як жилось,
Чи ріки там, як наша Рось,
Клеочуть-плинуть, чи земля
Під сонцем колос нахилила?
Та вже спочинь, а потім. Ти
Зумів те щастя зберегти,
Що в серці мав? Не розгубив
Його між битв і чорних злив?

— Ні, батьку. Крізь смертельний бій
Доробок свій, набуток свій
Я вніс до нього, щоб колись
Воно розквітло, подивись.—

І син,— хай батько поміча,—
Здійма повагом із плеча
Мішок солдатський.— Поміж пліч
Його я ніс не день, не ніч,
У сорок першим день при дні
Збирав заграви огняні,
І пил доріг, і шум беріз,
І ручаї пекучих сліз,
Пшениці силу наливну,
І площ померхлу сивину
В мішок я клав. І важчав він.
У сорок третім Краснодін,
В пожарі кийвські вали
Йому ваги ще додали.
Руїн хрещатицьких зотлінь
І Освенціма темна тінь,
І все, що гірко на війні,—
В моім мішку лягло на дні.

Щоб не розв'язувать повік,—
Його в'язав стрічками рік,
А пилюгою ста доріг
Припорошив його, як міг,
Карпатським дубом закрутив,
Щоб він плеча не ваготив.
Здолали німця ми — і це
Мішок зробило, мов пірце,
Його вже інші дні трясуть,
Але це відступ — а не суть.—

І син руками обома
На стіл мішок свій підійма
І сипле з нього все, що є:
— Дивіться,— каже,— це мое

Багатство кривне. Дві малі
Лежать троянди на столі,
Прив'ялі, зсохлі, в пилюзі,

Калини кетяг, як в грозі
Обламаний, і липи цвіт.—
Йому б жовтіть біля воріт,—
Ховає сім'я. Чорний дуб,
З огню врятований і згуб,
Тугого жолудя кладе,
Сосни пагіння молоде,
Дві шишки бронзові з Карпат
Знайшов солдат, приніс солдат.

А підібрав ще на пугі
Кленові зерна золоті,
А обірвав із переправ
Колісьми збиті стебла трав.

І на столі тому за мить,
Здається, білий сад шумить,
Карпатські б'ються ручаї,
І на столі — чужі краї,
Мов на землі лежать тісній.
— Цей жолудь з дуба — свідок мій.

В малій Моравії вночі
Ми гнали німця, зір ключі
Пливли над нами, батальйон
Розбиту роту взяв в полон.

Де дуб у небо свій намет
Підняв, під дубом кулемет
Стояв холодний, а за ним
Видінням згорбленим, німим,

Без крихти хліба, без снаги,
На два прикутий ланцюги
До кулемета, наче мрець,
Лежав знесилений стрілець.

— Ти хто? — питаю.— Я словак.—
— Чому прикутий? — Для атак,
Як ви проб'єтесь перший раз,
Стрілять до згину був наказ.
А щоб не втік я — ланцюги
До рук, як бачиш, до ноги...—

І оповив серця нам жаль,
Добро, що я старий коваль.
— Давай-но ношу, брат, свою,
Я діло знаю, розкую.—

І він підвівся із землі,
І дві сльози, як два жалі,
Текли по щоках, бив поклін,
Неначе ми святі, а він
Невольник чорний, без рідні,
Він, правда, й був таким в ті дні.

— Додому йди з біди та лих,
Стрічай жону, дітей малих.
— Мене затримають? — Ніде.
І знай, що слово в нас тверде,
Як з дуба різьблене. Іди! —
І він пішов, легкі сліди
Завіяв вітер. Наш комбат,
Що це сказав йому, як брат,

Підняв і нас, бо нам іти,
Бо треба славу берегти,—
Червоний стяг.

Сосна оця
Також посвідчить за бійця.

За Тарнобжегом на горбі,
Де в очеретах голубі
Од Вісли заводі ясні
Колишуть сон старій сосні,
Мені зустрівся сивий дід,
Чи — дзяд, як вимовити слід
По-польському. Він розповів,
Що мав і внуків, і синів.
І двох синів, і трьох внучат
Майданека поглинув чад.

І він самотний, без надій,
На нивці — смужці пісковій,
Коню підклавши сіна жмут,
Сам на підпряжку ліз в хомут.
Ту нивку плугом колупав,
Пісок із потом налипав

На руки, до очей, до брів,
Як сіре шмаття сірих днів.

Ми коней підпрягли своїх:
— Давай поможемо, не гріх! —
І закурів тісний опруг,
І затремтів блаженський плуг...
— Ми, брат, не з цієї сторони,
В нас у колгоспі всі лани,
Там не піском, зерном-разком,
Пшениця, шепче колоском! —
І вже нам снився рідний лан,
Крізь хмар гряди, крізь даль-туман,
І житне зерно у руці,
Неначе сонця промінці
Лягало в борозну суху.
Ще довго видивсь на шляху
Горбатий плуг і сонний кінь,
І дід, як довга сива тінь.
За Тарнобжегом даль тісна,
І нивка та, і та сосна...

— А ця троянда...— Син замовк.
Та я вже бачу: ніч, як вовк,
Бреде до нього вдалині
У прикарпатській стороні.
А він лежить, отак, як біг,
Упав на кам'яний поріг.
І смерть холодна і німа
Сіда на груди, і п'ятьма
Із вороном-вороначем
Кружляє тихо над плечем.
На чорній Тіссі гомін хвиль,
У головах — сухий ковиль,
Троянди дикої кушок
Багрянцем тліє біля шок.
Ії лелітки осяйні
Червоно-чорними в ці дні
За мить зробилися. Чорній
З його останніх смертних мрій,
Мала трояндо! Зацвітеш
Новим цвітком, як знак пожеж,
І в голубому гromі пуш
Стоятимеш — огненний куш,

Як вічний пам'ятник і дім
Бійцю, що ліг в краю твоїм.

Та він не вмер іще, бо дух
Надії жив. Гуцул — пастух
Його знайшов, і муці край,—
До турм своїх, на тихий плай
Приніс бійця.— О, братку мій,
То що то є, то жах, не бій,
Смертоубивство! — Ложка й ніж
Лягли до хліба: — Пий та їж,
Та оживай, мій братку, в нас.—
І він ожив. А в ранній час,—
Коли прощався, пастухи
Йому вказали з гір шляхи,
І на прощання сто трембіт
Ревнули лунами у світ.
Пробився в роту з полонин,
А був боець той третій син.

Він знов підвівся над столом,
І знову прояснів чолом,
І посміхнувся, й витер піт:
— А це, мій батьку, липи цвіт,—
Зернят бурштинові тільця,
Мов грілись у руці бійця,—
Це Югославії дари.
Ми йшли згори і догори,
І темний шума й білий сад,
Майдани бронзові Белград
Прослав для нас: — Спочинь, боець,
Боям — кінець, та не кінець
Братанню нашому повік! —
Дівчат схвильований потік
Пшеничним зерном обсипав
Знамена наші, від заграв
Вони сивіли. Зерна ж ті
Зірчасті, в складках золоті,
Стікали вниз... Які жнива
Знайшла їх туга вікова!
Плескало, билосся, пливло
Людських надій ясне крило
І — Сталін живіо! — гуло

На площах людних із трибун,
Оркестри били в сотні лун,
І у натхненні про бої
Поет читав пісні свої.

Мене ж обсіпало дівча
Жовтавим цвітом, з-за плеча
Всміхнулось широ.— Це на здрав,
Щоб ти наш край не забував.
Запам'ятай-но цвіт із лип:
В осінній день, мов смолоскип,
Багріє липа, а ввесні
Пагіння теплі і ясні
Пускає в небо, в сніжну ж ніч
Скрипіння в неї — бурі клич.
На цвіт поглянеш в гожі дні,
Згадаєш край наш — ми зрідні
І в час цвітіння, і в жнива
Йї тоді, як буря завива.
А це край дальнього села
Русинка-мати подала
В дарунок яблуко: із'їж.
Крислата, в темі многодоріж,
Шуміла яблуня, її
Палили блиски-літаї,
Віки снували воен дим
Під темним стовбуром старим.

— Ми люди бідні, лиш оту
Крислату яблуню в цвіту,
Опруг землі та жах тюрми —
То все, що маєм, бідні ми.
А ти візьми, боєць, поїж,
А ти ще людям розповіж,
Що ми не скупимось, коб нам,
Чи вже не нам, то хоч синам,
Землі вділили. І нехай
Яблуня наша в цілий край
Гілля нахилить, крізь туман,
На чеський ліс, на польський лан,
На руську землю. Щоб вночі
Йї не краяли мечі
Вельмож мадьярських. Їж, синок! —

А сонця промінь, мов клинок,
Уже згасав, і з темноти
Заграви бронзові шти
Горіли в горах. До сих пір
Все сниться та оборо-двір
І материнський синій зір,
Що палить ночі темноту,
Що гріє яблуню в цвіту.

Оце і всі мої скарби.
Що хочеш, батьку, те й роби,
А я з мішка свого до дна
Зберу до 'дного сімена,
Не в пустирі, не на межу,
В колгоспнім полі посаджу
Могутній сад. Нехай зів'є
Любов мою, життя мое.

Ніхто під дубом до ноги
Кувать не буде ланцюги,
Троянди дикої кушок
Не оросить змертвілих шок,
Ніхто над цвітом в довгі дні
Ридать не буде при мені.

Приймай нас, батьку, як зумій,
Людського братства — саду мій,
Цвіти, скрашай земні шляхи! —

У двір куряться порохи
Путі четвертої.

ПІСНЯ ЧЕТВЕРТА

Несемо бурю й тучі понавислі
У гудзуватих яросних руках.
І сяє світоч ленінської мислі
По голубих, земних материках.

Серця налиті сонцем і жагою,
Уста припали до глибин ключа,

Легендою в століттях дорогою
Веде полки правиця Ілліча.

І смертні люди — у безсмерті чисті,
Кують життя, як добрі ковалі,
І комунізму золоті горністи
Віщують щастя матері-землі.

— Тепер найстарший мій, сідай,
Оповідай, який то край
Тебе приймав, з яких долин
Ти пив, де літ гарячий плин
Поклав на чуба сивину,
А в очі — іскру огняну?
— Я, батьку, вам привіз добра.
Не золота, не сребра,
Не слави гук, не цвіт полів,
А найдорожчих трое слів
Привіз у серці.

У бою

Свій полк, як батьківську сім'ю,
Я згуртував у довгі дні
При тім гвардійським знамені.

І трое слів мій полк вели.
Було журби, було й хвали,
І ран, і радощів яса,
І піт з чола, немов роса.

Було нам трудно в шостий день.
На фланзі бій точивсь, лишень
Земля в жару, огонь і пил,
І небо сиве, мов ковил,
Вкривало нас. Тримайсь, боєць,
Невже впадем? Невже кінець?
Світанком темним на межі
Бійці в розбитім бліндажі
Вели розмову:

...От і йдуть,

А в полі — ночі каламуть,
Вітри осінні за плечем,—
Товариш Сталін з Іллічем.
Ідуть, а темінь, тишина,
І стрівсь їм, братці, старшина.

Ілліч питає: — Все як слід?
Який бійцям даєш обід?
Який приварок на бійця?
Чи не жалієш їм винця?
— Є хліб і одіж, і табак? —
Питає Сталін. — Дай лиш знак,
Щоб не терпів солдат в бою! —
І курить люлечку свою.

І старшина відповідає:
— Є тютюнець і єсть їда,
Та щось ніхто не п'є, не їсть,
Бо із полка надходить вість,
Бо шостий день вогнем січе,
Бо кров спливає гаряче.
Стоїть солдат немов стіна,
Не лічить ран, бо не одна. —
Сказав товариш старшина.

Замовк оповідач. В імлі
Світало світло край землі,
І полк пішов у бій, у січ,
І очі мружив нам Ілліч,
Живі, ласкаві, у вогні
На тім гвардійським знамені.

І трое слів мій полк вело,
Як змаху дужого крило,
Я їх скажу, — ти зрозумій:
В Москві, на площі дорогій
У сорок першим з темних піль
Вихрила сніжна заметіль.
І вітер б'є, і сніг несе,
І на Можайському шосе
Стоять за танками в імлі
Німецькі чорні патрулі.
Мене бажання привело
Уздріти ленінське чоло,
І серце опалив, повір,
Заплющений могутній зір.
— Товариш Ленін, скоро злам?
Товариш Ленін, трудно нам!
Чи скоро наш удар, чи ні?
Бо дні пливуть, жорстокі дні,

З Дінця й Орла до фінських хат
Не спить солдат і жде солдат,
Товариш Ленін! —

І тоді
Розверзлись сутінки бліді,
Із чорних ночі берегів,
У морі сивому снігів,
На площі Красній, між алей,
Як броненосець, — мавзолей
Поплив у бій. І на крилі,
Над центром рідної землі,
У небезпеки на краю,
Піднісши руку в даль свою,
Стояв товариш Сталін. Я
Збагнув усе: одна сім'я,

Народів братство вікове
За ним як мур стоїть, живе.

І крикнув я через fronti:
— Товариш Сталін, де пройти
Полку моему в пламені,
Якими бути нам в ці дні? —
І чую на передовій:
— Солдате вірний, зрозумій:
Як Ленін бути. Троє слів
З тих пір у серці я лелів,
Як мрії золоту ріку,
Ношу й нестиму на віку
До крайніх днів.

— Брати мої,
Я знаю, ви пройшли бої,
Цих троє слів і вас вели
Крізь ночі й огнені вали,
Цих троє слів і в вас живуть,
Найвищим щастям стелять путь.

Чи так?

— То так! — і з-за стола
Синів ця думка підвела,
Як світле сонце. Сироту
Один привіз, другий — святу
Любов велику, третій — плід

І зерна дружби в дні побід.
А всі разом у дні круті
Найвище щастя у житті:
Як Ленін бути— принесли,
Бо з ним і мріяли й росли.
Четвертий вів:

— У хвилю злу,
Смертельно ранений, в пилу,
Я умирав не раз вночі,
Надії згублені ключі
Всихали в серці. Трое ж слів
З огню ночей і з тьми полів
Скресали іскрами в жару:
Як Ленін бути. Не помру...
Як Сталін бути. Не помру!
Стрічав людей я в чужині,
В лихий, сумній самотині,
На роздоріжжях вікових,
У безнадії, ледь живих.
Шкуринка хліба їм крута
І день над ними — сирота,
Чому ж ти дивишся, кажи?
Як Ленін будь! Допоможи...
Як Сталін будь! Допоможи...
Я помічав їх звідусіль,

Ділив по-братськи хліб і сіль,
І трое слів у їхній дім
Летіли, як весняний грім.
Я повертався в ранню рань
У рідний край. Куди не глянь,
Руїни тліють, димовій.
О рідна земле, краю мій!
Коли зів'еш ти саду цвіт?
А трое слів тих — заповіт
Шумлять, мов зеленню дуби:
Як Ленін будь! Надійсь! Люби!
Як Сталін будь! Надійсь! Люби!
Люби її в тяжкій порі,
Люби при вранішній зорі,
В паланні домен, в шумі нив,
Неси стремлінь її мотив,
Як вічну віру у світи,

Бо іншої не знайдеш ти
Вітчизни милої. Борись,
Умри, а люди, знай, колись
Тебе згадають, як звелів.
І знову в серці трое слів:
Як Ленін будь! Як Сталін будь!
І син замовк. Вечірня путь
Димками віє, з-понад них
В вечірніх зорях молодих
Ширококрилі журавлі
Летять до матері-землі.

ЕПІЛОГ

За вікном курить легка пороша,
В срібні пальці свищують дерева,
Білими листами листоноша
Многотрудну землю засіва.

В хаті світло сяє, в хаті тиша,
І в сім'ї, при батьківським столі,
Сирота-хлопчак сидить і пише
Пісеньку про щастя на землі.

Не виходить слово рівно й гладко,
То нічого,— хлопчик не дитя,
Піонерська багряна краватка
Увібрала кольори життя.

В другій хаті пригасає світло,
І скрипить колиска, й ніч глуха,
Сон кошлаті підіймає мітли,
З матір'ю дитину колиха.

— Люлі, мій маленький, люлі, люлі! —
І зникає сніг, як зорепад,
Вже весна синіє, вже зозулі
Білим цвітом обсіпають сад.

Він шумить, могутній, попід тучі,
Світлокорий в опаді росин.

Так, як руки підвели робучі,
Як гадав про щастя третій син.

Не страшні хмаровища навислі,
Не страшні йому тумани злі,
Сяє світоч ленінської мислі,
Сяє світоч сталінської мислі
На твоїй і на моїй землі.

ЦЕ БУЛО НА СВІТАНКУ

Сім десятків років увірвалися в спокій,
Але дихає тишею хата щаслива.
Прожила це життя, як на ниві широкій,
Наробилась, набачилась горя і дива.

Літні ночі озорені, зими колючі,
Березневих світанків сувора меріжка,
Сім десятків років, як бажання жагучі,
Стали колом тісним, гомонять біля ліжка.

Кожен рік, як живий непідкуплений свідок,
Кожен день хоче слово сказати в надії,
От і вчора наслухалась в хаті сусідок:
— Як обсіємось в ланці, ти встанеш, Докіє.

Трудодень буде повен натурплатою,
Ми ж у ланці робити охочі.
З непомітною з нею і трохи горбатою,
На похвалки пусті — скупуватою,
Гомоніли до полуночі.

І раділи, що калій привезли теплушки,
Отелилась племінна корова за строком,
І Докія звелася, гаряча подушка,
Наче спека липнева пашіла під боком.

З кок-сагизом хотіла поглянуть ділянку,
Розбудити дівчат на рожевім світанку,
Чи пшениця пилком не припала?
Підвелася Докія — і впала.

II

Лікар був із району, Микола Григорович,
Все питає, і дивиться, й в трубочку слухає:
— Це ще в юності, — каже, — набралися горя ви,
От і серце, між іншим, тріпоче задухою.

Вам би, — каже, — не думать щоночі,
Вам би краще, Докіє, у Сочі.

Оглядає смагляві і жилаві руки,
Де по жилках котилась згорьована сила,
Молоточком за плічми послуха-постука,
Скільки плечі жіночі життя пронесли!

І в зіниці загляне, бо скільки в них світла,—
Можна вік просвітити у кожен куточок,
І долоні погладить...

Лиш юність розквітла,
Вже носила на них і синопчків, і дочок.

— Спочивайте, Докіе. А я вже із дому
Цеї ночі дзвонитиму до обкому,
Вам путівку на завтра пришлють.

Тільки прошу,
Для спокою згадайте хвилину хорошу,
А не давне життя.
От і все, ми поїхали.

Тільки ж як не згадати ту молодість?
Віхоли,

Заметілі зимові, мов коні обгонські,
Копитами під вікнами крешуть похмури;
Чоловіка беруть десь на русько-японську,
Воювати матросом у Порт-Артурі.

Проводжала його, побувала в прийомі
І на станції зимній сиділа допізна,
І поплакала, правда, й вернулась додому,
Як удаль просвистіла машина залізна.

І чекала листів із лютневої ночі,
Листоношу доводилось часто питати,
Каже: — Пишуть, чекайте.—
І думи жіночі
Виливала над дітьми, вернувшись до хати.

Десь листок надійшов із останньою хугою,
Чи, здається, у березні кинула пошта,
Що, мовляв, жив-здоров, що возився з недугою —
Був у груді поранений тяжко. Ну, що ж то?

Іншим гірше буває.
І ти без привіту,

На світанку устала, взялася за діло,
Бідне літо прийшло, ні, приїхало літо,
Як візник на шкапині, прикопотіло.

III

Ось вона колоситься та нивка-восьмушка,
Деревій на межі та пирій, та осоти,
Та спадають у зелень трави-непослушки
Із блакитного крайнеба зорі, як соти.

Двоє старших дітей посади на обніжку,
А найменше, грудне, поклади під копою.
Хліба-жованку в тряпці, з слізьми впереміжку,
Дай, хай смокче, а ти колючками, тропою,

Взявши косу важку, на колодці не бити,
Без грабків, хто направить ту косу без мужа? —
Починай косовицю, дощами невмиту,
Молода і засмучена й силою дужа.

— Ах, ти, дощику, дощику, крапни із тучі,
На дітей, на безхліб'я мое не зважай,
На роздум'я пекучі на стерні колючі,
На солдатчину долю — убогий врожай.

Може, спека спаде і на серці й на ниві,
Може, я тебе в глечик по краплі зберу,
Може, станеш ти вісником в долі щасливій,
Як обмиєш грозою дорогу стару.

Я за щастя устала б за тебе до бою
Із гарячою помстою вийшла б на люди,
Щоб з тобою нам, земле, у праці з тобою
Слалось вольнее поле і дихали груди.

Я за тебе стояла б, мов криця.
...Спека палить, шумить косовиця.

Чуєш? — меншеньке плаче й здійма рученята,
Двоє старших біжать по стернищі рудому,
Час додому, а нива чи збита, чи зжата,
Вже на осінь чекає від літнього грому.

Ах, та осінь, як вік!
 Ні, не треба тривожити
 Тих рсків, як віків, що пройшли за тобою,
 Глянь у вікна, Докіє: колгоспні сінóжаті
 Умиваються, день зоревою трубою

Скоро кликне артіль до колгоспного дворища,
 Ти прийомник вклучи і крізь даль темносизу
 Слухай рідну столицю, ясну і сувору ще,
 Слухай, скільки у тебе росте кок-сагізу!

Підвелася і знов, крізь загублені звуки,
 Крізь затерті кольори й забуті події,—
 Чоловік привітався, протягує руки
 Із війни, не згубивши на щастя надії.

Повернувся, з дітьми говорив, із тобою,
 Як то бідному жить, хоч іди в міхонoші!
 А за тиждень вночі із людською юрбою
 У маєтку трошив поміщицькі розкоші.

Ожереди палив, як судьбу свою сіру.
 — Хай горить до стобіса людська кривавиця!
 ...Із тюрми проводжала його до Сибіру,
 Як то кажуть в людей: і жона і вдовиця.

Говорили, що дуже вернутись бажає:
 — Нашу правду знайду, не знайду, то загину!
 Говорили, що десь в Туруханському краю
 Він із Грузії стрів благородну людину.

У людини задума турботливо-ненина,
 Все читає, мов серцем розтоплює кригу,
 І листи пише Леніну,
 Рветься до Леніна,
 Крізь колючу, холодну, сибірську хурдигу.

Чоловіка твого із привітом
 Більшовицьким навча заповітам.

А у тебе ще син народився, нівроку,
Весь у батька, як вилитий, няньчи в тривозі,
Жни запущену нивку, надійся щороку,
Виглядай чоловіка на збитім порозі.

Вже й німецька війна прокотилась за обрієм,
Вже й керенщина чорна зітліла на коні,
Вже сідають в тачанки Боженки хоробрії,
Під немеркнучі, вишиті стяги червоні.

V

Чий то гук на зорі? Наче в бурю повсталу,
Наче блискавки б'ють в горобиній півночі —
То із Щорсом ідуть ливарі із Уралу,
Шахтарі із Донбасу і тульські робочі.

І крізь мрію сьогоднішню, в спогадах скорих,
Чуєш? — диха вогонь по широкій планеті,
І палає, мов свічка, наш Київ на горах,
Багрянцем дотліва на твоїм кулеметі.

Так і звали в полку всі: Докія, Докієчка.
— Кулеметниця наша врятує від скрухи!
А у тебе, в Докійки, — сім'я не копієчка,
Двох синів та дочку залишила в свекрухи.

І здавалось: сніги — то полотен сувоїща,
Скільки б з них штаненят та біленьких сорочок,
Та вузьких пелюшок, а згадаєш, чого іще
Нашивала б синам, готувала для дочок.

Промінь сонця тобі, мов долоні гарячі,
Бо в малих було руки тепліли так само,
Криниці на дорогах, мов очі дитячі,
Все світились для тебе і кликали — мамо!

Старший син із тобою у другому взводі
В Черняка Тимофія воює, як мати,
І крізь шал завірюх, у важкому поході,
Інше поле росло, інші весни і дати.

Світ мінявся у формах, у фарбах, у суті.
У законах людських проростав по-новому,
Через кров і пожар, через вибухи люті,
Щоб колоссям і сонцем жаріти по тому.

VI

І твоє особисте, замучене роками,
Гнане в каторгу, топтане щастя коротке,
Усмінулось, нарешті, очима глибокими,
Так, як ждала, як снила його поворотку.

На Лук'янівці в тихому домі
Чоловіка зустріла в ревкомі.

Не впізнала спочатку: сидів сивобровий,
У шкірянці, ховаючи посмішку строгу,
У дивізії знали,— приїхав од Коби,
Од товариша Сталіна на допомогу.

То разом вони з ним, через протемінь сіру,
Шість разів утікали з тісного закутку,
З Туруханського краю, із хашів Сибіру
По ранковій зорі, по сніжнім первопутку.
Іліча в революцію бачить.

Ввійшла ти

У тихенький будиночок, власне, до хати:
— Олександрович,— Щорса побачила,— в взводі
В нас бинтів нестачає, а ми ж на поході.

Ти подумай! — І стрілась очима раптово
З тим, із другим...— Далекий, жаданий мій муже!—
Аж хитнулась.

— Докіє! — одне його слово
І рука на плечі твоїм, тепла та дужа.

Тую міць і тепло од руки чоловічої
Не розвіяла в днину погожу, чи люту.
Як женила синів і гуляла при звичаї.
Як стрічала заміжню дочку з інституту.

Позмужніли, зросли, не сімейка — сімейше,
Вже й онуки звелись, хлоп'яки та дівчата,

Запитаї у людей, пошукай собі,— де іше
Голосами й піснями так повниться хата.

До роботи як візьмуться,— поле колоситься,
Дай опору їм,— землю підняти недосить,
І щодня забігає дівча листоносиця —
Особисті й сімейні листівки заносить.

Правда, старший не вдома, а далі,
Був у Тулі,— тепер на Уралі,
Як хазяїн стоїть біля сталі.

В тому тижні прийшли трактори до артїлі,
А Докія побачила, все їй здається,—
Не мотор клекотить у залізному тілі,
Може, серця синовнього крихітка б'ється.

В Вітчизняній війні ти з ним бачилась, мати,
Як артільну худобу з дівчатьми гонила,
Як горіли в Дніпров'ї побілені хати,
А взяла тебе в гості Уральщина мила.

І в тесовій ізбі, під засніженим небом,
Руські матері хліба ділили краюху
На синів і на внуків, на тебе й на себе,
Ждали звісток із фронту разом в завірюху.

Син приїхав з заводу, просив тебе в місто:
— Тут же, мамо, в селі скільки люду натулиться.
— Ні,— сказала,— хоч в місті і затишно й чисто,
Та артільних корів не поставиш на вулиці.

А для них там не знайдеш ні корму, ні паші,
А вони в мене, сину, рекордниці наші.
Ти за сталь свою млієш, а я за корову,
Ти за цех свій стоїш, я ж за стайню теплішу.

І обняв він маленьку тебе, сивоброву:
— Ви такі в мене, мамо, бували й раніше.—

І гортає Докія кожну хвилюку відому:
Середульший — секретарем райпарткому,
Із-за Одера, з фронту прибув додому.

Цей не знає спочинку у ночі безсонні,
З емтеес — до колгоспу, з бригади — у ланку,
Все він знає, які пшениці у районі
І коли героїні підживлять ділянку;

Хто у партію хоче вступити із осені,
Як історію вчать молоді кандидати,
І які трудодні вересневою просинню,
Навантажені славою, ввійдуть до хати.

Тож приїхав із фронту, в приношенім кітелі,
— Ну,— говорить,— тепер комунізм не за даллю.
Якщо смерть не взяла нас, так вічні ми жителі,
Із добром і трудом, не з людською печаллю.—

І здається, що сам він не менше ста років
Обходив комунізму висоти й широти.
Зна там кожен куточок, міста і потоки,
Всі потайнощі знає, щоб зло побороти.

Отакий!
А найменший отут же в артілі
Бригадиром немало,— дванадцяте літо,
Каже: — Мамо, давайте змагатися в ділі
На врожай кок-сагізу, на просо, на жито.

І змагається з матір'ю.
В школі, в містечку,
Вчителює дочка, і не десь за горами,
Наїжджає додому, зовсім недалечко,
Хоч клопоту чимало, мабуть, з школярами.

То про читанки дбай, то турбуйся про зшитки,
Дітям-сиротам поміч вишукуй, що в силі.

Годі думать, Докіє, вже сонячні злитки
Розливаються золотом в небеснім горнилі.

Vi

Грає жайворон срібний в небесній блакиті,
Між землею та небом снує невидимо

І зелені, і сині, й багрянцеві ниті,
І тріпоче з вітрами, як світ, молодими.

Підведися, Докіє, і вийди у дворик.
Скоро ланка збереться, прийде на розмову,
Заорали ділянку в минулий вівторок,
Як там з добривом буде? Підсипати б знову.

Тож забудуть, гляди.

Підвелася поволі,
Вийшла, сіла на сонечку, в ранковій тиші.
Урожай зеленіє в широкому полі,
І земля соковитиста мрево колише.
Син прослав їй хустину червоноткану.
— Зараз, мамо, вернусь, лиш в бригаду загляну.—

Шлях біжить біля двору широко і рівно,
Люди йдуть на поля гомінкою юрбою.
— Добрий день вам, Петрівно!
— Як здоров'я, Петрівно?
— Та минеться все само собою.

Стали рідні та ближні півколом,
Із надією в серці, не з болем.

Пастушки гнали скот, привітались:
— Добрий день вам, бабуню, як спалось?
— Вже видужуйте швидше!
— Видужую.
І рукою махнула недужою.
І відчула: доросле й маля,
І вода, і трава, і земля,
Вся любов'ю тобі промовля.

VIII

І здалося: земля із полями й дорогами,
Із містами, з вогнем у віках посивіла,
Із любов'ю й життям, з бойовищами многими,
Підійшла до Докії й загомоніла.
— От і шлях твій, Докіє, закінчився звивистий,
Днів твоїх загасає розжевлене гроно,

Липи родила синів і зуміла їх вивести,
Вийшла з мене і ляжеш до мене у лоно.

І нема вороття до життя-
Ти, стареньке моє дитя!

Як пилина мала, як багата стеблина,
Що розвіяла зерно і спогад колише.
— Ні,— сказала Докія,— ти в мене єдина,
Я із тебе зросла, а за тебе міцніша.

І нема мені краю, як ниві врожаю,
Ти лежала горбата, нужденна, безсила,
Я ж руками своїми звела тебе, знаю,
Вмила потом і колосом заколосила,

Обігріла від серця, як сонцем весіннім,
Налила тобі соку в замлоені груди,
І ночей, і вітрів твоїх свист-голосіння
Повернула на пісню весільну між люди.

Що ж ти скажеш, неправда?

Як дівчину вбрала
В жовті стрічки пшениць, в п'ятикутній зорі.
Замінила плугами мізерні срала,
Зацвітила, завітчала гори суворі.

Що ж ти скажеш, неправда?

Я сад посадила,
Щоб плодами, як зорями, вслалась дорога.
Ти багата у мене, та й я не убога,
Ти придумала бога,— я ж вища за бога!

Подивись, на тобі незвичайні прикмети,
Люди родяться, жито покроплює туча,
Хай дивуються ближні і дальні планети,
Що для всіх ти у мене красуня родюча.

І не страшно мені замовчати устами,
І не жаль мені руки по всьому зложити.
Будуть люди за мене полями й містами
Гомоніти, трудитись, родитись і жити.

В кожному цвіті малім, чи у дереві кожному.
У любові людській, у дерзаннях, у мрії,
Я воскресну і встану диханням тривожним
Чи биттям свого серця, що вік не старіє.

Підуть люди в луки, на устояні роси,
Буде жайворон в небі дзвенить малиново.
Тут Докія косила,— і ляжуть покоси,
Тут Докія співала,— і родиться слово.

Що ж ти скажеш, неправда?
І ширі, як свідки,
Що від слів її правду нестимуть віками,
Потягнулись до неї сади-семилітки,
Пшениці підвелись золотими руками.

З школи діти, букварики взявши під руки,
Щебетали, ішли по дорозі додому,
І в полях ланкові, по вказівці науки,
Розсівали зерно, призабувши утому.

І Кремлівські куранти дзвеніли високо,
Чули дзвін той Заволжя, Дніпро і Говерла.
Тихо сіла Докія, хитнулася боком,
Подивилась удаль і, зітхнувши, померла.

І така тишина заступила круг неї,
Можна вчути, як сад наливається цвітом,
Як зарошені трави ростуть над землею,
Б'ється серце Вітчизни над буряним світом.

ІХ

Син сідає в літак, де завод на Уралі,
Мчить до дому далекого довгу годину,
Під крилом самольота засіяні далі
Все нагадують синові матір єдину.

І жалкує він гірко, що скупі та мало
Він писав у листах до старої своєї,
Розповів би, що в праці часу нестачало,
Але слово тепер непотрібне для неї.

Другий син поспішає з роботи, з райкому,
Теж пригадує гірко, як скаржилась мати,
Що, мовляв, приїздиш ув артіль, як додому,
Та не можеш і в хаті поночувати.

Все кудись поспішаєш і зранку й зобіду,
Може, синку, до тебе сама приїду!

І тепер, коли б можна її воскресити,
На життя їй дихання вдихнути у тіло,
Сам би став він щоденно привіти носити,
Годував би із ложечки, як би хотіла...

Наймолодший на конях, всією артілью,
Мчить мостами й дорогою, через діброву;
Він гадав, що на осінь, із хлібом та сіллю,
У змаганні із матір'ю стрінеться знову.

За широким столом, як за повною чашею,
Ожило б собесіддя гаряче та щире.
Говорили б артільці:

— Із матір'ю вашою
Нам не легко змагатися, бригадире!

Все в старій поставлено вміло,
Що піджива, що сходи, що діло.

І тепер, як заїдуть до рідної хати,
Він хотів би, щоб стрінулась посмішка мила,
Він би став у змаганні на місце десяте,
Тільки б мати устала й заговорила!

Ланкові на подвір'я зійшлись смаглолиці,
Із ділянок порізаних вглиб лемешами,
Некролог у газеті прийшов із столиці,
Де Хрущов був підписаний з товаришами.

Понаїхало люду з району, з обкому,
Із колгоспних правлінь,— не окинеш їх оком,
День підвівся погожий, без дощичку й грому,
Щедрий сонцем і щебетом в небі високім.

Піонери із школи прийшли у загоні,
З барабаном, з сурмою, в червоних краватках.

І вітрів молодих буйногривії коні
Поміж борозен рівних стояли на грядках.

І широка дорога, місточки та балки,
Наче полотна сиві лягли до порога.
— То ж по нас проходила Докія ізмалку,
Ми готові востаннє лягти їй під ноги.

На подушечках, вишитих просто на диво,
На шовки і на заполоч яр-променисту,
Ордени її винесли всі шанобливо,
Орден Леніна, потім Зорю золотисту...

На хустині гаптованій винесли далі
Знак Пошани,— за перше врожаїсте літо,
За життя її світле й труди небували
Все відзначено й людям в серця перелито!

Три сини та дочка, та дорослі онуки
(Від обличчя твого відірватись не сила.)
Підняли тебе легко на дужії руки,
Так, як ти їх легенько в житті проносила.

І хвилина велика
Зашуміла, мов шквал,
І заграла музика
«Інтернаціонал».

І тебе понесли за шанобою й славою,
За людською любов'ю у літа безкраї,
Понад нивою тихою, зеленоглавою,
Під високі і рідні мої небокраї.

Мимо клубу, за нього ти в клопоті ночами
Комсомольцям казала не вперше, не вдруге,
Щоб дзвенів він широко піснями дівочими,
Щоб і книжка і радіо людям в послугу.

Біля школи несуть, біля брами,
Де стоять вчителі із вінками.

Потім полем твоїм, де стежина знайома,
Де у пам'яті в'їлася грудочка кожна,

Де в труді здобувалася сила — не втома,
А тепер на врожай подивитись не можна.

Де з дівчатами своїми у ланці, у праці
Скільки радощів, скільки добра пережито!

Вмиті сонцем ось-ось пшениці вколосяться,
Молодими голівками вклониться жито.

І несуть тебе між дерева-семилітки,
Розшумівся той сад у ранкові години.

Застилає твій слід у рожеві лелітки
І зав'яже плід на безсмертя людини.

Поклонилась земля, поклонилися люди,
На життя, на братерство, без кривди й огуди.

Це було на розстанку,
Це було на світанку.

З М І С Т

	Стор.
Л Коваленко. <i>Творчість Андрія Малишка</i>	3
В І Р Ш І	
Батьківщині	25
Учитель	27
Урожай	30
Кавказ	32
Землі великої щедроти	33
Береза	34
Від степів і стиглої пшениці	35
Багрець лісів, душі моєї вірада	36
Пройшла гроза	36
Постели постіль, моя кохана	37
Опанас Біда	38
Богунська I	39
Богунська II	40
Спірка	41
Скарга	42
Сон	43
Кінь	43
Битва I	44
II	44
Ворон	45
Гаю ти мій, гаю	45
Знахідка	46
Балада	47
Ялинки	47
Ім'я	48
Прощання з Алазанню	48
Дощ	49
Бусел	50
Тоня	50
Пісенька	51
Йдуть, біжать дороги дальні	52
Шепче вітер на валу	53
Женихи	53
Ще не шелеснуть явори	54

Вечори над полем. вечори Імлисті	55
Юнь моя ромашкова	55
Дядько мій Микита, чорнокнижник	56
Материнська	57
Гармоніст	58
Дівчина з підгір'я	58
Катруся	59
Зима завітала, снігів намело	60
Зима	61
Малюнок	61
Стоять озера світлої краси	62
Осінь	62
Журавлі прилетіли	63
Діди	63
Свято	64
Плеще в лузі тиха Бистровиця	64
Щедрота	65
Жайворонок	65
Епілог	65
І льотчики, і мореходи	66
Ой, яка ж то гроза вставала	67
Липневий день мандрує пішки	67
Тарас у кирилومهфодіївців	68
В хвилину суму, в ранній час	71
Повився хміль біля старих воріт	72
Побратими	73
На кованім лафеті бряккіт зброї	73
І не подумай, що забув про тебе	74
Нехай ми схудлі, некрасиві	74
Забілили сніги у дубовій діброві	75
Багнет, казанок і скакка	75
<u>Мати</u>	76
Червоновишневі зорі	77
<u>Боженко</u>	77
Бронзовий пам'ятник на майдані	78
Шаблями на заході й сході	79
Балада про Матвія Підкову	79
Куриться пил	81
Боєць залягав у глибокім снігу	82
Теплушка	82
Пісня	83
Сніг мете, завіває і сіє	84
Ти мене накличешся ночами	84
Я сорочку знайду вишиванку	85
Не плачте, мамо не треба	85
Запалали вогні за долиною синього неба	86
Балада про колосок	88
Балада про козвзводу	89
Балада про танкіста	91
<u>Ливон</u>	92
Солдатська балада	94
Зацвітай, моя синя квітка	96
Цвіте шипшина в полі вдалині	96

Додому прийдем, сядем за столом	97
В «Народній гостиниці» килим і ліжко	97
Повертатися будемо скоро назад	98
Біля ратуші хлопчик в пілотці	99
Про дуба	99
Теслярі	100
Кашовар	101
Сірко	102
За плугами в полі	103
Пісенька	103
Танкiсти «Зозулю» співали	104
Київ	104
Буде жити дочка в цій кімнаті	105
Одвикли плакать очі матерів	106
Солдати ідуть солдати ідуть	107
Доріг воєнних урагани люті	108
Заспівай мені давню, знайому	108
Я тебе вимріяв ніжну й жагучу	109
Ті, що не вписані у літопис походу	110
Скількох привалів знає нас трава	110
Ті, що звикли на львівському полі	111
Балада	111
Все, що нам дано жорстоким віком	112
Лиска	113
Буду різьбити на чорному камні	114
Народи мені сина в цім році	115
Дорога	115
Вступ	116
Наче лист шумить на дубі	117
Засгольна комсомольська	118
Як проводжала в далеч	119
За синім морем	121
Катюша	122
Історія однієї книги	123
У вагоні	124
Буря в порту	125
Пісня (Тут вулиці в сірім граніті)	126
Червона блискавиця	127
Біляве дівча на панелі	128
Незакінчена балада	128
Дуб у Нью Йорку	129
Хліб	130
Танець	131
В ліфті	132
Тарас	134
Вечір синь прозора	135
Ходить пол'м молодистий	136
Далеким раком неповторним	137
Грім	138
Вікно	138
За старим бліндажем	139
Синіє темний вечір	140
Дівоча	141

	Стор.
Женихи (Хлопцям нашим не сміхи)	141
Дівчина з моєї артілі	142
Жайворонок (За квітневим)	146
Троянда	147
Мій товариш	148

П о е м и

Кармалюк	155
Любов	178
Сини	202
Прометей	212
Жива легенда	229
Це було на світанку	256

Редактор *Ю. Петренко*
Художник *Г. Ігнат'єв*
Художній редактор *К. Калугін*
Техредактор *О. Яхніс*
Коректори: *Н. Попова, В. Давиденко*

Андрей Малышко. Избранное

(На українском языке)

БФ 00645. Здано на виробництво 6/І 1954 р. Підписано до друку 1/ІІІ 1954 р.
Формат паперу 84×108/32. Паперових арк. 4,313. Друк. арк. 14,145+1 вклейка.
Обліково-видавн. арк. 13,292. Зам. № 48. Тираж 20000.

Надруковано з матриць Київської книжково-журнальної фабрики
на Книжковій фабриці Головидаву Міністерства культури УРСР,
Одеса, Купальний зав, 5. Зам. № 5102.

ВЕРИ И ПРАВДУ